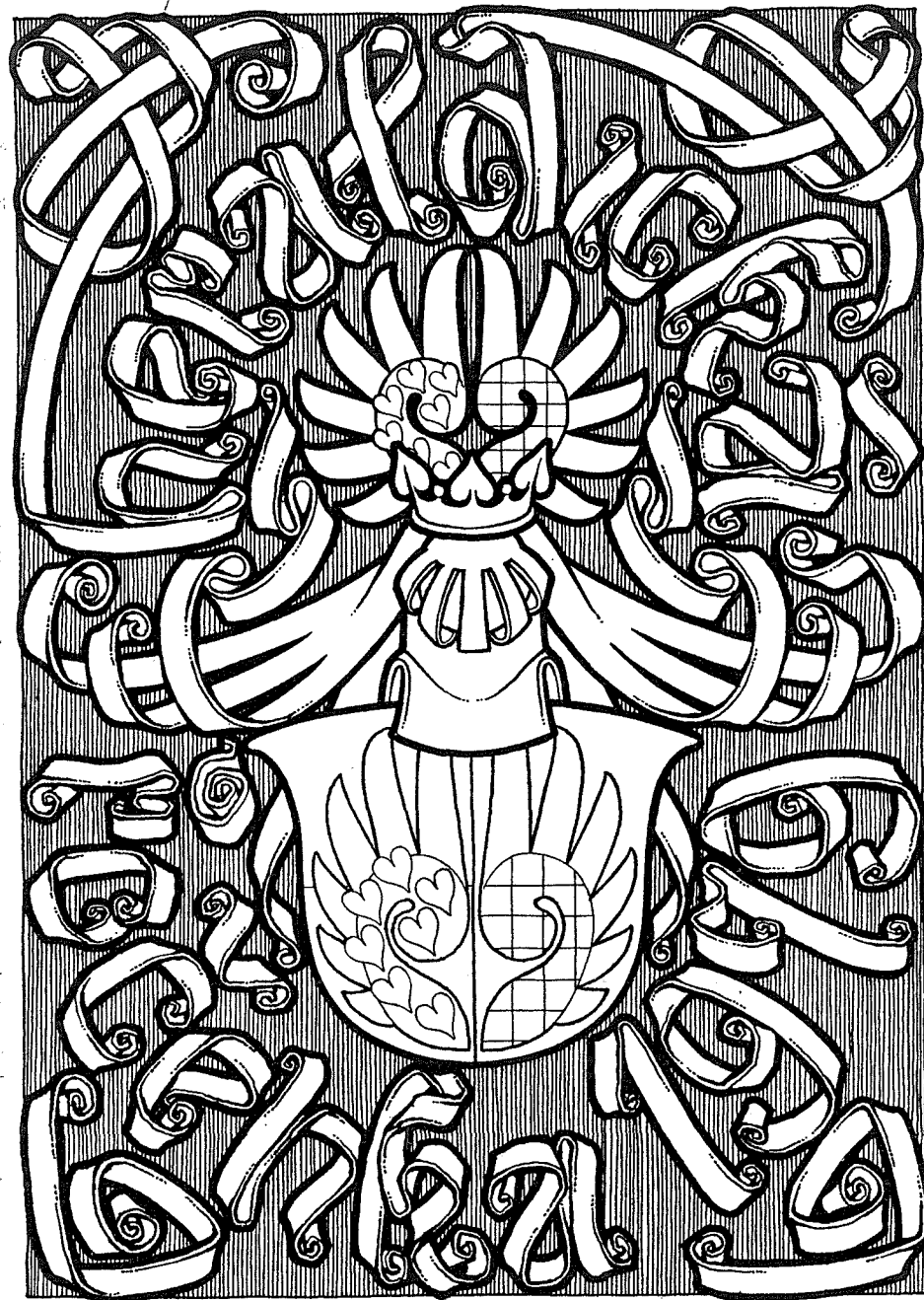

HERALDICKÁ

ROČENKA

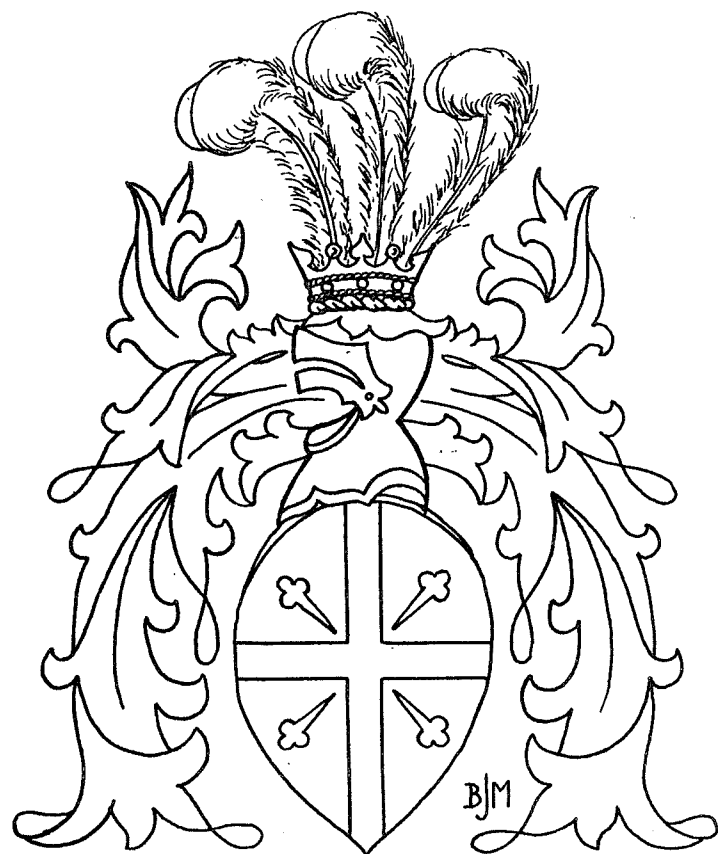
1979

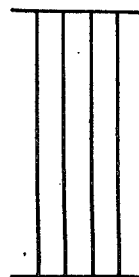
Česká numismatická společnost

sebečka Heraldika

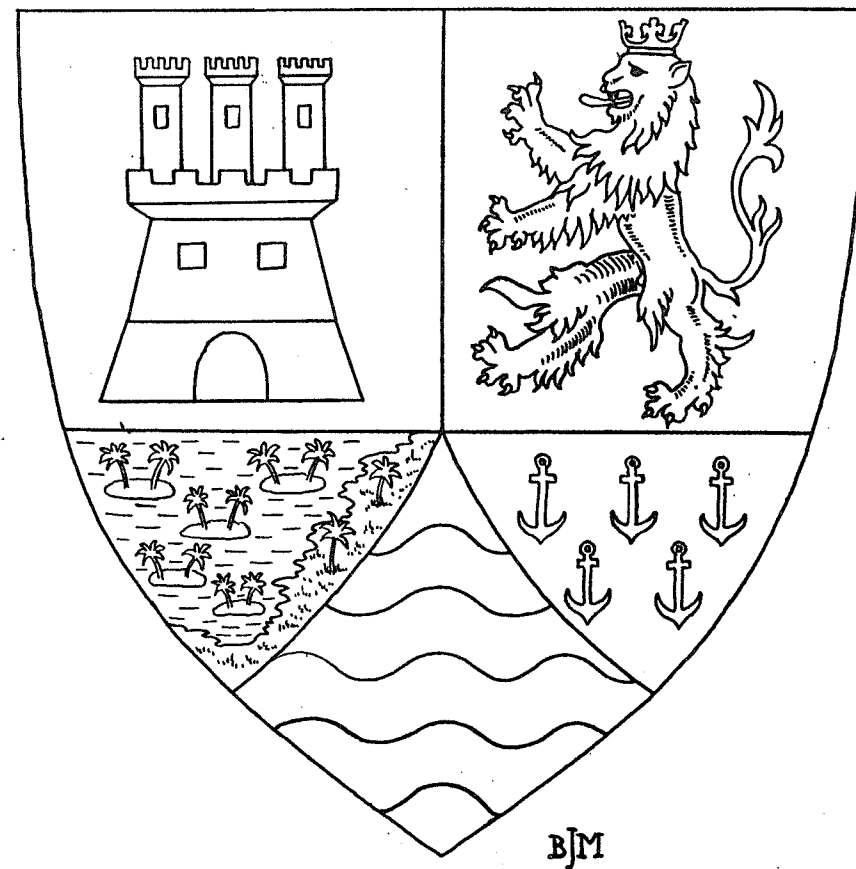
P R A H A

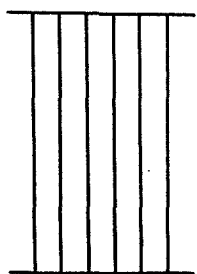
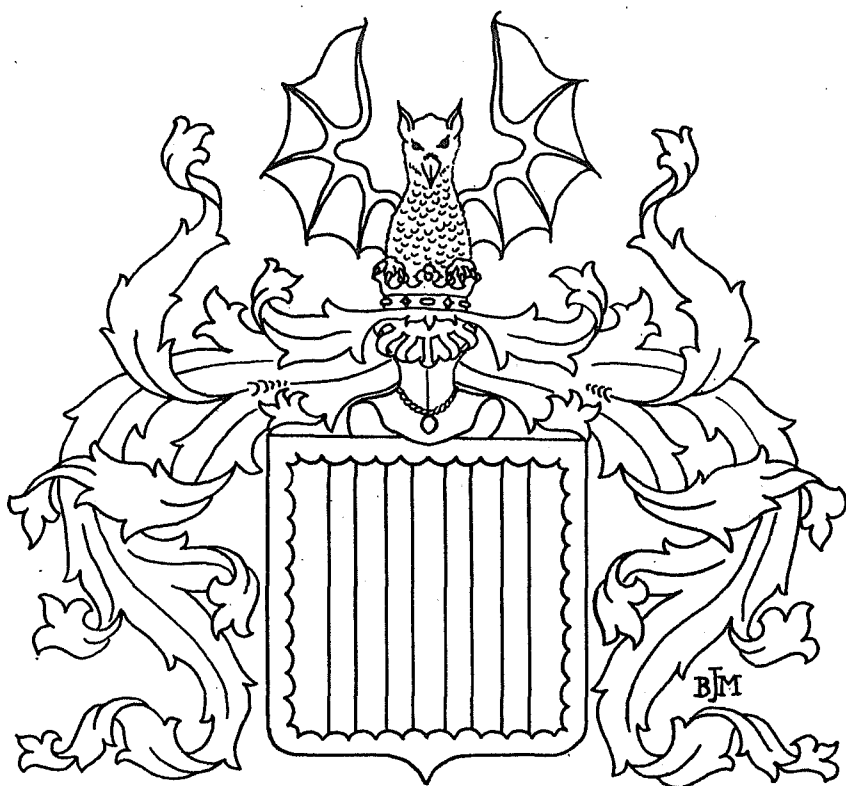

P	1	8	15	22	29
Ů	2	9	16	23	30
S	3	10	17	24	31
Č	4	11	18	25	
P	5	12	19	26	
S	6	13	20	27	
N	7	14	21	28	

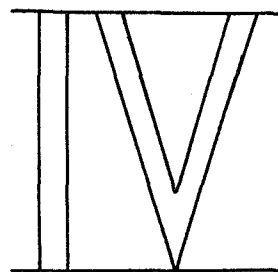

P	5	12	19	26
Ů	6	13	20	27
S	7	14	21	28
Č	1	8	15	22
P	2	9	16	23
S	3	10	17	24
N	4	11	18	25

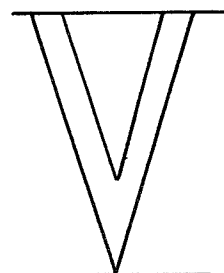
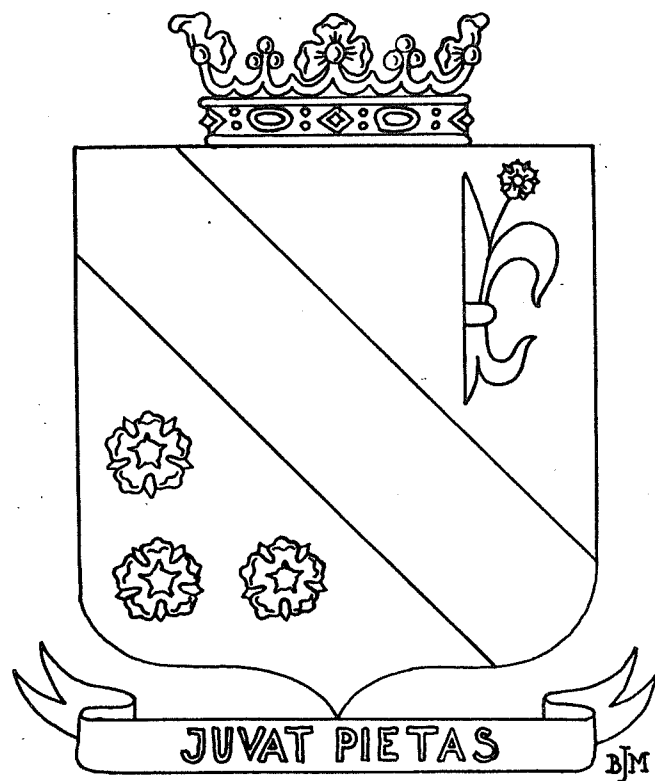

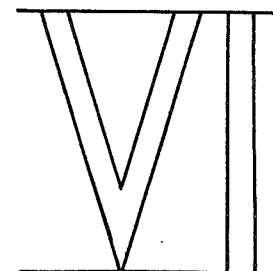
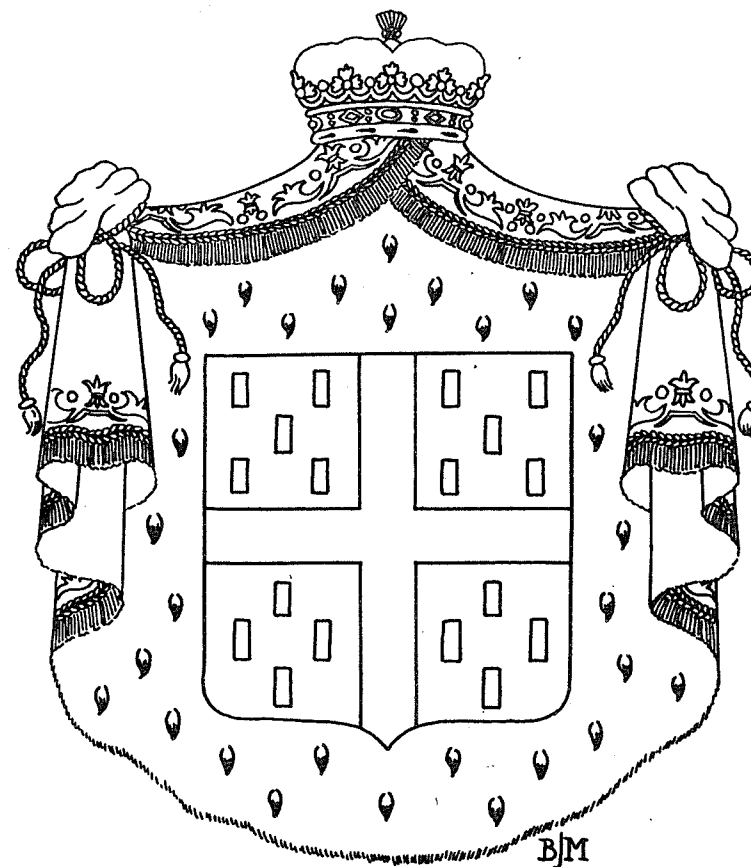
P	5	12	19	26
Ů	6	13	20	27
S	7	14	21	28
Č	1	8	15	22
P	2	9	16	23
S	3	10	17	24
N	4	11	18	25

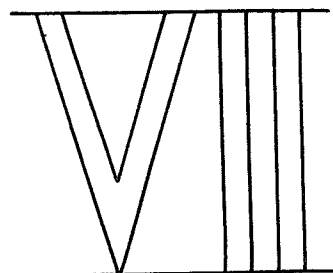
P	2	9	16	23	30
Ů	3	10	17	24	
S	4	11	18	25	
Č	5	12	19	26	
P	6	13	20	27	
S	7	14	21	28	
N	1	8	15	22	29

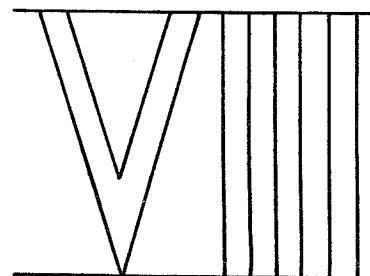
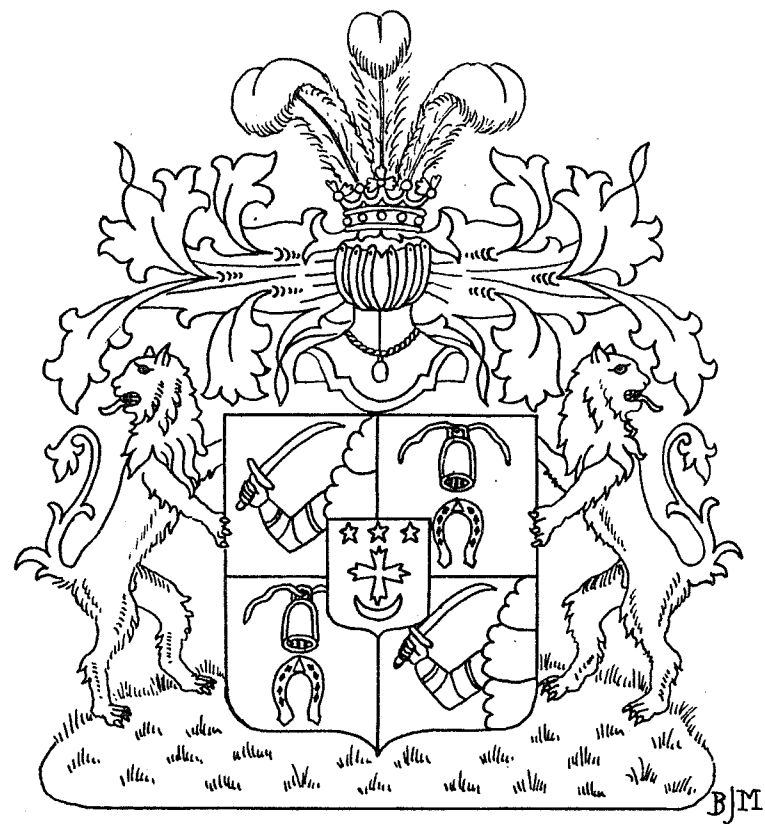
P		7	14	21	28
Ů	1	8	15	22	29
S	2	9	16	23	30
Č	3	10	17	24	31
P	4	11	18	25	
S	5	12	19	26	
N	6	13	20	27	

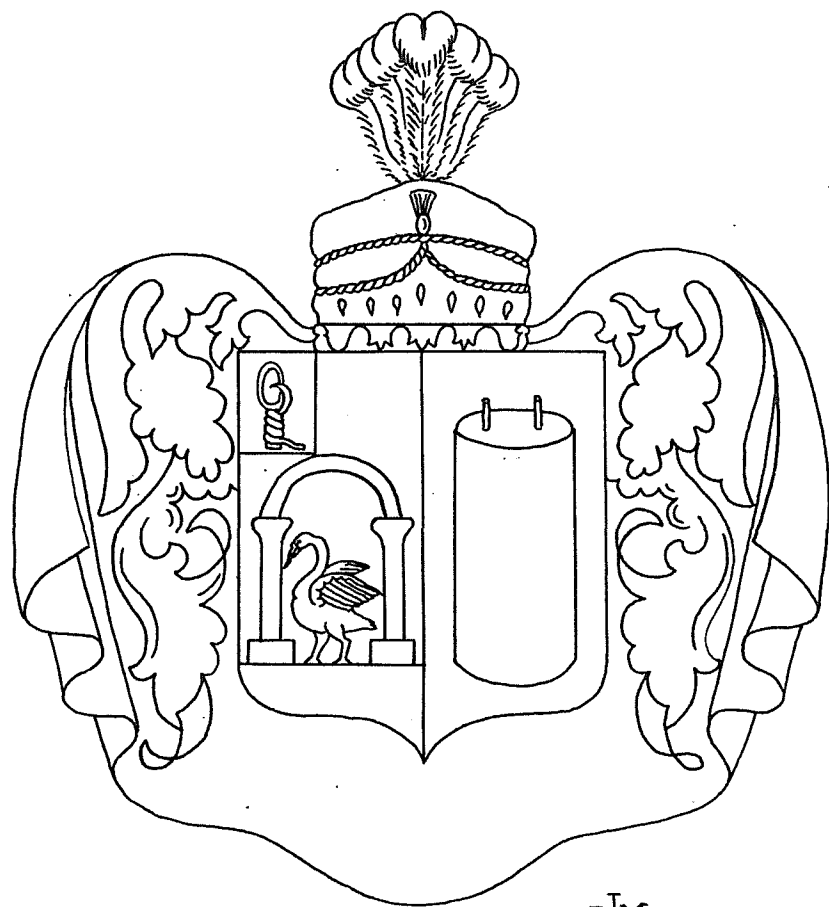
P		4	11	18	25
Ů		5	12	19	26
S		6	13	20	27
Č		7	14	21	28
P	1	8	15	22	29
S	2	9	16	23	30
N	3	10	17	24	

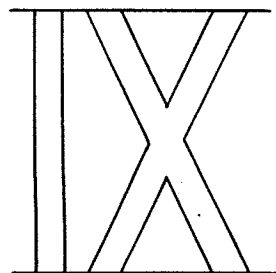
P	2	9	16	23	30
Ů	3	10	17	24	31
S	4	11	18	25	
Č	5	12	19	26	
P	6	13	20	27	
S	7	14	21	28	
N	1	8	15	22	29

P		6	13	20	27
Ů		7	14	21	28
S	1	8	15	22	29
Č	2	9	16	23	30
P	3	10	17	24	31
S	4	11	18	25	
N	5	12	19	26	

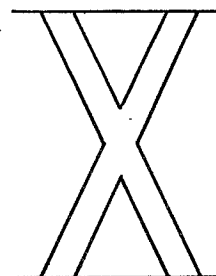
BJM

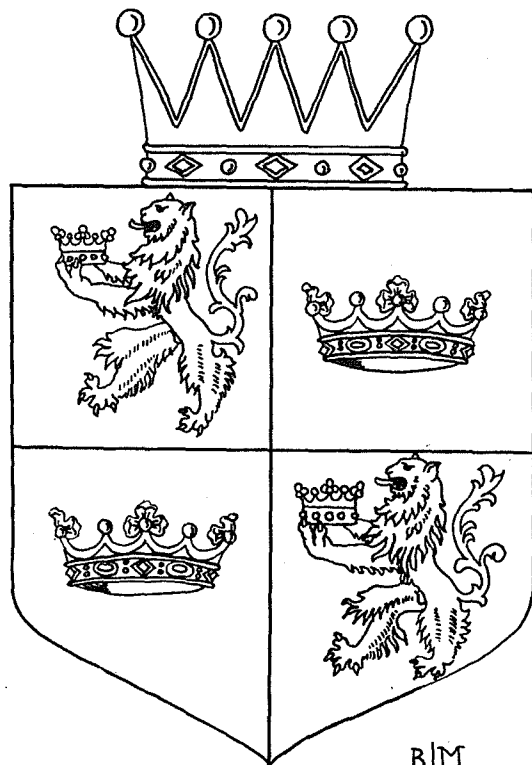
P	3	10	17	24
Ů	4	11	18	25
S	5	12	19	26
Č	6	13	20	27
P	7	14	21	28
S	1	8	15	22
N	2	9	16	23
		30		

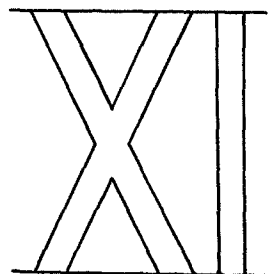
BJM

P	1	8	15	22	29
Ů	2	9	16	23	30
S	3	10	17	24	31
Č	4	11	18	25	
P	5	12	19	26	
S	6	13	20	27	
N	7	14	21	28	

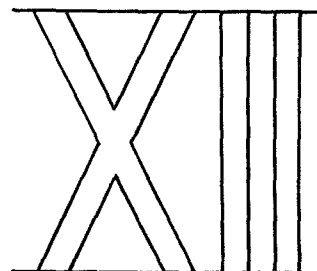
B/M

P		5	12	19	26
Ů		6	13	20	27
S		7	14	21	28
Č	1	8	15	22	29
P	2	9	16	23	30
S	3	10	17	24	
N	4	11	18	25	

B/M

P		3	10	17	24	31
Ů		4	11	18	25	
S		5	12	19	26	
Č		6	13	20	27	
P		7	14	21	28	
S	1	8	15	22	29	
N	2	9	16	23	30	

I.

Niccoló M a c h i a v e l l i /Nicolo Macchiavelli/, italský politik, diplomat, myslitel, spisovatel a historik /3.5.1469 - 22.6.1527/, pocházel ze staré florentské šlechtické rodiny. Ve své době byl pokládán za cynika, kterého tehdejší společnost vyvrhla jako příklad amorality a i u Mediců byl v nemilosti pro podezření ze spiknutí. Proto žil v osamění na svém statečku u San-Cassiana nedaleko Florencie.

Až dosud platilo "Regnare est servire Deo" /kralovati znamená sloužit Bohu/, avšak Machiavelli, který zobecnil zkušenosti florentské republiky z let na přelomu 15. a 16. století, vytvořil novou teorii, podle níž se člověk nemá spoléhat na to, že vývoj věcí obstará "providentia Dei" /prozřetelnost Boží/, ale člověk sám svými silami.

Ve svém hlavním díle *Il Principe* /Vladař, 1513/ vykreslil typ bezohledného a egoistického panovníka, u kterého musí vždy účel světit prostředky. Jen v typu takového vladaře vidí Machiavelli spásu pro neutěšené italské poměry a pro sjednocení země. Nastolení silné diktátorské moci nikoliv masovým hnutím, ale všemi, třeba i zločinnými prostředky a bezohlednost jednání je zde vyhlášena jako svrchovaná zásada státnického umění. Příklady, na nichž demonstruje své politické these, si bere z antického Říma, ale vzorem pro tento ideál panovníka byl bezesporu Cesare Borgia.

Jeho význam spočívá v tom, že počal zkoumat stát nikoliv z theologického hlediska a vytvořil teorii státu nezávislého na církvi, za což bývá řazen mezi bojovníky proti scholastice.

Proto také pojem m a c h i a v e l l i s m u s označuje politickou metodu založenou na bezohlednosti, úskočnosti, podvodu, hrubém násilí, cynismu a egoismu.

Znak: Na stříbrném štítu modrý heroldský kříž provázený čtyřmi modrými hřebíky směřujícími svými hroty do středu štítu. Na korunované přilbě s modro-stříbrnými příkryvadly tři /stříbrné, modré, stříbrné/ pštrosí pera.

II.

Kryštof K o l u m b u s /lat. Columbus, it. Cristoforo Colombo, špan. Cristoval Colón/ se patrně narodil v Janově okolo roku 1450. Když roku 1484 zamítla komise portugalského krále Jana II. jeho plán na objevení cesty do Indie západním směrem, odešel potají do Kastilie, aby se pokusil tam prosadit svůj záměr. Teprve dne 17.4.1492 došlo k dohodě v Santa Fé mezi Kolumbem a královskými manželi Ferdinandem Aragonským a Isabellou Kastilskou, podle níž byl Kolumbus spolu s bratry Bartolomeem a Diegem povýšen do šlechtického stavu a získal dědičné hodnost admirála a titul místokrále v nově objevených zemích. Konečně dne 3.8.1492 vypluly tři lodě /Santa Maria, Pinta a Nina/ směrem na západ a dne 12.10.1492 přistály u ostrova, který Kolumbus nazval San Salvador /Sv. Spasitel/. Po triumfálním návratu dne 15.3.1493 byly všechny jeho tituly potvrzeny a znovu potvrzovány v letech 1497 a

1500. Celkem navštívil Kolumbus nový kontinent čtyřikrát, ale až do své smrti dne 21.5.1506 ve Valladolidu se domníval, že objevil západní cestu do Indie.

Nový kontinent byl nazván podle florentského mořeplavce Ameriga Vespucciho /Americo Vesputius/, který jako první rozpoznal, že se jedná o nový, dosud neznámý, kontinent. Vlastní označení kontinentu jako Amerika učinil roku 1507 v předmluvě k Vespucciho popisu nového kontinentu vydaného v lotrinském městěčku St.-Dié její autor Waldseemüller, který omylem označil Amerigu za objevitele světařilu.

Kolumbův syn Don Diego /1480 - 1526/ obdržel roku 1523 titul vévody de Veraguas, markýze jamaického a stal se španělským grandem, zatímco jeho syn Don Louis /1520 - 1572/ odstoupil roku 1540 svá práva v Západní Indii koruně, za což obdržel město La Vega na Jamaice jako zvláštní vědomství. Dnes žije ve Španělsku jako důstojník válečného námořnictva jiný Kryštof Kolumbus, přímý potomek objevitele Ameriky v 16. generaci, otec 6 dětí, který se proslavil hlavně tím, že před časem odmítl nabídku caudilla Franca ke snatku s jeho dcerou Carmen.

Kolumbovým jménem byla nazvána jedna jihoamerická republika, kanadská provincie Britská Columbia, řeka Columbia, čtyři města v U.S.A. jménem Columbia, tamtéž čtyři města jménem Columbus, spolkové území U.S.A. - Washington, D.C. /District of Columbia/ a konečně i velitelský medail Columbia americké lunární expedice Apollo 11, která jako první dosáhla dne 21.7.1969 Měsíce. Dále existuje rčení "být Kolumbem" /tj. být prvním/ a konečně termín "Kolumbovo vejce", tj. prostý jednoduchý problém vyžadující při řešení pouze vtíp, protože podle tradice se Kolumbus zhostil jednoduše a vtípně úkolu postavit vejce na špičku tím, že je naklepl.

Znak: Čtvrceno se vsunutou špicí v patě štítu. V 1. červeném poli zlatý hrad o třech věžích, ve 2. stříbrném poli zlatě korunovaný červený lev, ve 3. poli modré moře s pěti stříbrnými ostrůvky obklopenými do půlkruhu stříbrnou pevninou posypanou zlatým pískem - všude zelené palmy, ve 4. modrém poli pět zlatých kotev, ve špicí pětkrát stříbrno - modře vlnovité dělene.

Kastilie a León v 1. a 2. poli jsou španělské královské znaky bezesporu dokládající Kolumbův titul místokrále, 3. pole snad představuje Karibské souostroví, kam Kolumbus poprvé doplul, 5 kotev ve 4. poli snad symbolizuje hodnost admirála a špice pak moře, které pokařil.

III.

Řekne-li se o někom, že je marod, má se tím na mysli, že je to nemocný člověk. Původně /z francouzského "marauder"/ však byl takto označován lehce nemocný člověk. Marodér /fr. maraudeur/ byl dříve takový voják, který se schválně opožďoval za vojskem, buď aby uprchl, anebo aby drancoval a plepil, tedy vlastně něco jako loupežník, záškodník a drancovník. Pak ještě vzniklo sloveso marodit, tj. stonat, pestonávat či churavět a nakonec ještě slangové "marodka", tj.

útluk pro nemocné v hromadných ubytovacích prestorech /zvláště v kasárnách/.

Všechna tato slova vznikla ze jména císařského generála z doby třicetileté války Jeana hraběte de M e r o d e /1589 - 1633/. Hrabě Merode pocházel ze staré brabantké šlechtické rodiny, která dostala roku 1473 titul baronů de Petersheim, roku 1483 hrabat d Oolen, dne 19.6.1622 titul hrabat Svaté říše římské, dále dne 20.5.1625 titul markýzů de Westerloo a konečně titul knížecí /de Rubempré/ dne 1.5.1686.

Hrabě de Merode začínal ve španělských službách, později přešel k císaři a od roku 1619 bojoval v Čechách, kde jako plukovník velel od roku 1623 pod Waldsteinem, zvláště úspěšně ve Švýcarsku a v Itálii. Roku 1631 byl jmenován generálem a jako polní maršálek padl v bitvě u Hessisch - Oldendorfu.

Ještě v době, kdy velel císařskému pluku, se stal všeobecně známým, protože jeho pluk měl mnoho nemocných a raněných, kteří táhli za útvarem a žebrali či rabovali. Protože to byl Merodův pluk, stalo se velitelské jméno základem pro označení nově vzniklých pojmů.

Znak: Uvnitř modrého pilovitěho lemu ve zlatě čtyři červené kůly. Korunovaná přilba s červeno-zlatými krydly nese zlaté okřídleného červeného draka.

Později se objevují ještě dva zlatí gryfové jako štítonoši, pravý s křídly zlatým a červeným, levý opačně s červeným a zlatým. Oba drží prapory, pravý zlatý se čtyřmi červenými kůly, levý s celým štítovým obrazem. Devisa: PLUS D HONNEUR QUE D HONNEURS /více cti než poct/ zlatá na červení. Spolu s knížecím stavem přibyla ještě knížecí koruna s pláštěm, který je shodný s obrazem štítu a podšitý hermelínem.

IV.

Kdysi tak oblíbené cigarety značky "Chesterfield" i stejnojmenný jednořadový pánský plášť se zaklopenou lístou dostaly své jména podle anglického lorda C h e s t e r f i e l d a.

Lord Chesterfield pocházel ze staré šlechtické rodiny z dob vlády Jindřicha III. /1216 - 1272/ usedlé v hrabstvích Nottingham a Derby. Sir Philip Stanhope /zemřel roku 1656/ byl povýšen do panského stavu dne 7.11.1616 s titulem Baron Stanhope of Shelford a za svou věrnost králi v době občanské války se mu dne 4.8.1628 dostalo dokonce titulu hraběte - Earl of Chesterfield.

Stanhopeové se rozdělili na několik větví, z nichž dvěma se později také dostalo hraběcích titulů, a to Earl Stanhope /1718/ a Earl of Harrington /1742/.

Philip Dormer Stanhope 4th Earl of Chesterfield /22.9.1694 - 24.3.1773/, jehož jméno posloužilo jako označení pro uvedené pojmy, začínal svou životní dráhu po studiích v Cambridge jako komoří následníka trůnu /Prince of Wales/. Roku 1726 zaujal po smrti svého otce křeslo ve Sněmovně lordů a roku 1728 byl jmenován vyslancem v Haagu, kde úspěšně sjednal sňatek nejstarší dcery krále Jiřího II. Anny s princem

Oranžským, za což byl jmenován Nejvyšším hofmistrem /Lord Steward/ a roku 1730 obdržel Podvazkový řád. Zanedlouho však upadl v nemilost dvora, a tak ho nacházíme v řadách opesice. Aby byl politicky izolován, je jmenován místokrálem v Irsku /srpen 1745 - duben 1746/, ale již roku 1747 resignoval na všechny funkce a cele se věnoval literatuře. Odmítl titul vévody a ve stáří ohluchl.

Znak: Čtvrcený štít, jehož 1. a 4. pole hermelínové a 2. a 3. je červené. Štít obtočen Podvazkovým řádem. Na hrdelní koruně přilba s červeno-hermelínovými pokrývadly a točnicí, na níž modrá věž, z níž vyrůstá zlatý červeně korunovaný lev držící v prackách zapálenou bombu v přirozených barvách. Štítonoši: vpravo - zlatý červeně korunovaný vlk, vlevo - hermelínový pes /talbot/. Devisa: A DEO ET REGE /Od Boha a krále/.

V.

Honoré Gabriel de Riquetti comte de M i r a b e a u /1749 - 1791/ se narodil v rodině vypuzené roku 1267 z Florencie a usazené ve Francii, kde ji Ludvík XIV. povýšil roku 1685 do stavu markýzů. Hrabě Mirabeau vedl zpočátku velmi dobrodružný život. Byl znám jako vojenský zběh, vynikající šermíř a svůdce žen. Několikrát byl vězněn hlavně pro dluhy a skandály. Měl vyžilý výraz tváře, téměř surový a násilnický, navíc poznamenaný neštovicemi. Hlas měl dutý, takřka hřebový, často přerušovaný kašlem /následky zhyřalého mládí/, avšak efekt jeho řeči nebyl ve formě, ale v síle přesvědčení - neuchvacoval, ale přesvědčoval, nepůsobil na cit, ale na rozum.

Mirabeau jako soukromík nebyl ani tak znám jako vynikající spisovatel a novinář, ale spíše jako bezcharakterní zhyřalec. Ohnivému a titánskému duchu tohoto politického genia dala vyniknout až Francouzská revoluce, protože ho odpuzoval despotismus a šlechta ho pro jeho zálety vyvrhla ze svého středu.

Mirabeau jako politik imponoval svou svobodomyšlností a upřímnou nákloností k anglickému typu konstitucionalismu nezkalenému ani přehmaty shora ani výstřednostmi zdola. Vynikl nad jiné jako řečník, protože měl schopnost sugesce, kterou ovládal své posluchače. Stal se vůdcem liberální buržoasie, usiloval o kompromis mezi šlechtou starého režimu a velkoburžoasi a bránil požadavky konstituční monarchie. Ovládl Národní shromáždění a dne 29.1.1791 se stal jeho předsedou. Posledních osm měsíců spolupracoval se dvorem, protože byl prakticky posledním, kdo mohl sehrát úlohu zprostředkovatele mezi monarchií a národem. Ohromná nemorálnost tohoto genia se projevila v jeho úžasném plánu zničit revoluci anarchií - čím horší bude situace v zemi, tím dříve bude žádoucí uvést vše do starých, dobrých a zavedených pořádků.

Jeho smrt dne 2.4.1791 zarmoutila dvůr i národ a jeho pohřeb byl jedním z nejgrandióznějších v dějinách Francie vůbec. V chrámě sv. Jenovefy v Paříži se klene mohutná kupole spečívající na 32 korintských sloupech, která se nazývá Pantheon a jak svědčí nápis: "Aux grands hommes la patrie recon-

naissante" /Velkým mužům vděčná vlast/, stala se hrobkou nejznamenitějších mužů Francie. Mirabeau tam byl pohřben jako vůbec první, avšak po dvou letech, když vyšlo najevo jeho spojení s Marií Antoinetou, bylo jeho tělo z Pantheonu vyjmuté a hezeno do jámy pro zdechliny.

Jeho jméno však vstoupilo do jazyka úplně jinak. Nedlouho před Velkou francouzskou revolucí probíhala mezi francouzskými lékaři dlouhá diskuse o tom, jaký způsob popravy je nejhumánnější. Vyhrál to nakonec stínací stroj, jehož prototyp sestrojil německý tesař Schmidt. Oficiální návrh v revolučním parlamentě, aby dostal jméno po Mirabeauovi, nepřešel a lid jej pojmenoval podle doporučovatela dra Josefa Ignáce Guillaudina, o kterém řáda tvrdila, že popravčí stroj sestrojil, ač se tomu marně bránil, až si nakonec dal úředně změnit jméno.

S Mirabeau-ovým jménem je však spojen název slivky /mirabelka - pomologická skupina menších sliv barvy žluté s tuhou a sladce kořenitou dužinou/, pěstované v jeho rodném kraji /Provence/.

Znak: V modrém štítu pokosem zlaté břevno provázené nahoře zlatou levou polovinou lilie, ze které vyrůstá vlevo stříbrná růže a dole tři /1,2/ stříbrné růže. Koruna markýzů a devisy: JUVAT PIETAS /Je radost být zbožný/.

Korunu markýzů užíval sám Mirabeau, a některých vyobrazeních není polovina lilie zdobena růží a někdy bývají tři růže kladené do pole s lemem.

VI.

Pralinka je plněný čokoládový bonbón kuželovitého tvaru a o jeho původu se vypráví zajímavá pověst. Kuchař vévody de Choiseul - Praslin si prý chtěl přivést na privát prosté venkovské děvče sloužící v sousedství a chtěl se tedy vévodovi preventivně zavděčit. Uvařil pralinky a protože vévodovi moc chutnaly a všem hostům je okázale nabízel, začali mu z legrace říkat na místo "Praslin" posměšně "Praliné", a tak dostal jméno i nový druh bonbónů, které vévoda tak dokonale propagoval.

Rodina de Choiseul je připomínána jako šlechtická již v 11. století. Titul markýzů de Praslin v departementu Auby se rodině dostalo roku 1615. Étienne Francois de Choiseul - Praslin, maršál a státník, byl roku 1758 povýšen na vévodu, rovněž tak však obdržel vévodský titul i Cesar Gabriel de Choiseul - Praslin dne 2.11.1762 a stal se pairem Francie. Znak: V modrém poli zlatý heraldický kříž provázený v každé horní čtvrti 5 /2,1,2/ a v každé dolní čtvrti 4 /1,2,1/ zlatými šindeli. Vévodská koruna a plášť.

VII.

Sadismem se nazývá jedna z pohlavních úchylností, která se projevuje krutým zacházením se sexuálním partnerem a stupňuje se někdy z týrání ženy až k vraždě z rozkoše. V přeneseném slova smyslu se pak sadismem nazývá i verbální týrání druhé osoby či zvrhlost a hrubost vůbec.

Donatien Alphonse Francois comte de Sade /1740 - 1814/, povýšený po sedmileté válce na markýze, vedl život neobyčejně zhyřalý a prostopášný. Jeho aféry byly nechutně sexuálně motivovány a vynikaly násilnostmi na ženách. Byl za to několikrát vězněn, ale vždy po propuštění se dopouštěl dalších perversit. V letech 1791 - 1813 vydal řadu knih, v nichž podrobně popsal svou chorobnou zvrácenost, a tak se sám skutky i jejich popisem zasloužil o spejení svého jména s pojmenováním této anomálie pohlavního pudu. Od roku 1803 až do své smrti byl jako nevyčlelitelný chován v ústavu pro choromyslné v Charentonu.

Znak: V červeném štítu zlatá hvězda, v níž černá orlice červeně korunovaná a s červenou zbrojí. Koruna markýzů.

VIII.

Dmitrij Ivanovič Mendělejev /1834 - 1907/, vynikající ruský chemik, profesor university v Petrohradě, reztřídil všechny tehdy známé prvky do soustavy podle jejich vzrůstající atomové váhy a tato soustava, později stále doplnovaná, nese dodnes jeho jméno jako Mendělejevova soustava prvků. Na jeho počest nazval též roku 1955 G.T. Seaborg umělý radioaktivní prvek ze skupiny aktinidů jako "mendeleevium" /chemická značka Md, atomové číslo 101/.

Mendělejev pocházel ze staré ruské šlechtické rodiny s titulem "dvorjanin" /šlechtic/.

Znak: Štít čtvercový s modrým středním štítkem, v němž zlatý rovnoramenný kříž zakončený vždy třemi hroty, převážený nahoře třemi stříbrnými pětihroty hvězdami a dole stříbrným půlměsícem. V 1. a 4. červeném poli vyrůstá z oblaku při levém okraji stříbrná obrněná paže se stříbrnou šavlí. V 2. a 3. zeleném poli stříbrný třmen s utrženým červeným řemením a pod ním stříbrná pedkva. Na korunované přilbě s přikryvadly vpravo červeně-zlatými a vlevo zeleno-zlatými tři stříbrná pštrosí pera. Štítonoši: dva zlatí zpět hledící lvi.

IX.

Alessandro hrabě Volta /1745 - 1827/, italský fyzik a fyziolog, jeden ze zakladatelů elektrodynamiky, dokázal, že jevy pozorované Galvanem jsou způsobeny elektrinou vznikající při ponoření dvou různých kovů do roztoku elektrolytu. To ho vedlo k objevu první elektrické baterie, tzv. Voltova sloupu /článku/. Vedle toho sestrojil kondensátor /1782/ a elektromotor /1800/.

Volta na sebe upozornil svými objevy i kruhy nejvyšší. Napoleon I. ho jmenoval senátorem království Lombardského a povýšil ho dne 11.10.1810 na hraběte.

Jeho modifikované jméno /volt/ se stalo ve fyzice /značka V/ hlavní jednotkou elektrického napětí nebo rozdílu potenciálů v Mezinárodní soustavě jednotek.

Znak: Polceň, vpravo v modrém poli na zeleném trávníku stříbrná labuť mezi dvěma stříbrnými sloupy podpírajícími stříbrný oblouk, vlevo v červeném poli stříbrný elek-

trický článek galvanický. Vprave v zelené volné čtvrti zlatě rámeované zrcadlo obtočené stříbrným hadem /senátor/. Čepice /toque, barrette/ se sponou a s pěti stříbrnými pětrosími pery /hrabě/; stylisované listy /2 zlaté a 2 stříbrné/ a zelený plášť /hrabě - senátor/.

X.

Wellesley je jméno staré anglosaské rodiny písemně doložené až v 13. století. Původní irské jméno Colley /Cowley/ odložil roku 1728 Richard Colley /1690 - 1758/, když zdědil statky rodiny Wellesley of Dangan a přijal její jméno. Richard Colley - Wellesley byl dne 9.7.1746 povýšen na irského peeru s titulem Baron Mornington.

Jeho syn Garrett /1735 - 1781/ postoupil dne 20.10.1760 v hierarchii irské šlechty ještě výše obdržením titulů Earl of Mornington a Viscount Wellesley of Dangan - Castle. Garrettův nejstarší syn Richard /1760 - 1842/ se stal indickým guvernérem a za své zásluhy byl povýšen dne 2.12.1799 na markýze Wellesley-e v Irsku, kde od roku 1821 působil jako místekrál.

Jeho mladším bratrem a 3. synem Garretta 1. hraběte z Morningtonu byl Hon. Arthur Wellesley /1.5.1769 - 14.9.1852/. Destalo se mu pečlivého vzdělání, nejprve v Etonu a později ve vojenské akademii ve francouzském Angers. Ve vojenských hodnostech postupoval velmi rychle, roku 1796 byl již plukovníkem, a tehdy odešel se svým plukem do Indie, kde byl jeho bratr Richard generálním guvernérem. Za své tamější úspěchy získal hodnost generála, ale přímo závažný vzestup na něho čekal po jeho přistání v Lisabonu roku 1808. Postupně vytlačil napoleonská vojska z Portugalska a Španělska a dne 13.8.1812 se zmocnil Madridu. Za své zásluhy získal postupně tituly Viscount Wellington of Talavera and Wellington a Baron Douro of Wellesley /dne 4.9.1809/, dále Earl of Wellington /28.2.1812/ a Marquess of Wellington /3.10.1812/ jako peer Spojeného království. V Portugalsku získal tituly hraběte a vévody - Conde do Vimiera /1811/ a Duque de Vitoria /1812/ a ve Španělsku titul vévodský /Duque de Ciudad - Rodrigo/ a stal se grandem 1. třídy /30.1.1812/. V Anglii se mu dostalo triumfálního přijetí, ale již následujícího roku byl znovu na Pyrenejském poloostrově, kde slavil další vítězství. Za odměnu mu udělil portugalský král titul Marquês de Torres - Vedras /1813/ a anglický král Jiří III. mu přiznal hodnost polního maršála /3.7.1813/ a tituly Marquess of Douro a Duke of Wellington /11.5.1814/.

Když Napoleon opustil Elbu, aby vzkřísil své císařství, byl vévoda z Wellingtonu postaven v čelo britských sil a dne 18.6.1815 utředil Napoleonovi rozhodující porážku u Waterloo. Byla to vévodova poslední bitva, jak si i předsevzal v den svého největšího životního triumfu. Na paměť této bitvy mu nizozemský král udělil téhož roku titul knížete z Waterloo.

Wellington se stal nesmírně populárním na celém světě, o čemž svědčí i skutečnost, že byl nositelem většiny zahra-

ničních řádů protinapoleonské koalice, jakož i nositelem Podvazkového řádu /1813/, Lázenského řádu, atd. Britský parlament projevil svou vděčnost koupí zámku Strathfieldsaye v hrabství Hampshire pod podmínkou, že vévoda i jeho potomci darují každoročně v den výročí bitvy u Waterloo panovníkovi vlajku s královským znakem. Jako představitel konservativní strany Toryů stál Wellington třikrát v čele vlády, a to: 22.1.1828 - 26.6.1830, 26.6.1830 - 21.11.1830 a 17.11.1834 - 9.12.1834.

Vévoda byl v armádě známý tím, že vždy nosil jezdecké boty s vysokým leskem, které po něm dostaly jméno "wellingtons" /wellingtonky/ ve všech jazycích národů bojujících proti Napoleonovi. Na jeho počest bylo také pojmenováno při svém založení roku 1840 pozdější /od roku 1865 na místo Aucklandu/ hlavní město New Zealandu Wellington.

Vévoda z Wellingtonu byl pohřben vedle lorda Nelsona ve Svato Pavelské katedrále v Londýně.

Znak: Čtvrceno se štítkem mezi 1. a 2. polem s obrazem britské vlajky /Union Jack/. V 1. a 4. červeném poli stříbrný heraldický kříž provázený v každé čtvrti pěti /2,1,2/ stříbrnými besanty /Wellesley/, v 2. a 3. zlatém poli červený lev se zlatou vévodskou korunou na krku /Colley/. Na vévodské koruně vévodskou korunou korunovaná přilba s příkryvadly červené - stříbrnými, z níž vyrůstá červený lev držící v tlapách červený praporek /dvojlámen/, v jehož stříbrné volné čtvrti červený svatojiřský kříž. Štít obtočen Podvazkovým řádem. Štitonoši: dva červení lvi se zlatými pohanskými korunami na krku a se zlatými řetězy. Deviza: VIRTUTIS FORTUNA COMES /Štěstěna je společníkem statečnosti/.

XI.

Masochismus je pohlavní zvrácenost projevující se potřebou být tělesně nebo duševně trýzněn. Toto označení bylo edvoveneno od jména rakouského spisovatele Leopolda rytíře von Sacher - M a s e c h, který tuto úchylnost podrobně popsal.

Spisovatelův dědeček Johann Nepomuk Stephan Ritter von S a c h e r /1759 - 1836/ vstoupil také do jazyka, protože jeho rodina, která působila u knížete Metternicha na Kynžvartě, připravila pro Vídeňský kongres /1815/ gastronomickou novinku pro občerstvení zástupců vítězných mocností nad Napoleonem Bonapartem. Podle místa konání kongresu byla nazvána "vídenská" káva a k tomu servírovaný desert nese dodnes jméno "Sacher" dort.

Sacherův syn byl policejním ředitelem ve Lvově, později /1848/ městským hejtmanem a dvorním radou v Praze. Oženil se s Karolínou Masochovou a s císařským povolením se od 23.11.1838 psal Leopold Ritter von Sacher - Masoch.

Jejich nejstarší syn Leopold /27.1.1836 ve Lvově - 9.3.1895 v Lindheimu v Hessensku/ habilitoval v oboru historie ve Štýrském Hradci, kde se stal později docentem, ale brzy universitu opouští, aby se věnoval dráze spisovatelské. Ve

svých románech popsal mistrně patologické milostné příběhy s dokonalou psychologickou kresbou i podáním stavů a citů erotických. Ve své době vzbudil svými pracemi proti sobě odpor. Také jeho choť Angelika Aurora von Rümelin /snatek dne 13.10.1873/ se věnovala spisovatelské dráze pod pseudonymem Wanda von Dunajew.

Znak: Čtvrceno: v 1. a 4. medrém poli zlatý lev se stříbrnou korunou v tlapách, ve 2. a 3. červeném poli stříbrná koruna. Koruna rytířů.

XII.

Kyselky jsou léčivé minerální vody bohaté na kysličník uhličitý. Z celé řady u nás vyvěrajících minerálek je obzvláště oblíbená "kysibelka" /dnes Mattoniho kyselka/, dříve zvaná podle místa svého zřídla v lázeňské obci Kysibl - Puchštejn /Giesshübel - Puchstein/ u Radešova v okrese Karlovy Vary, později přejmenovaná na kyselku M A T T O N I H O, podle majitele panství Kysibl a propagátora alkalické kyselky.

Ačkoliv byla tamější kyselka známa od roku 1614, byl to až Heinrich Kaspar Mattoni /narozen 11.8.1830 v Karlových Varech/, který specifikoval její léčebné účinky a zavedl lázeňské kúry. Za své zásluhy byl Nejvyšším rozhodnutím ze dne 27.10.1889 a diplomem ze dne 3.1.1890 povýšen do šlechtického stavu.

Znak: Děleno, v horním zlatém poli modrá kotva obtočená hadem a provázená dvěma modrými hvězdami, v dolním červeném poli vpřed hledící zlatá hlava lva, z jehož tlamy jako z chrlice vytéká voda. Na korunované turnajské přílbě s přikryvadly vpravo modro - zlatými a vlevo červeně - zlatými erlice v přirozených barvách.

Milan Buben

Literatura:

Armorial Général précédé d'un Dictionnaire des Termes du Blason par J.B. Rietstap, Berlin, 1934

/I., II., III., IV., V., VI., VII., X. /

von Volborth, Carl Alexander: Heraldry of the World, Blandford Press, London, 1973

/ I., II., VIII. /

Příruční slovník naučný I - IV, Academia, nakl.ČSAV, Praha 1967

/I., II., V., VII., VIII., IX., XII./

Scott - Giles, C.Wilfrid: The Romance of Heraldry, J.M.Dent, London, 1967

/ II. /

Pokorný, Jindřich: Zakopaný pes, Albatros, Praha, 1976

/ III., V. /

Armorial Général de la Noblesse Belge par le Baron de Ryckman de Betz; H.Dessain, Editeur, Liège, S.P.R.L., 1941

/ III. /

Slovník spisovného jazyka českého I - IV, nakl.ČSAV, Praha 1960 - 1971

/ III., V., VI., VII., XI., XII. /

Debrett's Illustrated Peerage, London, 1869

/ IV., X. /

Burke, Bernard, Sir: Genealogical and Heraldic Dictionary of the Peerage and Baronetage of the British Empire, London, 1862

/ IV., X. /

Wagner, Anthony, Sir: Histic Heraldry of Britain, Phillimore, London, 1972

/ IV., X. /

Gothaischer Hofkalender, Gotha: Justus Perthes

1931 / III., X. /, 1942 / VI. /

Mignet, M.: Dějiny francouzské revoluce /1789 - 1814/, nakl. F.Šimáčka, Praha, 1907

/ V. /

Armorial Général de J.B.Rietstap, Supplement, Tomus II., La Haye, 1926

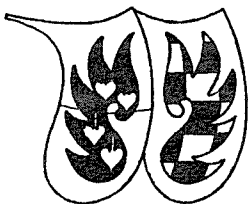
/ IX. - s.856/

Spiesberger, Else: Franz Anton Pilgram, seine Verwandtschaft und Nachkommen. In: Adler, Zeitschrift für Genealogie und Heraldik, 10./XXIV./ Band, Heft 12, Oktober/Dezember 1976, S. 358 - 359

/ XI. /

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs, Jg. III. - 1908/1909, S.358 - 360

/ XII. /

Od posledních řádných voleb vý-
beru Heraldického klubu České
numismatické společnosti, které
se konaly dne 10.1.1978, probí-
haly členské schůzky každých 14
dní /mimo červenec a srpen/, a
to v zasedací síni Pražského
střediska státní památkové péče
a ochrany přírody v Praze 1, Ma-
lé náměstí 13.

Účastníci měli možnost mi-
me jiné vyslechnout si zejména tyto přednášky:

24. 1.1978 - Nástin dějin české heraldické a genealogické
práce z let 1918 - 1939 /Pavel Palát, prem.ped./
7. 2.1978 - Nástin dějin české heraldické a genealogické
práce z let 1939 - 1945 /Pavel Palát, prem.ped./
21. 2.1978 - Nástin dějin české heraldické a genealogické
práce po roce 1945 /Pavel Palát, prem.ped./
21. 3.1978 - Česká šlechtická titulatura /JUDr. Jiří Ježek/
4. 4.1978 - Městská heraldika - teorie a bibliografie
/PhDr. Pavel R. Pokorný, Pavel Palát/
18. 4.1978 - Vlajky a prapory československých měst
/Dr. Ludvík Mucha/
2. 5.1978 - Církevní heraldika /PhDr. Pavel R. Pokorný/
16. 5.1978 - Karel Mělnický /Jaroslav Jásek/
30. 5.1978 - Výtvarné pojetí heraldiky /JUDr. Zdeněk M. Zen-
ger/
13. 6.1978 - Volitelé českých králů Jiřího z Poděbrad a Fer-
dinanda I. /Petr Jedlička, Miloslav Císař/
4. 7.1978 - Cechovní heraldika /ing. Mojmír Chromý/
5. 9.1978 - Sedm století od smrti Přemysla Otakara II.
/PhDr. Pavel R. Pokorný/
19. 9.1978 - Živá heraldika ve Velké Británii
/PhDr. Milan Buben/
3.10.1978 - Blasonování znaků /PhDr. Milan Buben/
17.10.1978 - Úvod do faleristiky /MUDr. František Lohkewicz/
31.10.1978 - Kreslení řádů v heraldice /Zdirad J.K. Čech/
14.11.1978 - Znakový soubor na hradě Laufu /Vladimír Růžek/
12.12.1978 - Úvod do vexilologie /Dr. Zbyšek Svoboda/

Na návrh ÚV ČNS schválil nejprve výbor HK ČNS a poté i
členové Klubu na schůzce konané dne 4.7.1978 změnu názvu -
nový název zní: Česká numismatická společnost -
p o b o č k a H e r a l d i k a

V rámci kulturně osvětové činnosti provedla ČNS - po-
bočka Heraldika řadu expertis, zejména:
- pro Státní ústřední archiv Praha určení znakového pečeti-

dla ředu von Berchem /PhDr. Pavel R. Pokorný/
- pro Okresní archiv Ústí nad Orlicí určení cechovního lis-
tu spolu s personáliemi /PhDr. Pavel R. Pokorný/
- na schůzi aktivu zpravodajů památkové péče ONV Praha 1
konané dne 19.10.1978 dohodl PhDr. Milan Buben v zastou-
pení ČNS - pobočka Heraldika spolupráci s Pražským stře-
diskem státní památkové péče a ochrany přírody při res-
taurevání znaků na památkových objektech.

Dne 9.1.1979 byla konána výroční schůze České numisma-
tické společnosti - pobočka Heraldika, na které byly prove-
deny řádné volby výboru na další funkční období. Výbor byl
zvolen v tomto složení:

JUDr. Zdeněk M. Zenger - předseda
PhDr. Milan Buben - místopředseda
Pavel Palát, prem.ped. - I. jednatel
Petr Jedlička - II. jednatel
Rudolf Jukl - hospodář
PhDr. Pavel R. Pokorný - archivář
ing. Eduard Polívka - členové výboru pro styk s ÚV ČNS
JUDr. Jiří Ježek

Redakční rada Heraldické ročenky:

PhDr. Milan Buben /předseda/, Zdirad J.K. Čech, Pavel Palát,
prem.ped., PhDr. Pavel R. Pokorný, JUDr. Zdeněk M. Zenger

Příjímací komise pobočky Heraldika:

PhDr. Stanislav Hošťálek /předseda/, Miloslav Císař, Vojtěch
Fiala, Jaroslav Jásek

Revisní komise pobočky Heraldika:

JUDr. Jiří Suchánek /předseda/, Vladimír Provázek, ing. Mojmír
Chromý

Redaktor edice DOCUMENTA HERALDICA: Pavel Palát, prem.ped.

Ruská heraldika

Autoři novější sovětské literatury uvádějí, že ruská heraldika má své počátky v zemědělství a nikoli ve válečnictví. Jednalo se o osobní, rodinné, rodové či kmenové odlišovací značky v podobě různých čar, teček či skvrn, jimiž byl rozlišován skot, brav, náradí, vydělané kůže, apod. Postupně se některé z těchto značek stávaly složitějšími, nabývaly jiného smyslu a měnily se na odznaky vsí, měst a pozemkových teritorií. Tento vývoj probíhal spontánně až do 18. století bez jakéhokoli omezení či pravidel, až teprve roku 1730 došlo ke schválení první skupiny těchto znaků.

Naopak předrevoluční ruští heraldici a současní zastánci klasického západoevropského typu heraldiky s tímto tvrzením nesouhlasí. Pro ně jsou výše zmíněné symboly "předheraldické" a vlastní principy a pravidla heraldiky byly do Ruska importovány až za vlády Petra I. Velikého jako součást jeho politiky modernizace země, protože ruská historie neznala středověké rytířstvo. Argument pro tvrzení, že heraldika v Rusku je pozdního data, nalézají i ve skutečnosti, že v západních částech Rusi si Polskem ovlivněná šlechta sama začala přisvojovat znaky již během 15. století, ale v ostatních částech země až mnohem později.

Avšak i tato heraldická znamení byla užívána jen na pečetích a jako ornamenty výzdoby různých předmětů. Nikdy se s nimi nesetkáme jako s vojenskými symboly. Proto také heraldické figury a jiná jednoduchá heraldická znamení, tak typická a častá v počátcích západní heraldiky, doslova neexistují v ruské provenienci. Zato jiná znamení, především zvířata, jsou velmi frekventovaná. Nikdy se však nestylizovala v heraldické formě jako v západní Evropě, ale zobrazovala se v realistické podobě, někdy dokonce s jejich přírodním prostředím, takže tyto znaky připomínají spíš ilustrace z učebnic zoologie.

Přitom se tyto emblémy objevily na Rusi téměř zároveň se západoevropskými erby. Za jedno z nejstarších dochovaných ruských znakových znamení je pokládán lev, zafixovaný s křížovou berlou v předních tlapách již v polovině 12. století /město Vladimir/. Přitom lze předpokládat, že figury některých jiných městských znaků /medvěd, los, jelen, orel/ jsou ještě staršího původu.

V každém případě je však ruská heraldika jiného původu než západoevropská a to, syntézou symbolů domácího původu a principů a forem importovaných ze Západu.

Relativně nejsnáze lze sledovat vývoj ruského státního /panovnického/ znaku. K pochopení všech znakovitých vlivů je však třeba si uvědomit nejzákladnější historické souvislosti.

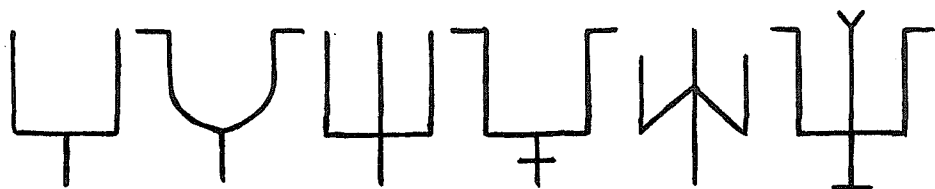
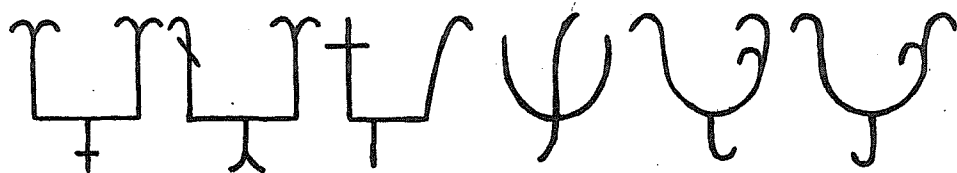
Založení ruského státu se klade do 9. století, kdy podle nejstaršího dějepisce Rusi, tzv. Nestora, zřídili roku 862 bratři Rurik, Sineus a Truvor svá knížectví v Novgorodě, Běloozěře a v Izborsku. Centrem menších státek a knížectví na úsvitě ruských dějin se za Rurika /862 - 879/ stal Novgorod. Po jeho smrti jeho nástupce kníže Oleg přenesl hlavní město do Kyjeva z důvodů ovládnutí celé dněperské obchodní cesty ze Skandinávie k Černému moři a do Cařihradu. Důležitou osobností nejstarších ruských dějin byl kyjevský kníže Vladimir /972, 980 - 1015/, který si v letech 987 - 988 vynutil dobytím řeckého města Korsuně na Krymu sestru byzantského císaře Basilia II., princeznu Annu z domu Konstantina Monomacha, za manželku a zároveň se uvolil přijmout i se svou družinou křest. Kníže Vladimir Vsevolodovič Monomach /1113 - 1125/, zakladatel Vladiměře nad Kljazmou, vládl ještě nad celým kyjevským státem. Po jeho smrti se Rus stala svazkem mnoha knížectví, volně podřízených velkému knížeti sídlícímu ve Vladiměři /od roku 1169/.

Všechna tato stará ruská knížata dynastie Rurikovců užívala na pečetích, podobně jako vladaři Bosporu, znamení dvojzubce či trojzubce, a to tak, že se měnil tvar i provedení u každého nového knížete /až do poloviny 12. století/.

Mezitím vyrůstá jako další důležité centrum Suzdal, jehož kníže Jurij Dolgorukij /+ 1157/ je pokládán za zakladatele Moskvy jako součásti vladimírsko-suzdalského knížectví. Koncem 13. století se Moskva odděluje a stává se centrem samostatného knížectví. Ve 14. století získává knížectví Moskevské převahu a úplné vítězství dovršuje za Ivana Kality /jako velkokníže vládl 1328 - 1340/.

Na knížecích pečetích 11. - 12. století se začíná objevovat na jedné straně obraz křesťanského světce, jehož jméno kníže nosil, a na druhé straně řecký nápis "Pane, pomoz ot-roku tvému" a jméno vladaře /tj. jméno knížete/, světské, jak se oficiálně jako vladař jmenoval, a ne, jak byl pokřtěn/. Tato praxe byla uplatňována celá dvě staletí. Ve 14. století se začínají vyskytovat i pečeti, na nichž je poprsí Ježíše Krista, který pravou rukou žehná a v levé drží knihu /Písmo Svaté/. V téže době lze na pečetích knížat spatřit i kříže či obraz Bohorodičky.

Pro vznik státního znaku byl nejdůležitějším pečetním obrazem ruských knížat v období feudální rozdrobenosti /12.-15. století/ jezdec na koni /nejčastěji sokolník s dravcem na ruce/. Nejstarším vyobrazením jezdce /s mečem a s korunou na hlavě/ najdeme u Alexandra Jaroslaviče Něvského, knížete novgorodského /vládl 1252 - 1263/.

Na přelomu 14. a 15. století začíná pečetní obraz /jezdce s kopím/ přecházet z otce na syna. Snad k tomu přispěla i skutečnost, že vnuk Ivana Kality Dimitrij IV., zvaný Donský /+ 1389/, uvedl jako první v platnost zásadu dědičnosti trůnu v přímé linii namísto práva staršího. Pečeť syna Dimitrije Donského, Vasilije Dimitrijeviče, zobrazující jezdce s kopím, se stala i pečetí jeho syna Vasilije II. Vasilijeviče i jeho vnuka Ivana III. Vasilijeviče.

I když velkoknížecí titul přestal být ve 14. století předností skutečného vrchního vládce /tj. moskevského/, protože si vedle něho ponechala dřívější titul "velikých knížat" i knížata tvéřská, rjazanská, vladiměřská, nižegorodská a kyjevská, je patrné vedle politického sjednocování i heraldické ustálení velkoknížecího emblému.

Zatím na pečetích novgorodské feudální republiky 15. století je patrná značná nejednotnost, když se na nich objevují paralelně vojín s kopím a štítem, jezdec na koni, panthér, gryf či lev.

Velmi významným obdobím pro vznik ruského státního znaku je vláda Ivana III. Vasilijeviče /1462 - 1505/. Roku 1453 zanikla Východořímská říše dobytím Konstantinopole /Bysantium/ Turky, roku 1467 Ivan III. ovdověl a roku 1469 mu římský papež nabídl ruku byzantské princezny Zoi /v Moskvě jí později říkali Sophie/ Paleologovny, neterě posledního byzantského císaře Konstantina. Roku 1472 došlo ke sňatku a Ivan III. se považoval za prvního panovníka pravoslavného světa a za dědice a nástupce byzantských vládařů. Tuto skutečnost ještě zdůraznil přijetím titulu cara /z lat. caesar/ gosudara /tj. vládce/ vši Rusi, jakož i přijetím byzantského /korunovaného/ orla za své znamení. Jako "následník" Byzance si Ivan III. vykládal znak dvouhlavého orla jako symbol dvojediné říše /Západořímské a Východořímské/.

O Moskvě se začalo hovořit jako o "třetím Římu" s jasně politickým podtextem. Zde na počátku 16. století asi vznikla pověst, že Vladimír Monomach byl korunován řeckým biskupem Neofitem, poslaným císařem Alexiem Komnenem, a že při této příležitosti obdržel z Byzance regálie.¹⁾

Orl se poprvé objevuje na pečetí až roku 1497, kdy je na jedné straně pečetí, zatímco na druhé straně je jezdec zabíjející kopím draka. Jezdcem byl nesporně sám panovník a drak symbolizoval nepřátele Rusi.

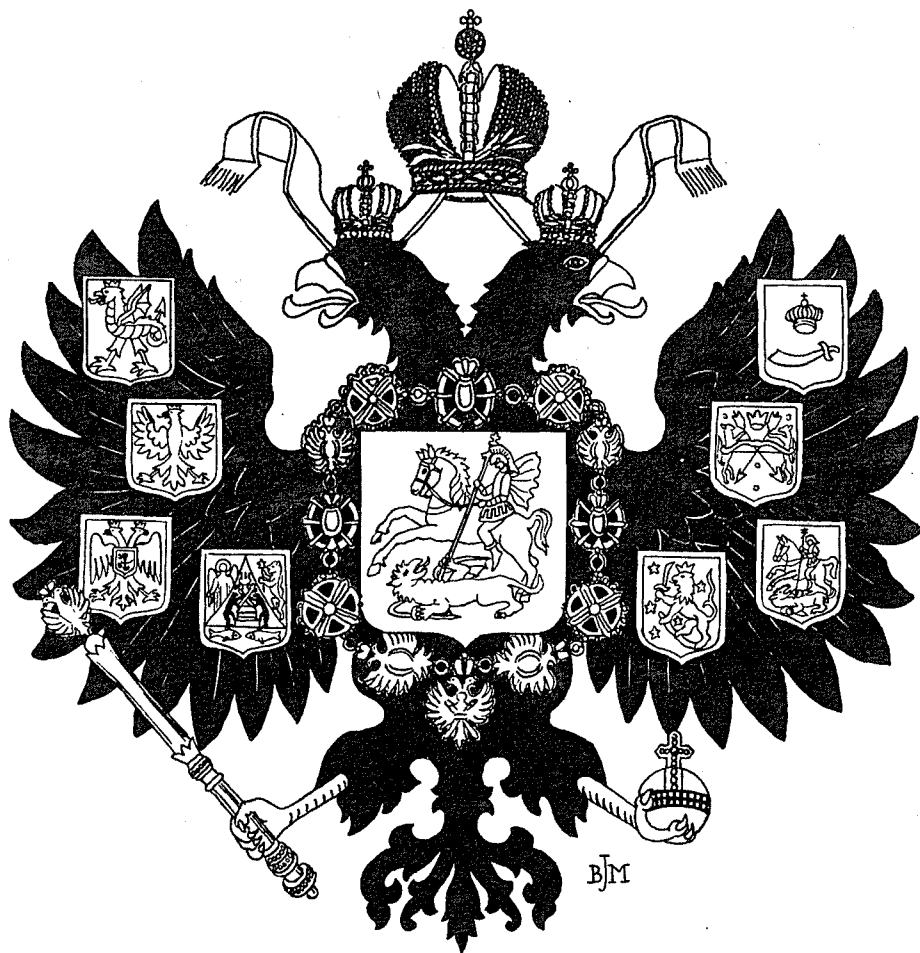
Dalším významným mezníkem ve vývoji ruského státního znaku je vláda Ivana IV., později zvaného Hrozného /1533 - 1584/, který se jako první z ruských panovníků dal dne 16. ledna 1547 korunovat za cara. Tohoto titulu sice časem užíval už jeho děd Ivan III., ale nestal se ještě dědičným. Tak dostal moskevský stát, který neměl téměř po 200 let jména, název "carstva Ruského". Potlačení moci bojarů byly položeny základy moci panovníka, až vzniklo moskevské samoděržaví /autokracie/, reprezentované carem, neomezeným panovníkem, gosudarem "veškeré Rusi".²⁾

Touto politickou změnou byly podmíněny i změny heraldické. Zatímco na malé pečetí cara byl ještě zachován starý způsob /orel na jedné straně a jezdec na druhé/, na velké pečetí Ivana IV. se objevuje na jedné straně orl se třetí korunou nad již dříve korunovanými hlavami orla a jezdec se dostává poprvé na hrud orla, a to poprvé ve štítu /dříve vždy v pečetním kruhu/. Znaky dalších knížectví podléhajících panovníkovi jsou zobrazeny v kruhu kolem orla. Druhá strana velké carské pečetí nese ve štítu obraz jednorožce /symbol vlasti a síly/.³⁾

Posledním Rurikovcem na ruském trůnu byl car Feodor Ivanovič /1584 - 1598/. Po velkých zmátcích a bojích o trůn byl roku 1613 zvolen všeobecným sněmem zemí ruských šestnáctiletý Michail Feodorovič Romanov z rodu spřízněného s Ivanem IV.

Za jeho syna Alexeje Michailoviče /nar. 1629, carem 1645 - 1676/ se na velké pečetí poprvé objevuje ve spárech orla žezlo a jablko. Na této pečetí jsou také křídla orla zobrazena roztažená nahoru /což výjimečně bylo již na pečetích Lžidimitrije/, zatímco do té doby bývala svěšena dolů. Zobáky orlů jsou vesměs otevřené s vyplazenými jazyky s jedinou výjimkou - u Vasilije III. Ivanoviče /1505 - 1533/, na jehož pečetí jsou zobáky zavřené.

Zájem o heraldiku západoevropského typu vznikl na Rusi v druhé polovině 17. století za cara Alexeje Michailoviče. Důvodem byl rostoucí styk se Západem a pochopení tamějšího významu heraldiky. Aby car dokázal své vysoké postavení mezi evropskými panovníky, nařídil roku 1672 sestavit tzv. tituljarnik, tj. portréty všech knížat, velikých knížat a carů od Rurika až po sebe samého, spolu s 33 znaky zemí, oblastí a měst, které byly součástí plného carského titulu. Zde se tedy poprvé setkáváme s úředním popisem carského znaku, který byl vytvořen ve spolupráci s heraldem k tomu účelu pozvaným ode dvora císaře Leopolda I.

Za Petra I. byl roku 1699 přidán Řád sv. Ondřeje, ale štítky se znaky měst a oblastí /Černigov, Novgorod, Astrachan, Vladimír, Kazan a Sibiř/ byly umístěny kolem křídel orla. Petr I. Veliký se po míru nystätském dne 2. listopadu 1721 prohlásil za císaře /imperátora/ a zavedl trojí typ titulu: velký, střední a malý. Ráz jeho monarchie byl národní, patriarchální, absolutní, opíral se o tradice někdejšího císařství byzantského a stavěl se i za představitele pravoslavné církve.

Za Kateřiny II. došlo ke změně, kdy na pravé straně byly znaky Kazaně, Astrachaně a Sibiřského carství a na levé carství Polského, velkoknížectví Finského a Tavridy /Krymu/. Za její vlády /dne 8.3.1730/ byl také poprvé oficiálně popsán znak Moskvy jako sv. Jiří. Toto označení se nevyskytuje ještě ani v 17. století. Tuto verzi přinesli na Rus až cizinci, přicházející do země koncem 17. století, protože jim jezdec připomínal sv. Jiří, patrona rytířstva /to však na Rusi nikdy neexistovalo/.

Její syn Pavel I. sice nepozměnil znak, ale nastolil v samotné císařské rodině řád.⁴⁾

Koncem vlády Mikuláše I. stál v čele Departementu heroldie baron Bernhard Khöne, který dokončil a dovršil přibližovací proces ruské a západoevropské heraldiky tím, že otočil všechny existující figury zleva do prava, včetně moskevského znaku na hrudi orla. Nový ruský státní znak byl uzákoněn za Alexandra II. dne 8. prosince 1856.

Velký znak Ruské říše /Rossijskaja imperia/ má ve štítu carského orla, na jehož srdečním štítku je znak Moskvy. Štít kryje staroruská prilba a štítonoši jsou archandělé Michael a Gabriel. Vše pod císařským baldachýnem, na němž je nahoře heslo "Bůh s námi". Nad baldachýnem ještě vyniká staroruská korouhev. Celý stan je pak kruhovitě obklopen 15 znaky jednotlivých částí impéria, z nichž 9 dolních je korunováno a spojeno mezi sebou větvemi vavřínovými a dubovými.

Střední znak císařství se liší od velkého tím, že zde chybí v horní části korouhev a 6 /3, 3/ znaků částí impéria, volně dotvářejících kruh.

Malý znak císařství: černý, císařskými korunami korunovaný orel s červenou zbrojí, držící v pravém spáru zlaté žezlo a v levém zlaté říšské jablko. Na prsou má orel znak moskevský, kolem jehož štítu se vine kolana Řádu sv. Ondřeje. Na křídlech 8 /4, 4/ znaků jednotlivých částí říše, vpravo Kazan /viz níže/, Polsko /v červení stříbrná zlatě ozbrojená orlice/, Krym /ve zlatém poli černý byzantský zlatě korunovaný orel s červeným jazykem a zlatou zbrojí, nesoucí na hrudi modrý, zlatě lemovaný štítek se zlatým pravoslavným křížem/, a špicí dělený štít se znaky Kyjeva, Novgorodu a Vladimíru /viz níže/; vlevo Astrachán /viz níže/, Sibiř /v hranostajovém poli dva černí soboli držící předníma tlapkami zlatou pohanskou korunu a pod ní červený luk, překřížený dvěma šípy/, Gruzie /ve zlatém poli modře oděný sv. Jiří se zlatým křížem na hrudi zabíjí na černém koni zeleného draka s černými křídly/ a Finsko /v červeném poli zlatý korunovaný lev držící v pravé praruce stříbrný meč a v levé

šavli otočenou dolů, mezi tím 8 stříbrných růží/. Nad hlavami orla se pak vznášejí ještě jedna větší císařská koruna, posázená dýmáky se dvěma modrými stuhami, zlaté lemovanými a zakončenými zlatými třásněmi.

Zemské barvy: červená, modrá a bílá.

Rodový znak dynastie Romanov-Holstein-Gottorp měl obdobného orla, avšak štít, krytý další korunou, byl polcen: vpravo Romanov /ve stříbrném poli červený gryf, držící v pravém spáru zlatý meč a v levém zlatý oválný štít, na jehož vrcholu černá orlice, vše orámováno černou bordurou, v ní střídavě 4 stříbrné a 4 zlaté lví hlavy s červenými jazyky a očima/, vlevo Holstein-Gottorp.

Barvy carské rodiny: stříbrná, oranžová, černá.

Zdá se, že mladší carští synové nosili bez odlišení buď malý carský znak nebo znak rodový.

Otázka šlechtictví byla v Rusku také velmi komplikovaná. Zpočátku šlechta nesla označení "bojari" a byla dvojího typu. Jednak to byla šlechta služební, dvorská /do 11. století zpravidla cizinci/ a jednak šlechta pozemková původu slovanského. Ve 12. století tento rozdíl mizí. Na Rusi nebylo, jak již řečeno, rytířstvo /ruští vladaři se nezúčastnili křížových výprav/, a tak "šlechticem" byl vlastně každý, kdo buď sloužil u dvora anebo vlastnil pozemky. Když Ivan IV. Hrozný potlačil moc bojarů, donutil také všechna knížata sdílet společnou úroveň s bojary a nařídil, aby se dala registrovat /tzv. Rodoslovnaja kniha/. Tuto praxi naposledy uplatňoval Feodor III. /1676 - 1682/ - Barchatnaja kniha, nazvaná podle vazby z červeného sametu.

Kromě cara neměla šlechta v 17. století žádné znaky. Teprve koncem tohoto století začínají první pokusy, aby již počátkem 18. století se staly nezbytností každého šlechtického rodu. Velmi časté byly případy присвоjení /usurpace/ cizích znaků, zvláště polských a pro mnohé rody stačila třeba jen podobnost jména k tomu, aby si присvojily neoprávněné cizí znak.

Všem těmto nepřístojnostem učinil konec Petr I. Veliký, který v rámci systematického uvádění západoevropských myšlenek a institucí do Ruska dal základ nejen státní organizaci, ale i ruské heraldice, o níž se aktivně zajímal, dal právní řád.

Šlechta se v té době nazývala "caredvorcy" /do dvacátých let 18. století/, do vlády Kateřiny II. "šljachetstvo" a nakonec "dvorjanstvo".

A tak roku 1722 vydal Petr I. tzv. "Tabuli o hodnostech" /Tabel o rangach/, tj. přehled činů, za které bylo možno postoupit od 14. třídy až postupně do 1. třídy. Ten, kdo dosáhl 8. třídy, získal právo obdržet dědičné šlechtictví.

Tak začal Petr I. vydávat se svým pomocníkem baronem Friedrichem Güzenem spolu s erby i diplomy. Aby mohl uvést v život šlechtickou reformu, zřídil v Senátu zvláštní oddělení pro heraldiku, tzv. Heroldii /Geroldija/, řízenou heroldmistrem, jehož povinností bylo vytvořit erby pro všechny šlech-

tické rodiny, které až dosud znak neměly a pro všechny vysoké důstojníky armády a námořnictva. Přednost však měli dvořané, kteří sloužili koruně ve svém rodě nejméně 100 let, a cizinci, kteří mohli dokázat své právo na erb, dostávali zvláštní potvrzení.

Prvním ruským heroldmistrem se stal Stěpan Andrejevič Kolyčev, který dostal roku 1724 pomocníka, jímž se stal Francisco hrabě Santi, původem z Piemontu a vystudovaný v Paříži. Po jeho odstranění se stal heroldem hrabě Münich s pomocníkem-maličem Andrejem Baranovem. Heraldická problematika se stala v tomto období tak závažnou, že si Carská společnost umění a věd pozvala roku 1726 z Německa do St. Petěrburgu dra I. S. Beckensteina, aby o heraldice přednesl veřejnou přednášku a v Akademii zřídil katedru heraldiky.⁵⁾

V Rusku bylo mnoho knížecích rodin, a to jednak těch, které odvozovaly svůj původ od Rurika /např. Gorčakovové, Odojevští, Volkonští, Vjazemští, apod./ a jednak těch, jichž předkové byla knížata litevská, gruzínská nebo tatarská. Roku 1707 zavedl Petr I. úplnou novotu tím, že povýšil svého oblíbence Alexandra Menšikova do stavu dědičného knížete. Povyšování do šlechtického stavu patenty /diplomy/ se pak stalo běžnou praxí a ještě se rošířilo za pozdějších panovníků.⁶⁾

Petr I. také zákonem ze dne 24. ledna 1722 zavedl osobní šlechtictví /ličnoje dvorjanstvo/ vedle šlechtictví dědičného /potomstvennoje dvorjanstvo/. Děti osobního šlechtice se automaticky stávaly dědičnými čestnými občany.

Po úspěšném státním převratu /viz pozn. č. 4/ odměnila carevna Alžběta všechny vojáky, kteří jí dopomohli k trůnu, titulem "leibkampanež" /tj. "náležející k tělesné gardě", povýšila ty, co ještě nebyli, do šlechtického stavu, všem dala stejné znakové pole již ke stávajícímu znaku nebo jako čestné pole k nově vytvořenému znaku. Zásadou bylo poltiti štít, v jehož prvé části bylo ono zvláštní polepšení /společné pro všechny účastníky/ a v levé pak individuální znakové pole, buď starý rodový znak či pole nově vytvořené.

Tato heraldická kuriozita vypadala takto: v pravém černém poli polceného štítu zlatá krokev, zdobená třemi zapálenými granáty v přirozené barvě, provázená třemi /2, 1/ stříbrnými pěticipými hvězdami. Na přílbě /z profilu s otevřeným hledím/ černá granátnická čapka se 6 /3 červená a 3 stříbrná/ pštrosími péry mezi černými orlími křídly, z nichž každé je zdobeno třemi stříbrnými pěticipými hvězdami. Společná deviza: "Za věrnost a horlivost" /rusky Za věrnost i revnost"/.

Mezi odměněnými byla i hrabata M. Voronov, Alexander a Petr Šuvalovové, u nichž je však toto polepšení v hlavě štítu a na levém /třetím/ klenotu. U hraběte A. Razumovského najdeme toto pole v dolním /čtvrtém/ poli napokos a napošík čtvrceném štítě a rovněž na levém /třetím/ klenotu. U všech /jde o hrabata! / jsou normální turnajské přílby.

Celkem bylo takto odměněno 347 účastníků palácového převratu.

Car Petr III. uzákonil roku 1762 svobody šlechty tím, že

Znak rodu Simoněv

Polceno: vpravo císařské polepšení /leibkampanež/, vlevo červeno-zeleně děleno se stříbrným vztyčeným mečem se zlatým jílcem, provázeným třemi /2, 1/ stříbrnými půlměsíci. Přílba a klenot leibkampanež, krydla vpravo červeno-stříbrná, vlevo černo-zlatá.

zrušil povinnost služby s výjimkou dob válečných. Organizaci šlechtu dovršila roku 1785 Kateřina II. "výsadní listinou na práva, svobody a přednosti urozeného ruského dvorjanstva", což bylo určení způsobů nabývání šlechtictví, pravidel vedení šlechtických matrik a způsobů důkazů šlechtictví.

Šlechtictví mohlo být nabyto dvojím způsobem:

1. udělením od panovníka,
2. udělením řádu /řády sv. Stanislava a sv. Anny II. a III. třídy zajišťovaly šlechtictví osobní, zatímco ostatní řády šlechtictví dědičné/.

Ruská dědičná šlechta byla na sklonku 18. století rozdělena do 6 kategorií /tříd/ na základě nařízení Pavla I. o registraci všech erbů užívaných ruskou aristokracií takto:

1. šlechta bez titulu, povýšená panovníkem udělením patentu /diplomu/,
2. šlechta na základě služby vojenské /Noblesse d'épée, tj. důstojníci od hodnosti plukovníka výše/,
3. šlechta na základě služby civilní /Noblesse du cap, tj. vládní úředníci, kteří dosáhli hodnosti ekvivalentní hodnosti plukovníka a výše/,
4. cizí šlechtické rody, žijící a naturalizované v Rusku,
5. šlechta titulovaná /baroni, hrabata, knížata/,
6. ostatní stará ruská šlechta, prokazatelně "šlechtická" alespoň 100 let před vydáním výsadní listiny z roku 1785.

Pavel I., který se osobně zajímal o heraldiku, nařídil dne 20. ledna 1797 Heroldii sestavit "Obščij gerbovník dvorjanských rodů Vserossijskoj imperiji" /Všeobecný erbovník šlechtických rodů všeruského císařství/, který se skládal ze tří částí:

1. znaky rodů podle jejich stáří,
2. znaky novoštitných šlechticů,
3. znaky osob, které si vysloužily šlechtictví /tj. dosáhly 8. třídu podle Petrovy Tabule o hodnostech/.

Celkem bylo sepsáno 20 dílů "Obščeho gerbovníka", obsahujících více jak 5000 znaků. Uvážíme-li, že na Rusi bylo okolo 10 000 znaků všeho druhu, byla více než podstatná část obsažena v tomto monumentálním díle. Tiskem vyšlo jen prvních 10 dílů /1798 - 1836/, ostatních 10 dílů z let 1863 až do roku 1917 zůstalo v archivu petrohradské Heroldie.

Zvláštností ruské heraldiky bylo, že se výhradně užívalo štítu /štit/ zvaného francouzský, zcela jistě vlivem Francisca Santiho, který stál u základů normativity ruské heraldiky. Na architekturních se často setkáme i s kartušemi.

U titulované šlechty kryla štít h o d n o s t n í k o r u n a /korona/. Baronská /baronskaja/ koruna byla dvojího typu, jednak prostá obroučka se třemi šikmými provázky perel /vlastně starší verze francouzské baronské koruny/ a jednak obroučka se 7 viditelnými perlami /tzv. pobaltská baronská koruna/. Hraběcí /grafskaja/ koruna měla 9 viditelných perel.

U baronů a hrabat spočívaly na hodnostní koruně přílby, u

šlechticů na štítu. P ř í l b a /šlem/ byla v podstatě dvojího druhu. Staré šlechtické rody užívaly turnajské přílby /s mřížkami, nejčastěji bývá pět/, zatímco osoby nově povýšené do šlechtického stavu měly právo užívat přílby bez mřížek s otevřeným hledím a z profilu. Přílby byly korunovány korunami hraběcími, baronskými, šlechtickými /dvorjanskaja, tvořená zlatou obroučkou se třemi viditelnými stylizovanými listy a s dvěma perlami/, granátnickými čapkami /leibkompanej/, vyjimečně knížecími korunami, turbany, či byly kryty jen přikryvadly /namet/. Zcela vyjimečně se objevuje staroruský typ přílbice zakončené špicí /velký znak císařství/.

V k l e n o t u /našlemnik/ se až stereotypně opakují 3 pštrosí péra, orlí křídla, obrněná paže s mečem /šavlí/, lev či carský orel /císařské polepšení/.

Knížata měla právo na knížecí plášť /mantija/ a na knížecí korunu /knjažeskaja korona/, obdobnou u nás užívané.

V případě š t í t o n o š ů /štitoděržatěli/ nebylo v ruské heraldice výrazných odchylek. Co se týče h e s e l /děviz/, byla v 18. století obvykle latinská, často i francouzská, ale později začíná převládat i zde domácí ruština.

Základ ruských erbů leží ve starých zemských emblémech. Za absolutismu 18. století dochází k jisté "okázalosti" a tak i k ničení starých erbů nevкусným několikanásobným polepšováním. V 19. století vyvrcholily snahy dát novým ruským erbům rysy západoevropské heraldiky.

Celkem snadno se poznají znaky obdržené za služby koruně, protože se vyznačují symbolem výsluhy - většinou carským orlem, který je buď celý anebo jen jeho část /křídlo, hlava, ap./.

Jedním z markantních rysů ruské heraldiky je rozdíl mezi knížecím znakem uděleným /žalovannyj gerb/, který se honosí přílbami, klenoty, štitonoši i devizou pod knížecím pláštěm a korunou, zatímco knížecí znak původní, neudělený /samo-bytnyj gerb/ tvoří na důkaz svého stáří pod pláštěm a korunou jen štít. Jedná se o rody pocházející od úředních knížat staroruských /12.-15. století/, u kterých se objevují emblémy provenience, ve které předkové vládli /např. symboly Černigova, Jaroslavi, Rostova, Smolenska, apod./ - např. knížata Tatiščevové /dělený štít, nahoře v červeném poli pokosem stříbrný dřevец s bílým rozvinutým praporem, dole znak Smolenska, viz níže/. Anebo jde o rody odvozující původ od Rurika /862 - 879/, zakladatele ruského státu. Tak např. knížata Barjatinští užívali polcený štít, v jehož pravé polovině znak Kyjeva /viz níže/ - na důkaz posloupnosti od starých knížat kyjevských - a v levé svůj vlastní, tj. upravený znak Černigova /ve zlatém poli vlevo hledící černá zlatě korunovaná orlice se zlatou zbrojí držící v levém spáru přes tělo pokosem zlatou křížovou berlu/. Tyto znaky starých knížecích rodů nosilo často několik větví rodin rozdílných jmen.

Některé ruské šlechtické rody se honosí skutečně staroby-

lymi erby. Tak např. rodina Kutuzových /z níž pocházel i slavný vojevůdce M.I.Kutuzov/ měla v modrém poli černou orlici s mečem v pravém spáru a "dvorjanskou" korunkou nad hlavou orlice. Turnajská přílba /"en face", protože nešlo o novoštitnou šlechtickou rodinu bez titulu/ s modro-stříbrnými pokryvadly, korunovaná šlechtickou korunkou, nesla tři stříbrná pštrosí péra.

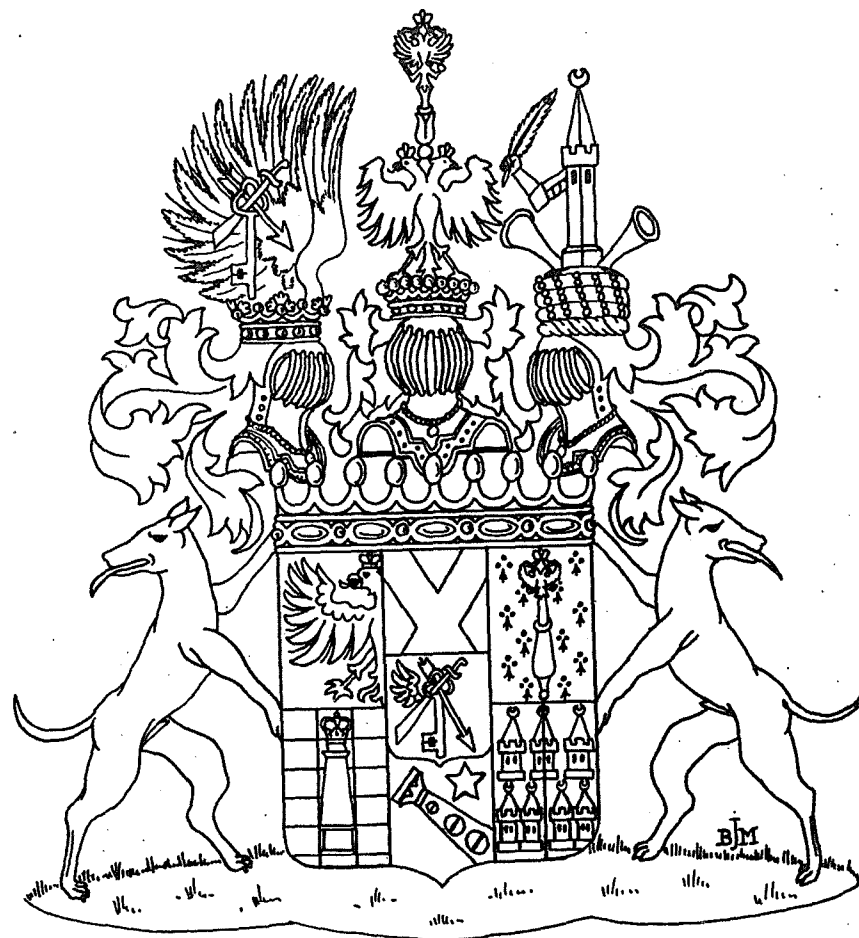
Dalším příkladem prastarého šlechtického erbu je znak Puškinových, který se stal součástí "Obščeho gerbovníka" /5.díl/ shodou okolností právě v roce narození básníka A.S.Puškina.

Ten byl, jak známo, potomkem Abrama Petroviče Hannibala, habešského černocho, který byl jako chlapec "darován" z Konstantinopole Petru I., který ho pak oženil s nepohodlnou kněžnou Dolgorukou /násilný snatek s osobou, se kterou nikdo nechtěl uzavřít manželství, byl jedním z běžných trestů carského absolutismu/ a oba se stali praprarodiči slavného básníka. Znak: v horní hranostajové polovině děleného štítu na purpurové podušce se zlatým lemováním a třapci spočívá knížecí koruna /na paměť praotce rodu Radši, který bojoval pod sv. Alexandrem Něvským, v/ dolní polovina štítu polcena, vpravo v modrém poli stříbrná obrněná paže držící šavli /symbol slovanského původu/ a vlevo ve zlatém poli černá orlice s mečem a říšským jablkem ve spárech /rodový erb předků Radši/; turnajská přílba korunovaná šlechtickou korunou s modro-zlatými přikryvadly nese tři stříbrná pštrosí péra.

Na osobní dochované pečeti básníka Alexandra Sergejeviče Puškina /1799 - 1837/ je znak umístěn do bohatě tvarované kartuše převýšené korunou s 11 perlami /evidentní omyl rytce!!!/. Drobné odchylky mají ve znacích i ostatní potomci Radši: Povodovové, Dobriščevové - Puškinové, Kamenští, Buturlinové, Mjatlevové, Kologrivové, aj., ale vesměs mají uvedená tři pole.

V moskevském Novoděvičím klášteře se zachoval krásný mramorový náhrobek generála pěchoty Vasilije Ivanoviče Timofejeva /27.3.1783 - 5.1.1850/, hrdiny od Borodina /1812/ a Zámostí /1831/, který je pěkným dokladem empiru v ruské heraldice. V 1. poli čtvercenného štítu na trávníku sedící a dovnitř

hledící orlice, ve 2. poli na trávníku vlevo krácející a zpět hledící lev, ve 3. poli na trávníku jezdec se šavlí a ve 4. poli na trávníku vlevo otočený kanon, na němž sedí rajka. Štít pod hraběcí korunou s pláštěm.

Na Něvském prospektu v Leningradě stojí překrásný palác Stroganovových, postavený v letech 1752 - 1754 ve slohu ruského baroka vynikajícím architektem Bartolomeo Rastrellim /1700 - 1771/. Obě fasády nárožní budovy zdobí v obrovských kartuších baronský erb Stroganovových: v horní červené polovině děleného štítu stříbrná vlčí hlava, dole popeličina, přes obě pole pokosem vlnité zlaté břevno se třemi hroty šípů. Tohoto znaku užívali Stroganovové od dob Petra I., který je povýšil do stavu baronského /baronskoje dostojinstvo/. Roku 1798 dostává rodina ruský hraběcí titul /když již předtím hrabata S.R.I./ a znak je polepšen: je přidán modrý střední štítek s carským orlem, hraběcí koruna, na které spočívají tři korunované přilby s klenoty /1. vyrůstající carský orel, 2. obrněná paže držící řecký kříž, 3. obrněná paže s mečem/, dva vlci jako štítonoši a devisa: "Terram opes patrias sibi nomen".

Nakonec ještě erb hrabat Tolstých: 9) štít dvakrát polcený a jednou dělený nese modrý střední štítek, v němž postavený zlatý klíč, jehož rukojeť zprava ozdobená stříbrným křídlem je pokosem protnuta zlatým šípem a pešikem zlatou tureckou šavlí; v 1. zlatém poli vystupuje z dělicí čáry polovina červeného zlatě korunovaného carského orla s červenou zbrojí, ve 2. stříbrném poli modrý svatoondřejský kříž, ve 3. hermelínovém poli zlaté carské žezlo /vesměs carská polepení/, ve 4. červeno-stříbrně šachovaném poli vztyčený zelený knížecí korunou korunovaný sloup, v 5. červeném poli pokosem zlatý sloup zdobený třemi stříbrno-modro dělenými bezanty a provázený nahoře zlatou pětihrotou hvězdou, v 6. stříbrno-zeleně polceném poli sedm /3, 4/ věží střídavých tinktur zdobených vždy dvěma okny a stříbrným půlměsícem na hrotu střechy /viz pozn. 9/. Štít kryje hraběcí koruna, na níž 3 turnajské přilby s přikryvadly vpravo modro-zlatými, vlevo červeno-stříbrnými. Střední přilba korunovaná hraběcí korunou nese červeného zlatě korunovaného carského orla s červenou zbrojí, převýšeného nad svými hlavami zlatým vztyčeným carským žezlem; pravá přilba korunovaná šlechtickou korunkou nese křídla, přední modré s obrazem středního štítu s výjimkou stříbrného křídla, zadní stříbrné. Levá přilba se zlatě-stříbrno-modro-červeno-zelenou točenicí nese zelený, pěti šnůrami perel napokos zdobený, turban, na němž stříbrno-zeleně polcená věž, z níž vpravo vyrůstá stříbrná obrněná a v lokti ohnutá paže držící zlatý brk, a která je provázena u paty vpravo červenou a vlevo zlatou hláskou trubkou. Štítonoši dva stříbrní odvrácení chrti s červenými jazyky na zelené půdě.

V neruských částech carského Ruska užívala města starých znaků. Tak v Litvě, Lotyšsku a Estonsku byla většina měst založena Řádem Německých rytířů a nadána znaky, které byly později carem s menšími úpravami potvrzeny. Tak např. estonský Tallin zdobil na paměť svých zakladatelů zlatý štít třemi

modrými dánskými lvy /srdíčka vynechána/, což car později potvrdil, zatímco Kaunas v Lotyšsku užíval znak vola s křížem mezi rohy, avšak roku 1878 dostal nový znak - válečný pomník z napoleonských válek, a ke starému znaku se již nevrátil.

V "polské části" Ruska, Běloruska a Ukrajiny je patrný vliv polské heraldiky, což dokládá častý výskyt orlic, patriarchálních křížů a jiných figur.

Města staré Rusi začala užívat znakové pečeti již v 15. století, některá až v 16. století. Přesto ze 150 ruských měst 17. století /nepočítaje v to města Ukrajiny a Běloruska/ měly znakové pečeti jen Novgorod, Jaroslav, Smolensk, Kazan, Pskov, Astrachan, Uza, Terskyj Gorod a města Sibíře. Většinou šlo o jednoduché figury, zpravidla o zvíře /medvěd, jelen, drak, sokol, apod./. Nicméně základní rysy těchto znaků se lišily od ostatní evropské městské heraldiky tím, že figury většinou hleděly heraldicky doleva.

Vůbec první úřední zaznamenání městských znaků najdeme v tzv. Tituljarníku /tituláři/ z roku 1672, kde bylo vyobrazeno 33 znaků měst a oblastí vytvářejících plný carský titul.

Petr I. chtěl i městskou heraldiku přiblížit evropským zvyklostem. Proto založil roku 1722 heraldický odbor podřízený Senátu s úkolem zřizovat i městské znaky.

Prvním heraldickým odborníkem, který se začal zabývat znaky ruských měst, byl piemontský šlechtic Francesco Santi, s jehož jménem je spojeno sestavování znaků téměř všech ruských měst. Začal těmi, které byly součástí carského titulu, a to tak, že jim dal náležitou formu. Celkem vytvořil 137 /ze 220 potřebných/ znaků měst a provincií, na nichž je patrný silný francouzský vliv. Santi krásně maloval, a tak jeho práce jsou dodnes příkladem dokonalé profesionální práce. Bohužel, úkol, který na sebe vzal, nedokončil, protože byl roku 1727 obviněn z účasti na spiknutí P.A.Tolstého, jehož cílem bylo odstranit Petra II. a nastolit dceru Petra I. a Kateřiny I. Annu Petrovnu. Proto byl poslán na Sibiř, kde setrval až do nástupu Kateřiny II.

Jeho práci dokončil jeho nástupce hrabě B. Münich s pomocníkem-malířem A. Baranovem. Motivem k této práci byla hlavně skutečnost, že pluky nosily jména měst, kde ležely posádkou a na plukovní zástavu si kladly znaky svých měst. A tak přednostně musela znak dostat všechna posádková města.

Po skončení této práce byl dne 21. dubna 1785 vydán vládní příkaz, aby města užívala svých znaků i na úředních dokumentech. Zároveň vyšla direktiva, která nemá na evropském kontinentě obdoby. Města totiž směla užívat jen znaků udělených či schválených carem /heroldií/ s omezením, že musela užívat i znaky gubernií, k nimž náležela podle administrativního dělení říše, a to tak, že v horní polovině děleného štítu se kladl znak příslušné gubernie /či identický znak jejího hlavního města/ a v dolní polovině vlastní městský znak.

Roku 1800 nařídil car Pavel I. sestavit "Obščij gerbovník gorodov rossijskoj imperii" /Všeobecný erbovník měst ruského císařství/. Do konce 18. století existovalo na Rusi víc jak 500 městských znaků a heroldie vydala každému městu kopii majestá-

tu, za kterou město zaplatilo 100 rublů.

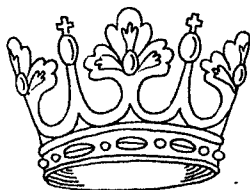
Roku 1857 vyšla nová direktiva nařizující, aby znak gubernie byl umístěn v malé volné čtvrti namísto v horní polovině, což lze v té době pokládat za imitování napoleonské heraldiky. Zároveň prosadil tehdejší šéf departementu heroldie baron Bernhard V. Khōne otočení figur hledících heraldicky vlevo doprava, a tím dále přiblížil ruskou heraldiku západoevropské.

O dva roky později /1859/ přišel Khōne s myšlenkou obohatit výzdobu městských znaků emblémy pro rozlišení měst sídelních, guberniálních, újezdních i pro pevnosti. I tato idea byla inspirována napoleonskou heraldikou, i když systém korun a stuh byl odlišný.

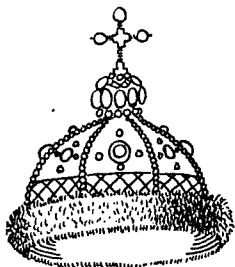
C í s a ř s k á k o r u n a zdobila znaky sídelních měst /Sankt Petěrburg a Moskva/ a rovněž hlavní města gubernií /Kyjev, Jaroslav, Perm, Nižní Novgorod, Kazan, apod./.

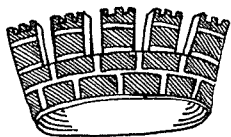
S t a r á c a r s k á k o r u n a byla posazována na štíty znaků oblastí a újezdů.

M o n o m a c h o v a k o r u n a byla nad štíty znaků starých knížecích sídelních měst v době feudální rozdrobenosti /Kyjev, Novgorod, Tver, Jaroslav, Vladimír, Rjazan, Černigov, Smolensk, apod./.

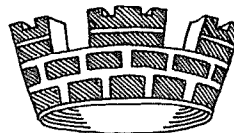

Z l a t á h r a d e b n í k o r u n a s p ě t i s t í n k a m i /červeně spárovaná/ symbolizovala guberniální města s více jak 50 000 obyvateli /např. Oděsa, Riga, Vilnius, Saratov /.

Tatáž k o r u n a s č e r n ý m c a r s k ý m o r - l e m /s korunou, ale bez středního štítu, bez žezla a jablka/ posazeným na prostřední stínce byla určena pro tatáž města, která byla současně pevnostmi.

Z l a t á h r a d e b n í k o r u n a s e t ř e m i s t í n k a m i byla vyhrazena pro guberniální města a méně než 50 000 obyvateli.

Tatáž k o r u n a s o r l e m se používala, bylo-li takové město zároveň pevností.

S t ř í b r n á h r a d e b n í k o r u n a s e t ř e m i s t í n k a m i pak byla výsadou významných oblastních /okresních, tzv. újezd- ních/ měst.

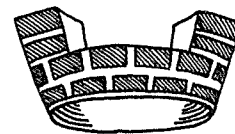

Tatáž k o r u n a s o r l e m, v případě, že takovéto město bylo zároveň pevností.

Č e r v e n á h r a d e b n í k o r u n a s e t ř e m i s t í n k a m i ukazovala na ostatní oblastní města.

Tatáž k o r u n a s o r l e m, šlo-li zároveň o pevnost a konečně

Č e r v e n á h r a d e b n í k o r u n a s e d v ě m a s t í n k a m i v případě přístavních měst.

Dekorace městských znaků byla dovršena právem orámovat si štíty dubovými ratolestmi, stuhami řádů sv. Ondřeje a sv. Alexandra Něvského či jinými atributy podle následujícího systému:

S t u h a Ř á d u s v . O n d ř e j e a z k ř í ž e n á ž e z l a - sídelní města a občasná sídla carů /Sankt Petěrburg,

Moskva, Carskoje Selo, Gatčina/.

Dubové ratolesti se stuhou Řádu sv. Ondřeje - hlavní města gubernií.

Dubové ratolesti se stuhou Řádu sv. Alexandra Něvského - pro oblastní hlavní města.

Stuha Řádu sv. Alexandra Něvského byla dále kombinována se dvěma zkříženými - zlatými kotvami /přístavní města/ - zlatými kladivý /průmyslová města/ - zlatými klasy /zemědělská střediska/ - zlatými vinnými listy /centra vinařských oblastí/ - stříbrnými hornickými kladivky /horní města/ - zlatými prapory s carským orlem /pevnosti/.

Stuha Řádu sv. Jiří spolu se dvěma po stranách štítu vztýčenými červenými prapory s iniciálami jména imperátorova, za jehož panování došlo k vydobytí cti a slávy, pak lemovaly znaky slavných a v boji udatných měst a pevností.

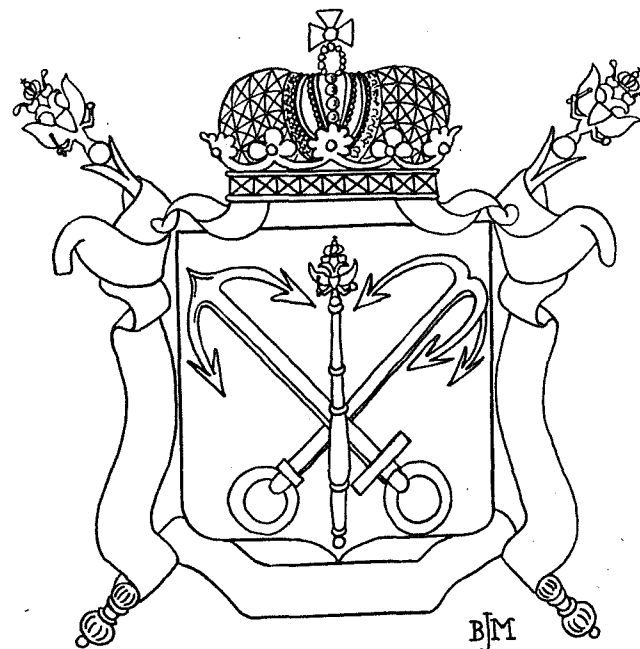
A ještě jedna zvláštnost, dokonce unikátní, vyniká v ruské městské heraldice. Jedná se o užití turnajských límců!! Tak např. město Odojev, kdysi podléhající městu Černigovu, dostalo modifikovaný černigovský znak /tj. černou vlevo hledící a zlatě korunovanou orlici, držící v levém pařátu zlatou křížovou berlu pokosem přes celé tělo na červeném poli/, ale navíc v hlavě štítu zlatý trojlaločný turnajský límec.

Při sestavování městských znaků se shromažďovaly podrobné údaje o přírodě, hospodářství i pozoruhodnostech měst. Znaky pak vytvářely emblémy charakterizující zeměpisné podmínky, ekonomiku či život města. Tak např. na téměř všech znacích sibiřských měst byla zobrazena kožešinová zvěř, protože již tehdy byla Sibiř střediskem lovu této zvěře v Rusku, apod.

V carském Rusku mělo více než 600 měst znak, který nebyl jen pouhým symbolem, ale jakousi črtou, z níž bylo možno vyčíst to hlavní a podstatné o městě, a to jeho historii, geografické postavení, ekonomiku, tradice, kultu světců, přežívající totémy zvířat, apod.

Dne 16. /27./ května 1703 založil Petr I. Veliký na nevelkém Zaječím ostrůvku, ležícím v ústí řeky Něvy pevnost, aby zajistil bezpečnost nově dobytého území. Pevnost dostala podle carova patrona název Sankt Piter-Burch, což odpovídalo holandské módě, které car tehdy podléhal. Zdomácněla však lidová zkomolenina Sankt Petěrburg. Roku 1707 vzniká město a roku 1712 rozhodl car o přestěhování dvora z Moskvy do St. Petěrburgu. Sídlním městem byl až do Petrovy smrti roku 1725, kdy se dvůr vrací do Moskvy. Až po korunovaci Anny Ivanovny se roku 1730 opět stává hlavním městem. Dne 31. srpna 1914 v důsledku válečných událostí bylo německy znějící jméno změněno na Petrohrad, který dne 11. března 1918 ztratil statut hlavního města /opět se jím stala Moskva/. Konečně dne 26. ledna 1924 po smrti V.I.Lenina byl Petrohrad přejmenován na Leningrad.

Znak: /1790/: v červeném štítě dvě stříbrné zkřížené kotvy /říční a námořní/, přes něž vztýčené zlaté císařské žezlo /symbol hlavního města a sídla cara/. Štít podložen dvěma z-

kříženými žezly a ovinut modrou stuhou Řádu sv. Ondřeje. Vše převyšeno císařskou korunou.

Od roku 1788 platil týž znak i pro gubernii s tím odlišením, že ke koruně a svatoondřejské stuze přibývají zlaté dubové ratolesti, avšak chybí štítové podložení žezly.

Středem carského znaku byl znak Moskvy jakožto města korunovačního. Město založené knížetem Jurijem Dolgorukým⁴⁰ se stává okolo roku 1330 sídlním městem. Tento statut sice Moskva ztrácela a znovu nabývala /viz výše/, ale městem korunovačním zůstala. Město nemělo znaku až do Vasilije I. Dimitrijeviče /obraz jezdce, ale bez draka/ a hlavně do jeho syna Vasilije II. zv. Temný /jezdec se sokolem na ruce/. Teprve později /za Ivana III./ přidán drak /původně černý/ a z knížecího lovce se stává vojenský jezdec, jakožto symbol vítězství nad Zlatou hordou. Od roku 1730 jezdec označován za sv. Jiří, prý na paměť hrdinského činu světce při osvobození carevny Aji ze spárů draka.

Znak: /od roku 1856 jezdec otočen doprava/: v červeném štítě na bílém koni postava sv. Jiří v plné zbroji a s modrým pláštěm, zabíjející zlatým kopím zakončeným patriarchálním křížem zlatého draka se zelenými křídly. Honosné kusy podle popsání systému.

Součástí carského znaku byl znak Kazaně, jehož nejstarší pečeti pocházejí ze 16. století. Znak /oficiálně potvrzen 1781/: na stříbrném štítě zlatě korunovaný černý bazilišek se zlatou zbrojí a s červenými křídly, jazykem a špičí ocasu. K tomuto na Rusi ojedinělému znaku se vztahuje pověst: na místě dnešního města žilo množství draků, avšak jeden tatarský kouzelník je postupně hubil. Vůdce draků uletěl před ním na horu Džilantaj /tj. Dračí hora/, ale nakonec mu také podlehl na místě, kde byl potom postaven klášter.

Součástí carského znaku byly i znaky Kyjeva, Novgorodu a Vladimíru.

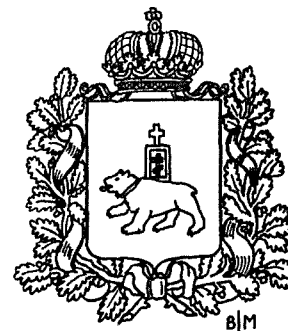

Kyjev užíval od roku 1782 /roku 1856 potvrzen i jako znak gubernie/ prastarý symbol kyjevských knížat: v modrém poli stříbrný archanděl Michael s plamenným mečem a se štítem. Novgorod, jedno z nejstarších měst Rusi vůbec, užíval v době samostatné bojarsko-kupecké republiky /12. století - 1478/ nejrozumnější emblémy /vojín, jezdec, lev, orel, atd./, které zanikly po spojení s Moskvou. Složitým vývojem se znak ustálil /1781/ takto: ve stříbrném štítě podpírají dva dovnitř hledící černí medvědi zlatý trůn, zakončený zlatým svícem se třemi stříbrnými rozžatými svícemi, na němž o červenou podušku opřeny zkřížené zlaté žezlo a zlatá křížová berla; v modré patě štítu ještě dvě proti sobě plovoucí stříbrné ryby /jeseteři/.

Vladimír /Vladiměř nad Kljazmou/, založený Vladimírem Monomachem, od roku 1170 až do vlády Ivana I. sídelní město s poslední korunovací, konanou roku 1431, užívá jeden z nejstarších znaků na Rusi, který vznikl buď na základě západních vlivů anebo na principu starých tradičních emblémů "ochrany dobra" /týž emblém se totiž vyskytuje i ve výzdobě vladimírských chrámů Uspenského a Dmitrijevského i v kostele Pokrovském na Něrli/ či jako prastarý symbol vlasti a její síly. Znak /1781/: v červeném štítě zlatý modře ozbrojený a stříbrně korunovaný lev ve skoku s přivrácenou hlavou, držící v předních tlapách stříbrnou křížovou berlu. V titulech ruských carů stál titul "vladimírský" před "moskevský" až do Michaila Fedoroviče a teprve za Alexeje Michailoviče se dostává "moskevský" na první místo.

Rovněž znak Astracháně nalezneme na císařském znaku. Znak /od roku 1856 i znakem gubernie/ vyjadřuje dvě historické skutečnosti, a to, že město bývalo hlavním městem tatarského státu a že bylo roku 1554 dobyto Ivanem IV. Hrozným: v modrém poli zlatá perlami zdobená a červeně vyložená koruna, pod níž stříbrná šavle se zlatým jílcem.

Dalším prastarým emblémem je znak města a gubernie Jaroslav. Na nejstarších pečetích se objevuje na trávě nedaleko lesa medvěd držící "protazan" /druh kopí/. Jde o prastarý kult medvěda v Povolží, k němuž se vztahuje tato pověst: Kniže Jaroslav Moudrý projížděl touto krajinou a odpočíval u lesa, když ho napadla medvědice. Kniže se ubránil a na paměť této události dal na místě postavit dřevěný kostel a přesídlenci z Rostova tam osídlili jím založené město. Za Petra I. dostal medvěd sekýru místo kopí, za Kateřiny II. zmizel les a tráva a za Mikuláše I. bylo černému medvědu ve skoku do levé tlapy vráceno kopí opřené o levé rameno.

Dalším zajímavým znakem je znak města a gubernie Perm. I tam se spatřuje medvěd, tentokrát kráčející. Později /za cara Alexeje Michailoviče/ byla na jeho hřbet přidána kniha s křížem /evangelium/ jako symbol vítězství křesťanství nad pohanským kultem medvěda.

I město a gubernie Nižnij Novgorod /od roku 1932 Gorkij/ má prastarý emblém, užívaný již na velké pečetě Ivana IV. Hrozného. Město bylo založeno roku 1221 vladimírským velkým knížetem Jiřím Vsevolodovičem a celou druhou polovinu 14. století bylo sídlem velkoknížat suzdalských. Znak /1781/: ve stříbrném štítě červený jelen s černou zbrojí. I zde je vyjádření dávného kultu jelena na území středního toku Volhy /viz i dnešní emblém vozů typu Volha!/. Jiným starým a hezkým znakem se honosí město Lvov: v modrém poli stříbrná hradba s cimbuřím, převýšená třemi věžemi; v černé bráně se zlatou mříží zlatý lev opírající se o vrata /lev = mluvící zbaření, hradba = symbol města/. Znak byl oficiálně potvrzen městu polským králem Zikmundem I. roku

1526 a v 18. století i carskými úřady, ale toto vyobrazení je známo z pečeti již ve 14. století. Dalším z prastarých znaků je znak města Smolenska: ve stříbrném štítě na zeleném trávníku černý kanon se zlatou lafetou, na němž sedí rajka v přirozených barvách. Znak byl potvrzen Kateřinou II. roku 1780, v době, kdy již byl téměř zapomenut /užívala jej smolenská knížata již ve 14. století/. V období 15. - 17 století užíval Smolensk jako součást velkoknížectví Litevského a Rzeczy pospolitej na štítě žezlo. Pěkný znak má město Sevastopol, založené roku 1783 knížetem Potěmkinem jako přístav. Znak dostalo až roku 1893: v červeném štítě stříbrného gryfa. Na paměť obléhání v letech 1854 - 1855 dostalo město povolení lemovat štít stuhou Řádu sv. Jiří, doprovázenou dvěma císařskými prapory s iniciálami jména Mikuláše I. a Alexandra II.

Pro naše prostředí tak typické hradby a věže jsou v ruské městské heraldice poměrně vzácné. Vedle již popsaného znaku města Lvova můžeme snad ještě uvést znak města Volokolamsk z roku 1781 /ve stříbrném štítu na zeleném trávníku trojúhelníková pevnost se třemi nárožními bastiony/ či znak města Elizavetgrad /dnes Kirovograd/ z roku 1845: v červeném poli zlaté hexagonální dvojpevnosti s rohovými bastiony/.

Častější jsou znaky symbolizující nějakou událost či legendu. Byla již učiněna zmínka o lotyšském Kaunasu, který dostal roku 1878 znak, v jehož modrém poli je stříbrný památník bitvy svedené nedaleko města roku 1812 v napoleonských válkách. Ukrajinské město Chotin má ve zlatém štítě pevnost se zlatým půlměsícem, nad kterým je zkrácená šavle a kříž na paměť porážky Turků polským králem Janem III. Sobieským roku 1674.

Také symboly zakladatelů měst se vyskytují v ruské městské heraldice. O estonském Tallinu byla již zmínka a tak za povšimnutí stojí znak města Königsberg /Královec, od roku 1946 Kaliningrad/. Roku 1255 založil český král Přemysl Otakar II. spolu s Řádem Německých rytířů hrad a město, což vyjadřuje i znak:

stříbrno-červeně dělený štít, nahoře koruna, dole tlapatý kříž střídavých barev.

Zvláštní a pěkné jsou znaky mluvící. Tak město Glaz /v ruštině znamená "oko"/ má na štítě lidské oko s okolní kůží a obočím. Města Jekatěrinodar /dnes Krasnodar/ a Jekatěrinoslavl /od roku 1926 Dněpropetrovsk/ dostaly mluvící iniciály Kateřiny II. Obzvláště pěkný znak, od roku 1811, mělo druhé ze zmíněných měst, založené knížetem Potěmkinem roku 1778 a obnovené roku 1787:

v modrém štítu ve věnci 9 zlatých šestihrotých hvězd, uprostřed mezi zlatým letopočtem 1778 stylizovaná iniciála E II.

Velmi časté byly znaky církevního charakteru.

Hlavní město Běloruska Minsk /od 15. století do roku 1793 patřil k Polsku/ obdržel od polského krále Zikmunda III. roku 1591 znak:

v modrém štítu postava sv. Anny v bílém a červeném oděvu se zlatou svatozáří, po obou stranách lemovaná dovnitř hledícími trojicemi zlatých cherubů /okřídlené hlavičky/.

Město Archangelsk dostalo roku 1781 do zlatého štítu modře oděnou postavu archanděla Michaela, zabíjejícího červeným plamenným mečem černého satana /roku 1708 tam založen klášter sv. Michaela/. Město Michailov prezentuje archanděla Michaela jen křídly a rovněž město Jegorovsk zjednodušuje postavu sv. Jiří, protože má ve štítu jen z oblaku vyčnívající paži s dřevcem, jímž zabíjí draha.

I symboly povolání jsou velmi frekventované. Velmi vkusný znak má město Charkov, v letech 1780 až 1917 hlavní město Ukrajiny, které dostalo roku 1781 /roku 1887 potvrzen i pro gubernii/ znak: v zeleném štítu pokosem zlatý caduceus /žezlo Merkura, okřídlená hůl se dvěma obtočenými hady/ jako symbol obchodu, zkrácený pošíkem zlatým rohem hojnosti jako symbolem prosperity.

Město Carycin /z tatarského "sary - su", tj. žlutá voda/, postavené v místě, kde Caryca vtéká do Volhy, v letech 1925 až 1961 Stalingrad, nyní Volgograd, dostalo roku 1857 znak, symbolizující hlavní místní zdroj obživy: v červeném štítu dvě stříbrné zkrácené vyzy.

A nakonec jedna záhada. Je to znak města Pskova. Již na pečeti z 15. století se na nich objevuje zvíře, později popisované jako "bars". Jde o fantastické zvíře bez speciálních znaků / má čtyři silné nohy, ohon a dlouhé uši/. Snad se jedná o zdivočelou formu psa /patrně od plemene barsoj/, přivýklou drsnému severskému klimatu. V "Tituljarniku" z roku 1672 byl znak ještě doplněn žehnající rukou, vycházející z oblaku nad zvířetem.

Závěrem lze tedy shrnout, že vedle prvotních počátků můžeme vyzdvihnout tři základní fáze hlavního rozvoje ruské heraldiky, vymezené snahami a vládami carů Petra I., Pavla I. a Alexandra II.

Dále pak je nutno znovu zdůraznit, že v Rusku erby a znaky nikdy nehrály vojenskou roli jako jsme tomu svědky ve středověké Evropě. Staly se jen projevem své třídy a to symbolem privilegovanosti. Pokud se v ní přece jen vyskytovaly vojenské symboly, pak měly upomínat jen na hrdinské činy předků.

Milan Buben

P o z n á m k y

1. Starodávne "Vypravování o knížatech vladimírských" hovoří o tom, že byzantský císař Konstantin Monomach daroval svému vnukovi, kyjevskému knížeti Vladimíru, odznaky císařské moci - kříž ze své hrudi, řetěz ze své šíje a korunu ze své hlavy. Tuto korunu nosila a dědila kyjevská, vladimírská a potom i moskevská knížata. Stala se nejuctívanější relikvií, byla symbolem moci moskevských carů. Od 16. století se začala nazývat čapkou Monomacha a legenda, která ji opředla, tehdy horlivě posilovala myšlenku, že ruští carové odvozují svůj původ od římského císaře Oktaviána Augusta /Rurik údajně synem Prussa, bratra císaře/ a byzantských vládců, a že Moskva je "třetím Římem".

Tuto legendu podporovalo i ruské duchovenstvo, které došlo k přesvědčení, že pád Cařihradu /tzv. druhého Říma/ do rukou Turků byl spravedlivým trestem na město Konstantinovo, v němž pravá víra Kristova úplně poklesla od té doby, co Řekové přistoupili /roku 1439/ ke Florentské unii mezi východní a západní církví. Úkol chránit ryzost víry přešel tak "samovolně" z řecké církve na ruskou. Vznikla teorie o Moskvě jako o "třetím Římu" měla i zde svou legendární variantu. Šlo o bílý klobouk /jako symbol církevní nezávislosti/, který prý císař Konstantin Veliký odevzdal římskému papeži Silvestru, od jehož nástupců, vědomých si své nedůstojnosti, věnován cařihradskému patriarchovi, od něhož prý přešel k novgorodským vladykům a pak k moskevským mertopolitům. Monomachova koruna ve tvaru čepice je zhotovena z 8 zlatých plátek zdobených filigránem, smaragdy, rubíny a perlami /orientální práce z přelomu 13. a 14. století/. Dýnko a kříž jsou ze 16. století. Koruna je lemována sobolí kožešinou a váží celkem 698 gramů.

První zmínka o koruně se objevuje v dokumentech 14. století, a to v poslední vůli velkého moskevského knížete Ivana Kality, který ji nazývá prostě "zlatou korunou". Název Monomachova koruna dostala až o dvě století později, v závěti Ivana Hrozného.

Samotné korunovace jsou v Rusku poměrně pozdního data. Původně byla knížata dosazována na trůn na volném prostranství, později v chrámu, a to zpočátku ve Vladiměři a pak v Uspenském katedrále v Moskvě. Až roku 1498 dochází k první korunovaci /Monomachovou korunou/, když Ivan III. dává korunovat svého vnuka Dimitrije a odítí ho korunovačním pláštěm. Od doby Feodora Ivanoviče /1584 - 1598/ přibývá k regáliím žezlo, za Vasilie Šujského /1606 - 1610/ jablko a za Feodora III. Alexejeviče /1676 - 1682/ oblečení v purpuru a pronesení vyznání víry. V 17. století přibýlo ještě pomazání.

Monomachovu korunu si podle tehdejších zvyklostí směl panovník nasadit jen jedenkrát v životě - při korunovaci. Pro jiné příležitosti měl car korunu jinou.

Naposledy byla Monomachova koruna použita při korunova-

vaci roku 1682, kdy na ruský trůn dosedli současně dva carové /Ivan V. a Petr I./. Ivana, jako staršího, korunovali "pravou" Monomachovou korunou, pro Petra zhotovili moskevští mistři kopii.

Po smrti cara Alexeje Michailoviče /roku 1676/ zdědil trůn jeho nejstarší syn Feodor III. /nar. 1661, carem 1676 - 1682/. Po jeho náhlém skonu se měl podle nástupnických práv stát carem Ivan, ale protože nevynikal ani rozumem ani zdravím, bylo rozhodnuto korunovat oba nevlastní bratry společně /Ivan V., nar. 1666, carem 1682 - 1696, nejmladší ze tří dětí z prvního manželství cara Alexeje s Marií Iljičnou Miloslavskou, zemř. 1669; car Petr I. Veliký, nar. 1672, carem 1682 - 1725, jedině dítě z druhého manželství s Natalií Kirilovnou Naryškinou, zemř. 1694/. K této příležitosti byl zhotoven i dvojité stříbrný trůn. Zvláštností tohoto dvojtrůnu bylo skryté místo za opěradlem pro vychovatele carů. Nejčastěji je však obsazovala jejich starší sestra Sophie /1657 až 1704/. Na svou dobu byla neobyčejně vzdělaná - uměla latinsky i řecky a hrála na mnohé hudební nástroje. Při přijímání cizího poselstva napovídala ze svého tajného úkrytu okénkem, které bylo zakryto kobercem, chytřejšímu z chlapců odpovědi na zálučné otázky. Poslové se nejednou podívovali důvtipu malého Petra.

Ruské korunovační klenoty dala do definitivního pořádku až Kateřina II. Zatímco někteří z jejich předchůdců ze státního pokladu mnohé rozprodali, Kateřina naopak drahokamy shromažďovala a ráda se jimi dávala obdarovávat. Milovala především diamanty /její Velká imperátorská koruna je celá z diamantů/ a její zálibu začal napodobovat celý šlechtický Petěrburg.

K nejslavnějším diamantům té doby patří tzv. Velký Orlov, vážící 189 ct, který pro carevnu zakoupil kníže Orlov. Diamant, vybroušený do vysoké indické routy, byl podle legendy spolu s jiným jemu podobným diamantem vsazen do očí sochy indického božstva. Z chrámu jej ukradl jakýsi francouzský voják a složitou cestou se dostal k Nadir-šáhovi. Po jeho pádu diamant uloupil neznámý perský voják a prodal ho arménskému kupci. Tento obchodník opatrně počkal až se válkou rozvířené poměry uklidní a po 10 letech přivezl kámen do Astracháň, kde se pokoušel jej zpeněžit. Nenašel se však člověk, který by byl schopen požadovanou cenu zaplatit, a tak ho Armén uložil v amsterodamské bance a trpělivě čekal na kupce. Až za 7 let se u něho ohlásil dvorní zlatník z Petěrburgu, který přijel jako zprostředkovatel knížete Orlova. Zaplatil 400 000 zlatých rublů a Orlov, ač byl už několik let careviny oblíbencem, měl mnoho důvodů projevit jí svou vděčnost. Daroval diamant Kateřině, která jej s úsměvem přijala. Nechala diamant zasadit do imperátorského žezla, a Orlov jen tajně doufal, že toto žezlo jednou carevna vtiskne do jeho ruky. Leč marně, protože Kateřina se nehodlala o moc s nikým dělit.

Sbírka ruských korunovačních klenotů i jiných regálií je nyní veřejnosti přístupná v kremelské zbrojnici v Moskvě.

2. Církev učila, že car je dosazován samotným Bohem. Roku 1561 byl carský titul potvrzen i cařihradským patriarchou. S povznesením moci panovníka došlo i k emancipaci církve, která vyvrcholila roku 1589 za Feodora I. Ivanoviče /1584 - 1598/, kdy byl zřízen samostatný ruský patriarchát.

Moc církve tak vzrostla, že se dokonce dvakrát vyskytl případ dvojcarství /car a patriarcha/. Nejprve za cara Michaila Feodoroviče /1613 - 1645/ stál po jeho boku po 15 let /1619 - 1633/ jeho otec, patriarcha Filaret Nikitič, "veliký gosudar patriarcha", který nosil titul velkoknížete. Podruhé se tak stalo za Alexeje Michailoviče /1645 až 1676/, kdy byl patriarchou a spoluvládcem Nikon, "veliký gosudar".

Spory mezi světskou a církevní mocí byly odstraněny až roku 1721, kdy Petr I. Veliký patriarchát zrušil. Církev pak řídil Nejsvětější synod, zcela závislý na státu.

3. Obraz jednorozce se objevuje ještě na velkých pečetích Borise Godunova /1598 - 1605/, Lžidimitrije I. /1605 - 1606/, Michaila i Alexeje Romanovových.

4. Petr I. Veliký totiž upravil nástupnictví na trůn v tom smyslu, že příkl každému ruskému panovníkovi / bezesporu pod vlivem příkladu nevlastního staršího bratra - viz pozn. č. 1/ právo jmenovat nástupce (ač sám ho nestanovil!/. Po jeho smrti trůn uchvátí jeho ovdovělá choť /ač nízkého původu/ jako Kateřina I. /1725 - 1727/. Ta určila svým nástupcem Petrova vnuka Petra II. /1727 - 1730/. Jím vymřel po meči carský rod, zbyly pouze dcery Ivana V., Anna a Kateřina a pak dcery Petra I. a Kateřiny I. Alžběta a Anna. Carevnou se stala Anna Ivanovna, ovdovělá vévodkyně Kuronská /1730 - 1740/. Před smrtí ustanovila svého nástupce - dítě sotva narozené - Ivana VI., prince brunšvického /1740 - 1764, carem 1740 - 1741/, vnuka své sestry Kateřiny Ivanovny. V noci z 5. na 6. prosince 1741 uskutečnila pomocí granátnické setniny Preobraženského gardového pluku dcera Petra Velikého Alžběta Petrovna státní převrat a prohlásila se carevnou /1741 - 1762/, nezletilého Ivana Antonoviče i s jeho rodiči uvěznila. Již roku 1742 ustanovila Alžběta svým nástupcem syna své sestry Anny /provdané za Karla Bedřicha, vévodu holštýnsko-gottorpského/ prince /Karla/ Petra von Holstein-Gottorp, jehož roku 1744 oženila s Kateřinou /vlastně Sophií/, princeznou anhaltskou. Po smrti Alžběty nastoupil na trůn jako Petr III. /1728 - 1762, carem 5.1.1762 - 9.7.1762/, avšak byl odstaven svou manželkou Kateřinou II. /1729 - 1796, carevnou 1762 - 1796/, která byla přijata za panovnici jménem svého syna Pavla I., ale vládla sama /resp. s pomocí svých milců Orlova a pak Potěmkina/. Po její smrti nastoupil na trůn Pavel I. /1754 - 1801, carem 1796 - 1801/. Nepočítáme-li Petra III., pak teprve Pavlem I. nastupuje na ruský trůn dynastie Romanov-Holstein-Gottorp.

Snad proto také Pavel Petrovič upravil zákonem ze dne 5.dubna 1797 trůnní posloupnost podle systému německo-ho-

landského /řád prvorozenství/, podle něhož jsou povoláni na trůn především agnáti a teprve po nich kognáti, a to napřed mužští a pak teprve ženští. Dále stanovil, že každý imperátor musí být pravoslavného vyznání a na trůn může nastoupit až v době své zletilosti /tj. v 16 letech/. Pokud by car pojal za choť cizí princeznu, je povinna podle tohoto zákona přijmout pravoslavi a změnit si jméno.

Tímto zřízením v císařské rodině vydal Pavel I. veškerá ustanovení, týkající se manželství /nutná rovnorodost, tj. osoba náležející k panujícímu rodu/, majetku, apod. Císařovna měla titul "Císařského Veličenstva" a následník trůnu "Následník Cesarevič, Veliký Kníže a Císařská Výsost". O členech císařské rodiny bylo nařízeno vést zvláštní rodopisnou knihu, chovanou v imperátorově kabinetě.

5. První katedru heraldiky v Evropě založil roku 1700 Friedrich I. Pruský v jím založené Společnosti věd v Berlíně.
6. Do roku 1797, tj. do konečné kodifikace ruských erbů bylo celkem vydáno 355 šlechtických, 11 baronských a 26 hraběcích diplomů.
7. Moderní historiografie a genealogie však dokázala, že Radša žil o století dříve a že byl spolubojovníkem Alexandera Něvského až jeho pravnuka.
8. A.S.Puškin měl se svou manželkou Natalii Gončarovovou pět dětí. Nejstarší z nich byla Marie, provdaná za generála Gartunga. Její bratr Grigorij zemřel bezdětný, rovněž jako další syn Nikolaj. Nejmladší básníkova dcera Natalie se po nešťastném snatku s M.L.Dubeltem provdala za Mikuláše Viléma Nassavského. Zato prostřední z básníkůvých dětí, generál Alexander Alexandrovič Puškin se stal otcem 13 dětí a zakladatelem všech žijících puškinovských větví. Jeho vnuk Grigorij se stal z carského plukovníka důstojníkem Rudé armády a nakonec vědeckým pracovníkem moskevské Leninovy knihovny. Jeho syn Grigorij bojoval jako partyzán za Velké vlastenecké války a pak na II. ukrajinském frontu. Dvanáct básníkůvých potomků bojovalo za II. světové války proti fašismu, deset v řadách sovětských branných sil, jeden ve francouzském hnutí odporu, jiný padl jako příslušník britského letectva. Další syn A.A.Puškina, Nikolaj, se stal zakladatelem druhé linie, z níž Alexander Puškin, básníkův praprávnuka, dnes žije v Bruselu. Puškinovi potomci žijí vedle SSSR ještě také v Americe a na Havajských ostrovech.
9. Petr Andrejevič Tolstoj /1645 - 1729/, nejvyšší dvorní státník, odhadl předem pád carevny Sophie a včas se přidal na stranu mladého cara Petra I. Ten mu však dlouho nedůvěřoval. Když Petr Veliký vyzýval mladé šlechtice, aby odešli studovat do zahraničí, padesátiletý Tolstoj se sám přihlásil. V letech 1697 - 1699 studoval v Itálii matematiku, opevnování a stavbu lodí. Po návratu na Rus dostal obtížnou hodnost vyslanec při dvoře sultána, protože uměl italsky, tehdy diplomatickou řeč v Osmanské říši. Když přijel roku 1702 první ruský stálý vyslanec do Dri-nopolu, kde byla sultánova residence, s úkolem zabránit válce, byly vztahy mezi oběma zeměmi velmi napjaté. Švédský král Karel XII. se totiž po porážce u Poltavy /roku

1709/skryl na sultánově území. Tolstoj pochopitelně žádal vyhoštění švédského monarchy, avšak na místo toho bylo rozhodnuto koncem listopadu 1710 vyhlásit Rusku válku. Tehdy byl zplnomocněný vyslanec Ruska při Osmanské portě uvězněn v istambulském vězení Yedikule. Kdysi v rozkvětu byzantské říše tam stála pevnost Cyklobien, jež měla pět věží a byla tudíž nazývána i Pentapirgon. Když Mehmed II. dobyl Cařihradu, byly k pevnosti přistavěny ještě další 2 věže a její název pak zněl Yedikule, tj. Zámek o sedmi věžích /viz 6 pole znaku!/. P.A.Tolstoj byl vězněn 17 měsíců a po krátkém pobytu na svobodě se znovu ocitl ve vězení, když se v prosinci roku 1712 znovu schylovalo k válce. Teprve počátkem následujícího roku byl definitivně propuštěn.

V Turecku pobyl Tolstoj 13 let /do roku 1714/, z toho přes 2 roky ve vězení. Věrnou službou si získal nejprve důvěru Menšikova a poté i samotného Petra I., který ho v den korunovace císařovny Kateřiny I. /7.5.1724/ povýšil do hraběcího stavu a polepšil mu erb. Společně s Menšikovem prosadil nástup Kateřiny I. na trůn, ale pak opět upadl v nemilost a zemřel v Soloveckém klášteře, kam ho po smrti Kateřiny vypověděl všemocný Menšikov, když se nemohli dohodnout na jejím nástupci.

10. Jurij Vladimirovič Dolgorukij /okolo 1090 - 1157/, jeden z mladších synů kyjevského velikého knížete Vladimíra Monomacha, po jehož smrti došlo k rozpadu tzv. Kyjevské Rusi, se stal knížetem rostovsko-suzdalským. Je pokládán za zakladatele Moskvy jako součásti vladimírsko-suzdalského knížectví v rámci jeho politiky ovládnutí Kyjeva /proto nazývaný Dolgaja ruka, tj. Dlouhá ruka/, kde se nakrátko /roku 1149/ stal velkoknížetem a trvale pak až od roku 1155. Rok 1147 je oficiálně považován za rok založení města, protože z toho roku se zachovala první letopisná zmínka, podle níž Jurij Dolgorukij přijal v Moskvě tverského knížete. Hlavním městem Rusi byla stále ještě Vladiměř a teprve koncem 13. století se Moskva odděluje od vladimírsko-suzdalského knížectví a stává se centrem samostatného knížectví. Postupně získává převahu a od dob Ivana I. zv. Kalita /tj. Měšec, 1328 - 1340/, který bojem i penězi potlačil vliv Zlaté hordy, přesídlil velkoknížecí stolec definitivně do Moskvy. Avšak až korunovace Vasilije II. zv. Temný či Slepý /1425 - 1462/, se poprvé nekonala ve Vladiměru, ale v Moskvě.

L i t e r a t u r a :

- Dračuk, V.S.: Rasskazyvajet geraldika, Izdatelstvo "Nauka", Moskva 1977.
- Kamenceva, E.I. & Ustjugov, N.V.: Russkaja sfragistika i geraldika, "Vyssaja škola", Moskva 1974.
- Lukomskij, V.K. & baron Tipolt, N.A.: Russkaja geraldika, Petrohrad 1915.
- Gončarenko, V.S. & Narožnaja, V.I.: Kremelská zbrojnice, nakl. Progress, Moskva 1976.
- Radimcevoval, I.A. & Romaněnkova, A.I. & Smirnovová, E.I.: Moskevský Kreml a Rudé náměstí, nakl. Progress, Moskva 1976.
- von Volborth, Carl Alexander: Heraldry of the World, London 1973.
- Pine, L.G.: International Heraldry, Newton Abbot 1970.
- Pinches, J.H. & R.V.: The Royal Heraldry of England, London 1974.
- Bělousov, R.S.: Knihy o tom mlčí, Mladá fronta, Praha 1974.

Ruské řády

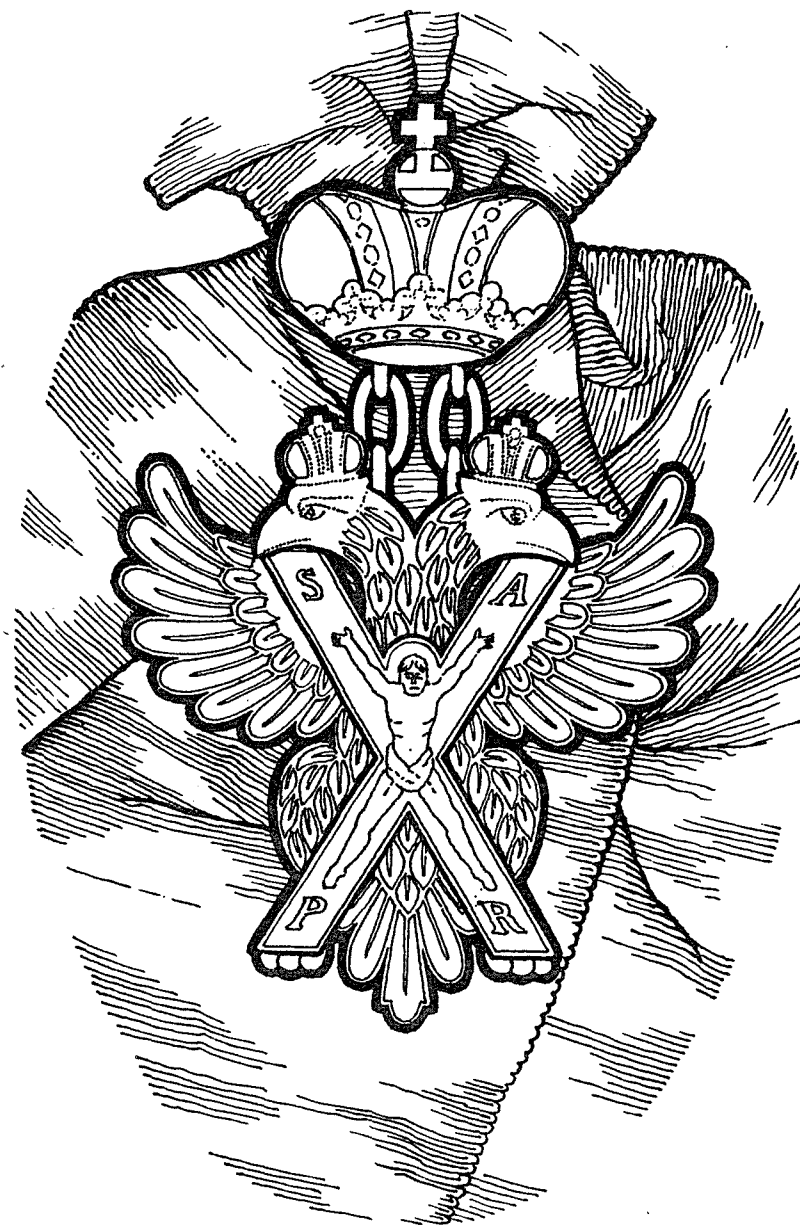
Ruský systém vyznamenání je velice poutavý. Jeho počátky sahají až do dob formování ruského státu. Zvyk udělovat vyznamenání za vojenské zásluhy existoval již v Kyjevské Rusi /v 11. - 12. století/. Obvykle byla vyznamenanému zavěšena na šíji ozdoba /tzv. hřívna/ ze zlata, stříbra, mědi nebo železa, která měla tvar obruče. V 15. - 16. století dostávali vyznamenání všichni účastníci vojenských tažení a Rusko bylo první a jedinou zemí na světě s touto praxí. Vedle tohoto způsobu vyznamenání existoval v Rusku ještě zvyk udělovat dary - zlaté nebo stříbrné nádoby, drahé kožešiny, látky, atp. I zde však byly stanoveny přesné rozdíly - velikost daru či medaile a druh kovu závisely na postavení vyznamenaného ve vojsku; tak velitel mohl být vyznamenán velkou zlatou medailí často doplněnou těžkým zlatým řetězem.

Tento demokratický způsob vyznamenávání všech účastníků tažení nebo bitev zůstal dlouho jen ruským zvykem. Takový prostředek výchovy k vlastenectví odpovídal i charakteru ruské armády a byl zcela cizí a nepochopitelný pro západní státy, jichž armády tvořili žoldnéři. Tak např. v Anglii je první hromadné vyznamenání účastníků bitvy medailí, k tomu účelu zvlášť raženou, zaznamenáno až roku 1670 a v jiných západoevropských zemích dokonce ještě později, až v polovině 18. století.

Za panování cara Petra I. byla tato tradice zachována, ale nesla již nové rysy.¹⁾ Stalo se pravidlem, že medaile nesly Petrův portrét s titulem, který byl doplněn epitety: vpravdě veliký, vládce blesků a vln. Dále nesla každá medaile datum události, za kterou byla udělena, a šlo-li o medaili za vojenské zásluhy, i stylizovanou scénu bitvy. Do té doby byly tyto medaile většinou zdobeny korunovaným carským orlem /jako např. za Ivana IV. Hrozného/ či obrazem sv. Jiří na koni /jako za Fjodora I. Ivanoviče, syna Ivana Hrozného/ nebo jen prostým nápisem.

Tato praxe hromadného vyznamenávání způsobila, že k zakládání rytířských řádů došlo v Rusku až za Petra I. Velikého v souvislosti s jeho snahou přiblížit svou říši Evropě.

Nejstarším a nejvyšším ruským řádem byl Řád Andreja Perвозванного /sv. Ondřeje Prvozvaného nebo také "prvně povolného". Tento první rytířský řád

na Rusi založil dne 30. listopadu /12. prosince/ 1698 car Petr I. zv. Veliký. Jaká důležitost a význam byly řádu přičítány, svědčí mezi jiným i následující citát z konceptu stanov, na kterých participoval sám car a které stanoví, kdo je vhodný, aby se stal řádovým rytířem: "... všem těm jako projev uznání a odměny za věrnost, odvahu a různé služby Nám a zemi i ostatním jako povzbuzení pro vznešené a hrdinské činy, neboť nic tak nepovzbuzuje a neinspičuje lidskou ctižádost jako znamenání vyznamenání a hmatatelná odměna za čest."

Původně se řád nazýval jen "modrá stuha" a byl určen jako vyznamenání za udatnost ve válce proti Turecku. Později byl udělován i za jiné zásluhy. Řád byl organizován až roku 1720 a jeho stanovy byly upraveny roku 1747 carem Pavlem I. Velmistrem řádu byl ruský car. Řád měl jen jednu třídu a uděloval se pouze osobám v hodnosti generálské, které již byly podle nových stanov dříve dekorovány Řádem sv. Alexandra Něvského a Řádem Bílého Orla. Dvanáct řádových rytířů dostávalo roční plat.

Zpočátku byl řád udělován jen velice sporadicky. Vždyť v době panování Petra Velikého, která byla plná významných událostí a která dala vyniknout mnoha talentovaným osobnostem na poli civilním i válečném, byl řád udělen méně než čtyřicetkrát.

Prvním nositelem řádu se stal carův spolupracovník admirál Fjodor Alexejevič hrabě Golovin. Sám car Petr I. získal řád až jako šestý !!!/ v roce 1703 za hrdinství, kdy pod jeho osobním velením ruští námořníci, ozbrojení pouze mušketaми a šavlemi, zajali dva švédské plně ozbrojené koráby v ústí řeky Něvy. Řádem sv. Ondřeje byli mezi jinými vyznamenáni i vynikající vojevůdce jako P.A. hrabě Rumjancev-Zadunajsky, A.V. hrabě Suvorov, M.I. kníže Kutuzov, P.I. kníže Bagration, a jiní.

Odznakem řádu je zlatý černě smaltovaný dvouhlavý korunovaný orel s rozepjatými křídly, na nichž spočívá tmavomodrý svatoondřejský kříž s ukřižovaným sv. Ondřejem přirozené barvy s bílou rouškou kolem beder; v koncích ramen kříže jsou bílá písmena S A P R /latinsky Sanctus Andreas Patronus Russiae - česky Svatý Ondřej, patron Ruska/. Odznak visí na korunně připjaté k bleděmodré stuze, která se nosila přes pravé rameno, nebo při zvláštních slavnostech k řádovému řetězu. Ten se skládal střídavě ze státních znaků, ze svatoondřejských modrých křížů na červených hvězdách s iniciálami S A P R a z modrých kruhových medailonů s ornamentálními stříbrnými iniciálami zakladatele řádu /P I/ pod korunou a spočívající na vlnkách a vojenských atributech. Při méně slavnostních příležitostech se též nosil zavěšen na límci. Odznak byl doplněn osmihrotou stříbrnou hvězdou z plochých paprsků, která nesla ve zlatém kruhovém medailonu černého carského orla s ukřižovaným sv. Ondřejem na hrudi. Medailon byl orámován modře smaltovaným kruhovým pásem, v němž dole byly stylisované stříbrné ratolesti a nahoře stříbrné ruské řádové heslo "За віру а вірність".

Protože někteří členové carské rodiny³⁾ dostávali řád již v dětství, byly hvězdy vyráběny i ve zmenšené velikosti.

Při užívání více řádů měl Řád sv. Ondřeje, v Rusku jakožto řád nejvyšší, přednost před všemi ostatními řády, jejichž insignie bylo předepsáno nosit v modifikované formě. Řád sv. Ondřeje se tedy nosil na stuze, Řád sv. Alexandra Něvského, jakožto řád nižší, kolem krku, Řád Bílého Orla, ze tří uvedených jakožto nejnižší, na hrudi. Byl-li však některý z nižších řádů nošen samostatně, pak vždy zavěšený na stuze.

Řádovým stejnokrojem byl zelený sametový bíle podšitý plášť, stříbrem vroubený, a sametový baret s červenými péry. Řádový den se slavil v den výročí založení řádu, tj. 30. listopadu /12. prosince/. Nařízením ze dne 5. srpna 1855 bylo rozhodnuto udílet důstojníkům tento řád s mečí.

Jedním z nejzajímavějších řádů ve světových dějinách je ruský dámský řád Sv. Kateřiny Mučednice, založený carem Petrem I. dne 24. listopadu 1714 na počest události během neúspěšného pruského tažení v roce 1711. V průběhu tohoto tažení zachránila carova choť Kateřina /pozdější carevna Kateřina I./ svého manžela. Turci tehdy obklíčili ruská vojska a Petrovi hrozilo zajetí. Carevna Kateřina darovala tehdy tureckému veliteli všechny své šperky, aby mohla vojska Petra I. dostat z obklíčení.

Jako první byla tímto řádem vyznamenána Kateřina a jménem její patronky byl řád nazván. V době panování Petra I. byl řád udělen pouze Kateřině, jejíž čin je vyjádřen i v řádovém heslu "За ласку а вірність". Později se dokonce stalo povinností dámy, která jím byla vyznamenána, vykupovat zajatce. V 19. století byl řád dvorním dámám udělován za dobročinnost.

Kuriozitou uvedeného dámského řádu je skutečnost, že jím byl vyznamenán i muž. Stal se jím roku 1727 třináctiletý Alexander Alexandrovič Menšikov, syn Petrova oblíbence a spolupracovníka Alexandra Daniloviče knížete Menšikova, který byl řádem dekorován ze žertu za svoji nesmělost a ostýchavost při dvorních plesích, čímž připomínal dámy.

Řád sv. Kateřiny se řadil hned za nejvyšší řád Ruska - Řád sv. Ondřeje - a byl určen dámám z řad ruské aristokracie. V jeho čele stála vždy carevna, ale udělován byl carem. Podle pozdějších stanov, daných carem Pavlem I. roku 1797, se dělil ve dvě třídy: velký a malý /či rytířský/ kříž. Do I. třídy /velkokříž/ patřilo kromě princezen carského rodu pouze 12 dam z nejvyšší ruské šlechty. Odznakem byl zlatý písánský kříž, bohatě zdobený diamanty a nesoucí ve středu diamanty lemovaný ovál, ve kterém byl bílý kotvový kříž přidržený postavou sv. Kateřiny v červenomodrém šatě. Světiče držela v levé ruce palmovou ratolest a její nohy spočívaly na popravčím kole. V pravém horním rohu byl malý kruhový purpurový medailonek nesoucí písmeno R. Původně odznak měl ve středu kotvového kříže malý rovnoramenný kříž z diamantů, představující světlo Písma Svatého. Mezi rameny tohoto malého kříže byly litery D.S.F.R. /latinsky: Domine Salvum Fac Regem, česky: Pane, ochraňuj krále/. Na reversu bylo

v oválném medailonu vyobrazeno hnízdo mladých orlů na vysoké věži a pod ní dva dospělí orlové držící v zobáčích hady. Nad obrazem motto: Aequant Munia Comparis /Shodné povinnosti se srovnávají/. Ramena kříže byla obdobně zdobena paprsky a diamanty.

Původně byl odznak nošen na bílé stuze s vetkaným stříbrným mottem: Za ljuven i otčestvo /Za lásku a vlast/. Po roce 1797 byla barva stuhy změněna na červenou se stříbrným vetkaným heslem. Nosila se přes pravé rameno na levou stranu.

Velkokříž je doplněn osmihrotou stříbrnou hvězdou mající ve středu kruhový purpurový medailon s brilantovou členkou korunovaným křížem a nad tím je stuha opět nesoucí ruské motto a v horní části carská koruna.

Za zvláštnost lze u Řádu sv. Kateřiny označit nejen skutečnost, že řádové heslo je vyšito na stuze, ale především existenci odznaku s hvězdou, což nebývá u dámských řádů zvykem.

Druhá třída byla přístupna i cizím šlechticům; ale obvykle do ní náležely jen dvorní dámy carevny. Odznakem II. třídy byl menší kříž, vytvořený ze střídivě zlatých a brilantových paprsků. Ostatní symboly jsou stejné jako u velkokříže. Malý kříž se nosil na pásce na levé straně prsou.

Třetím nejstarším ruským řádem je Řád Sv. Alexandra Něvského, který založila carevna Kateřina I. dne 21. května 1725. Úmyslem tento řád založit se zabýval již Petr I., když dal Alexandra Něvského prohlásit za největšího světce Rusi, avšak stalo se tak až při příležitosti a na věčnou památku přenesení světcových ostatků z Vladimíru, resp. z Bogoljubova, kde byl pochován v Gorodci na Volze v Rožděstvenském kostele tamního mužského kláštera. V uvedeném roce byl přenesen do chrámu vystavěného na jeho počest v Alexandro-Něvské lavře v Petrohradě.⁴⁾

Řád sv. Alexandra Něvského patřil mezi tzv. velké rytířské řády, měl jen jednu třídu, a byl určen jak pro vojáky, tak pro civilisty, ačkoli původně měl být jen řádem vojenským. Uděloval se vojenským osobnostem hodností generálmažora počínaje nebo politickým hodnostářům odpovídajícího postavení.

Odznakem řádu byl zlatý červeně emailovaný tlapatý kříž s bílým lemováním, s carskými zlatými orly mezi rameny. Ve středovém kruhovém medailonu je obraz Alexandra Něvského v brnění na bílém koni. Na reversu byla v bílém kruhovém medailonu zlatá šifra světce pod knížecí korunou. Kolem byla ovinuta červená páska, v níž dole byly zelené ratolesti korunované knížecí korunou a řádové heslo se zlatým textem: "Za trudy i otčestvo" /Za práci a vlast/.

Řád se nosil na červené stuze přes levé rameno a byl doplněn osmihrotou stříbrnou hvězdou, v jejímž středovém bílém kruhovém medailonu byly zlaté litery S A pod červenou knížecí korunou a řádovým heslem okolo. Hvězda se nosila na levé straně prsou.

Rytíři nosili červený plášť s hvězdou, stříbrnou vestu,

červené punčochy a černý klobouk s červeným peřím.

Čtvrtým v hierarchii ruských řádů byl Řád Bílého Orla, který byl založen roku 1325 polským králem Ladislavem V. a obnoven roku 1705 polským králem a saským kurfiřtem Augustem II. jako řád polský. Odznak řádu tvořil červený bíle lemovaný osmihrotý kříž, zakončený zlatými kulíčkami, se zlatými paprsky mezi rameny. Střed kříže nesl polskou stříbrnou orlici se zlatou zbrojí a zlatou královskou korunou. Pouze král nosil odznak řádu na zlaté kolaně, která se skládala z bílých medailonů s iniciálami jména Panny Marie, z modrých medailonů s obrazem Panny Marie posazených do zlatých paprsků a z bílých orlic.

Jinak byl odznak nošen na světlemodré stuze přes levé rameno. Byl doplněn osmihrotou hvězdou nesoucí ve středu bílý tlapatý kříž, červeně lemovaný, v jehož středu zlatá roseta, mezi rameny kříže zlaté plameny a latinské motto: Pro Fide, Rege et Lege /Za víru, krále a zákon/, uvedené na modré pásce, kruhovitě rámuující kříž.

Po rozdělení Polska byl Řád Bílého Orla převzat ruskými cary jako polskými krály a dne 17. listopadu 1831 přijat mezi ruské řády. Původní odznak byl položen na černého zlatě ozbrojeného a carskými korunami korunovaného Orla. Barva stuhy byla změněna na tmavomodrou. V Rusku se stal Řád Bílého Orla třetím nejvyšším státním řádem a ponechal si svou původní strukturu /jedna třída/ i svůj charakter. Jako odměna za zásluhy býval rovněž udělován významným cizím státníkům. Při udělení řádu za vojenské zásluhy byl odznak umístěn pod zkříženými meči a carskou korunou. Řádová hvězda pak byla též doplněna meči.

Nejvyšším ryze vojenským vyznamenáním v Rusku byl čtyřstupňový Řád Sv. Jiří /Vítězného/, který založila carevna Kateřina II. dne 26. listopadu /7. prosince/ 1769. První, kdo byl tímto řádem dekorován, byla sama carevna Kateřina II. Bylo to velmi vysoké vyznamenání. I. třída tohoto řádu byla dokonce vzácnější a cennější než nejvyšší státní řád - Řád sv. Ondřeje, který byl udělen více než tisící osobám. Řádem sv. Jiří I. třídy však bylo dekorováno pouze 25 osob /!/, a to ode dne založení až do roku 1917. Byli mezi nimi polní maršál G.A. kníže Potěmkin, vojevůdce P.A. hrabě Rumjancev - Zadunajsky, A.V. hrabě Suvorov, M.I. kníže Kutuzov, P.I. kníže Bagration, admirálové F.F. Ušakov a P.S. Nachimov, car Alexander II. a z cizinců pak Karel kníže Schwarzenberg, Gebhart Leberecht kníže Blücher, Jean Bapt. Jules Bernadotte /potomní švédský král Karel XIV. Jan/, Arthur Wellesley vévoda z Wellingtonu, Jan Josef Václav hrabě Radetzky, německý císař Vilém I., a jiní. Car Pavel I. chtěl řád zrušit, ale upustil od svého úmyslu a raději ho nikomu neudílel. Roku 1805 car Alexander I. z úcty k řádu namísto I. třídy nabízené mu Řádu přijal jen IV. třídu a podobně učinil i roku 1838 car Mikuláš I.

Řád se uděloval důstojníkům a generálům, kteří vykonali nějaký znamenitý čin, projevili statečnost a odvahu, osobně se zasloužili o vítězství, získali zástavu nepřitele, zajali nepřátelského velitele anebo sloužili jako důstojníci

nejméně 25 let a účastnili se alespoň jedné bitvy. Námořníkům byl udílen za 18 plaveb, z nichž každá musela trvat nejméně 6 měsíců. Od roku 1855 se řád přestal udílet za výsluhu, kde jeho místo zastoupil Řád sv. Vladimíra. Jinak měl práve udílení vrchní velitel se schválením rady dosavadních rytířů.

Vyznamenaný vždy nejprve obdržel nejnižší stupeň /IV. třídu/ a za další zásluhy mohl postupně získat III., II. a posléze i I. třídu. Odznakem velkokříže /I. třída/ byl zlatý na obou stranách bíle smaltovaný tlapatý kříž, který na aversu nesl v červeném kruhovém medailonu postavu sv. Jiří na bílém koni, zabíjejícího draka, vše v přirozených barvách, a na reversu propojenou šifru světceva jména S G /Sanctus Georgius/. Stuha složená ze tří černých a dvou oranžových pruhů se nosila přes pravé rameno. Odznak byl doplněn čtyřhrotou stříbrnou hvězdou, v jejímž kruhovém zlatém středu monogram S G a kolem na černé pásce stříbrné ruské řádové heslo: "Za službu i chrabrost" /tj. Za službu a statečnost/.

Od roku 1869 se k řádu přidávala i zlatá zbran, šavle s nápisem "Za chrabrost" na jílcí s malým smaltovaným křížem Řádu sv. Jiří a s třapcem v barvách řádové stuhy. Od roku 1913 se tato odměna oficiálně nazývala Zbran sv. Jiří.

Řád i stuha jako odznak vyznamenání býval též udílen hromadně jednotlivým vojenským sborům, které pak nesly název "prapory sv. Jiří". Nejednou bylo povoleno nosit na stuze Řádu sv. Jiří i vojenské medaile.

Další zajímavostí je, že Řád sv. Jiří byl vedle rakouského Řádu Marie Terezie jediným výslovně vojenským řádem, který důleďně nikdy nezdobil hvězdu meči jako odznakem vojenskosti. Znovu připomínám, že Řád sv. Jiří I. třídy byl panovníkem udělen pouze nejvyšším vojevodcům za vítězné bitvy. Řád sv. Jiří II. třídy se nosil jako nákrční dekorace doplněná hvězdou, III. třída se nosila také jako nákrční dekorace, ale bez hvězdy a konečně IV. třída se nosila ve formě hrudní dekorace.

Dne 13. února 1807 doplnil car Alexander I. tento řád ještě Křížem sv. Jiří, který však nebyl řádem, ale vyznamenáním. V době jeho zavedení byl jednostupňový, určen statečným nezmocněným důstojníkům a prostým vojínům a navíc byl spojen s penzí. Mohli jej udělit i velitelé jednotlivých sborů s carovým souhlasem. Prostý voják vyznamenaný tímto křížem nesměl být tělesně trestán. Ještě za první světové války byli svatojiřským křížem vyznamenáváni důstojníci za projevenou osobní statečnost v boji. Tvar kříže byl identický s křížem Řádu sv. Jiří, ale nesmaltován. Tento kříž získala též N. A. Durovova /1790 - 1866/, která začala svou vojenskou kariéru jako hulán a později se stala první ženou-důstojníkem v ruské armádě/pod jménem Alexandrov/.

Roku 1856 byl i Kříž sv. Jiří rozdělen do čtyř stupňů: 1. a 2. stupeň ve zlaté, 3. a 4. stupeň ve stříbrné a doplněn mašlí na stuze pro 1. a 3. stupeň. Udílel se obdobně jako Řád sv. Jiří, od 4. stupně až po nejvyšší 1. stupeň. Poslední úpravou byly kříže dále doplněny zlatými a stříbrnými me-

dailemi se světčovým portrétem a s heslem "Za statečnost; zavěšenými na stuze Řádu sv. Jiří.

Posledním z ruských záslužných řádů byl Řád sv. Kateřiny II. dne 22. září /3. října/ 1782. Byl určen všem třídám společnosti jako obecná odměna za zásluhy a za odsloužená léta. Byl vyhrazen jen pro ruské poddané a pro cizince, pokud byli ve skutečné ruské státní službě. Měl 4 třídy a novými stanovami byl nadán dne 12. /24./ prosince 1801.

Odznakem řádu byl zlatý tlapatý kříž červeně smaltovaný se zlato-černo-zlatou obrubou, jehož střed tvořil v silném zlatém kruhovém rámci černý medailon s červeným, knížecí korunou korunovaným a hermelínem podšitým pláštěm, na němž byly iniciály světceva jména. Na reversu bylo v černém medailonu uvedeno datum založení. Stuha byla červeno-černá.

Odznak byl doplnován osmihrotou hvězdou, v jejímž vnitřním černém medailonu byl zlatý tlapatý kříž, mezi jehož rameny byly vsazeny zlaté ruské litery C.P.K.B. /Sv. Svatý Rycar Knaz Vladimír, česky Svatý rytíř kníže Vladimír/. Kolem v dalším zlatém kruhovém rámci byla červená páska, nesoucí stříbrné ruské heslo řádu: Polza, čest i slava /Užitek, čest a sláva/.

Za vojenské zásluhy byl řád doplňován ještě zkříženými zlatými meči mezi rameny kříže; tyto byly vkomponovány i do hvězdy.

Řád sv. Anny byl založen dne 3. /14./ února 1735 Karlem Bedřichem vévodou holštýnsko-gottorpským na počest jeho choti Anny Petrovny, dcery Petra I. Byl založen jako velký záslužný řád a měl proto jen jednu třídu; sloužil jako odměna pro 15. rytířů. Car Pavel I. /první z dynastie Holstein-Gottorp/ jej převzal jako obecný záslužný řád a zafadil jej dne 5. dubna 1797 mezi ostatní ruské řády, přičemž jej rozdělil na tři třídy. Za cara Mikuláše I. roku 1835 byla připojena další třída, určená pro poddůstojníky a prosté vojíny, jimž bylo povoleno nosit symbol řádového kříže na jílcí zbraně.

Odznakem řádu byl červený tlapatý kříž se stylizovanými zlatými plameny mezi rameny kříže, v jehož kruhovém medailonu stojí postava sv. Anny v přirozených barvách. Na reversu pak kombinovaná šifra světice v bílém medailonu. Odznak I. třídy mival obvykle kříž pod smaltovanou ruskou carskou korunou. Odznak se nosil na červené stuze se zlatým lemováním a byl doplněn stříbrnou osmihrotou hvězdou nesoucí ve středovém kruhovém medailonu červený plamenný kříž a kolem něj na červeném prstenci heslo AMAN.JUST.PIET.FID. /Aman-tibus Iustitiam, Pietatem, Fidem, česky Milujícím spravedlnost, zbožnost, důvěru/ s dekorací dvou andělíčků, držících vznášející se carskou korunu. Umístění hvězdy u Řádu sv. Anny je mezi řádovými hvězdami výjimečné; většinou se hvězdy nosí na levé straně hrudi, ale u Řádu sv. Anny se hvězda velkokříže nosí na pravé straně prsou.

Řád II. třídy se nosil na stuze zavěšené na krku, řád

III. třídy se provlékal stužkou /někdy s mašlí/ knoflíkovou dírkou. Řád IV. třídy byl na jílcí darované zbraně s nápisem Za statečnost.

Při udělení za vojenské zásluhy byly kříže doplňovány meči mezi rameny.

Majitelé různých tříd nosili zvláštní slavnostní řádové roucho, které bylo pro každou třídu přesně stanoveno. Osoby dekorované tímto řádem měli podle řádové třídy i zvláštní roční důchod s rozmezí 50 - 200 rublů.

Řád sv. Stanislava byl založen dne 7. května 1765 polským králem Stanislavem /II./ Augustem Poniatowskim s počtem rytířů omezených na 100, nepočítaje v to cizince. Po rozdělení Polska nebyl udělován, ale po zřízení velkovévodství varšavského byl obnoven. Po vídeňském kongresu začal car Alexander I. od 1. prosince 1815 řád udělovat jako polský král polským šlechticům. Časem bylo vydáno několik řádových statutů, až dne 29. listopadu 1831 byl přičleněn k ostatním ruským řádům.

Původní osmihratý kříž byl červený zakončený zlatými kuličkami s bílými orlicemi mezi rameny. Na středovém medailonu byla postava sv. Stanislava a na reversu iniciály S S. Stuha byla červená s bílými pruhy u okrajů. Velkokříže nosily zlatý medailon oválného tvaru s křížem řádu, vyplňujícím celý povrch.

Od znovuuďelování řádu roku 1815 byl ve 4 třídách, ale čtvrtá třída byla později /roku 1839/ zrušena.

Po začlenění mezi ruské řády byl odznakem Řádu sv. Stanislava I. třídy červený zlatě lemovaný osmihratý kříž, zakončený zlatými kuličkami na hrotech a se zlatými paprskovitými oblouky mezi konci kříže. Polské bílé orlice mezi rameny kříže byly nahrazeny zlatými carskými orly, kteří u starších exemplářů řádu pokrývají povrch ramen kříže svými křídly. Bílý střední medailon obtočený zeleným prstencem se čtyřmi páry zlatých stylizovaných ratolestí nese na obou stranách červený latinský monogram S S /Sanctus Stanislaus/. Revers kříže tvořilo pouhé zlato, bez smaltu. Řád se nosil na červené stuze se širokými bílými pruhy po stranách, přičemž každý pruh měl tenký červený pruh uprostřed, na pravé straně hrudi.

Kříž byl doplněn stříbrnou osmihratou hvězdou plochých paprsků s centrálním bílým medailonem s červenými literami S S. Medailon byl obtočen prstencem s řádovým heslem Praemiano Incitat, zasazeným do užšího zeleného prstence se čtveřicí dvojitěk vavřínu.

Odznakem II. třídy byl kříž popsaného tvaru, ale menší, jenž býval nošen na krku na úzké stužce červené s bílými pruhy po okrajích. Odznak III. třídy byl podobný a nosil se v knoflíkové dírce na úzké stužce červeno-bílé.

Byl-li řád udělen za zásluhy v boji, přidávaly se k řádovým odznakům dva zlaté křížem položené meče, a ve II. třídě byl odznak zavěšen na smaltované ruské carské koruně.

Konečně byl carem Alexandrem III. pro paní a dívky dne

11./23./ dubna 1878 založen Řád červeného kříže ve dvou třídách. K řádu přistoupil čestný odznak Červeného kříže, založený carem Mikulášem II.

Stuhy se mohly nosit na hrudi. V tomto případě býval odznak prostě zavěšen ze stuhy, která mohla být složena /přehnuta/ různými způsoby. V Rusku bylo zvykem nosit odznaky na stuhách, složených do nepravidelných pentagonálních tvarů. Tato uzance stále platí i pro dnešní sovětská vyznamenání.

O účtě, jaká byla v Rusku řádům prokazována, svědčí i skutečnost, že slavnostní síně prvního poschodí Velkého kremelského paláce v Moskvě byly zasvěceny nejslavnějším ruským řádům. Své názvy si sály ponechaly dodnes, i když již slouží jiným účelům. Podnes jsou sedátka v sálech potažena moaré v barvách řádových stuh. Sály Andrejevský, Jekatěrininský /Kateřinín/, Alexandrovský, Georgijevský i Vladimírský jsou tedy svědectvím o bývalém významu rytířských řádů v Rusku.

Apoteózou statečnosti a odvahy je především Georgijevský sál, zasvěcený nejvzácnějšímu a nejvyššímu ruskému vojenskému vyznamenání - Řádu sv. Jiří /Georgijevskij řád/. Na šedých mramorových deskách připevněných ke stěnám jsou vytesány názvy pluků, lodních posádek a baterií vyznamenaných tímto řádem. Na úzkých mramorových stuhách jsou pak vytesána jména všech rytířů tohoto řádu.

Kompletní sbírky předrevolučních řádů a dekorací lze spatřit ve Zbrojnici moskevského Kremlu /sál VI., vitrina č. 60/ a v bývalém carském tzv. Zimním paláci - v leningradské Ermitáži /2. poschodí, sín č. 399/.

Milan Buben

P o z n á m k y

1. Rozdíl mezi medailí a řádem spočívá v tom, že medaile je udělována ve spojitosti s konkrétní historickou událostí /války, bitvy, výročí/ nebo s určitými službami /odvaha v bitvě, záchrana lidského života s nasazením vlastního, délka služby/ a obvykle nese nápis nebo symbol, který příslušnou skutečnost označuje.
2. Tato skutečnost přinesla změny i v technice ražby a v numismatice. V období před Petrem Velikým existovala jen jediná velká manufakturní mincovna v Moskvě. Zde se razily převážně jen stříbrné kopějky z kousků stříbrného drátu. Tyto půlgramové mince připomínaly rybí šupiny a zůstaly ještě v prvních letech panování Petra I. /do roku 1700/ základní měnovou jednotkou obrovské ruské říše. Na razidlech pro kopějky zůstal po dobu téměř 2 století stejný miniaturní obraz: jezdec s kopím v ruce na koni - odtud také název "kopějka", který se objevil v první polovině 16. století a přetrval dodnes.

Počátkem 18. století vyžadoval nový měnový systém se zlatými, stříbrnými a měděnými mincemi novou techniku.

První mechanizovaná mincovna byla zřízena počátkem roku 1700 v moskevském Kremlu. V roce 1701 se začalo pracovat ve starých budovách tkalcovny v Zamoskvěrečí v druhé mincovně, která dostala název Admirální mincovna, protože podléhala Admiraltě. Zde se vedle mincí razily i medaile. Konečně roku 1724 byla v budově Důlního kolegia otevřena Petrohradská mincovna, která roku 1725 přesídlila do Petropavlovské pevnosti.

3. V rámci carské rodiny bylo přesně stanoveno užívání řádů. Již při křtu dostávala velkoknížata s titulem "Císařské Výsosti" /dětí, bratři, sestry a v mužském pokolení i vnuci carů/ řády sv. Apoštola Ondřeje Prvozvaného, sv. Alexandra Něvského, Bílého Orla, sv. Anny I. třídy a sv. Stanislava I. třídy. Velkokněžny dostávaly Řád sv. Kateřiny.

Knížata a kněžny císařské krve s titulem "Výsosti" /pravnuci carů pošli z mužského pokolení a v rodě každého pravnuka jen starší syn/ nabývali těchto řádů teprve, když dosáhli zletilosti.

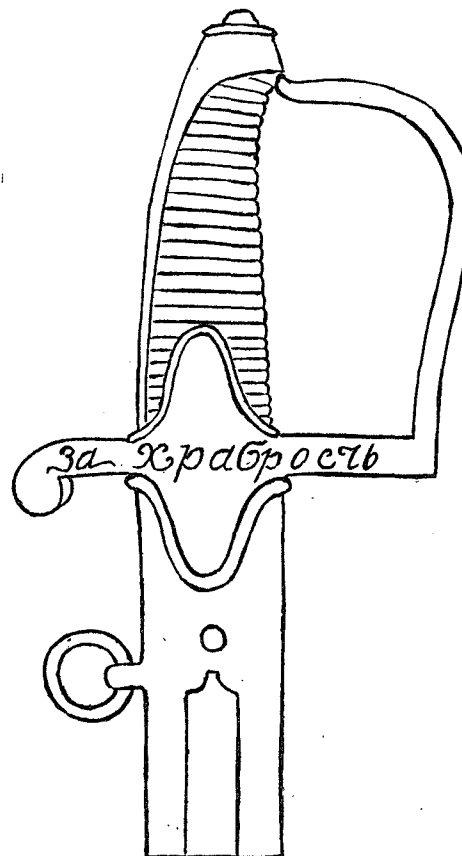
Knížata a kněžny císařské krve s titulem "Světlostí" nebo "Jasností" /mladší děti pravníků a jejich potomci v mužských liniích/ mohli obdržet tyto řády teprve tehdy, když jim je udělil panující car.

4. Dnes je hrobka Alexandra Něvského jedním z exponátů leninské Ermitáže /1. poschodí, sín č. 190/. Byla sem přemístěna roku 1922 z chrámu Alexandro-Něvské lavry. Zhotovili ji v letech 1750 - 1753 v Petěrburské mincovně v Petropavlovské pevnosti. Hrobka se skládá ze šesti částí. Vysoký sarkofág je zdoben basreliéfovými výjevy ze života Alexandra Něvského /žil 1219 - 14.11.1263, od roku 1236 vládl v Novgorodě, od roku 1247 byl knížetem kyjevským a od roku 1252 velkoknížetem vladimírským/, vyprávějícími o jeho válečných vítězstvích: o bitvě na Něvě /kde dne 15. července 1240 porazil Švédy/, o osvobození města Pskova /roku 1242/ a o slavné bitvě na ledě Čudského jezera, která se uskutečnila téhož roku a skončila porážkou německých křižáků. Za sarkofágem se tyčí velká pyramida, na jejíž špičce je v paprscích slunce ozdobný monogram Alexandra Něvského a pod ním, na pozadí hermelínového pláště, tepaný portrét knížete. Níže, po obou stranách pyramidy, jsou postavy andělů. Na štítcích, které drží v rukou, jsou vygravírovány texty Lomonosova, věnované světcům a carevně Alžbětě, na jejíž popud byl tento pomník vytvořen. Na jeho výrobu se spotřebovalo devadesát pudů stříbra, což tehdy představovalo celoroční těžbu kolyvanských dolů.

L i t e r a t u r a

- Měřička, Václav: Orders and Decorations, Paul Hamlyn, 1969.
Durov, V.: Russkije i sovětskije nagradnyje medalji. Istoričeskij muzej, Moskva 1977.
Durov, V.: Russkije i sovětskije orděna. Istoričeskij muzej, Moskva 1973.

Gončarenko, V.S. a Narežnaja, V.I.: Kremelská zbrojnice, nakl. Progress, Moskva 1976.
Šapiro, J.G.: Ermitáž, nakl. Progress, Moskva 1977.

Znakové soubory v Evropě

Středověké znakové soubory, dochované v podobě erbov-ních knih či jako součást výtvarné či architektonické vý-zdoby, jsou bezesporu vedle sfragistického materiálu zá-kladním pramenem historické heraldiky a všeobecně uznáva-ným zdrojem poznatků o středověkém erbovnictví. Jejich ce-na jako historického pramene se však nevypovídá jen v roz-šířování základního znakového fondu, rozmnožení znakových variant popř. ve funkci datační - tedy v úzeji vymezeném rozsahu výpomocné funkce heraldiky jako jedné z pomocných věd historických. Pomocí heraldických metod, dovolujících relativně přesnou identifikaci nositelů znaků, lze získat spolehlivou základnu pro následné hlubší postižení smyslu souboru znaků, reprezentujícího ovšem záměrně volenou a vyhraněnou společnost jejich fyzických nositelů. Naléha-vost nových metodických přístupů k těmto druhům pramenů se jeví v okamžiku, kdy po shrnutí dosažených výsledků bá-dání na tomto poli je zřejmé, že až dosud bylo a je k těm-to pramenům přistupováno jednostranně z pozice potřeb speci-álně heraldických bez nároků na vyčerpání všech interpre-tačních možností, které tento druh historického pramene nesporně nabízí.

Bližší vymezení pojmu znakové knihy či role /německy Wappenbuch, nizozemsky Wapenboek, francouzsky armorial, anglicky roll of arms a s českým ekvivalentem erbovník/¹⁾ nenajdeme kupodivu v žádné z heraldických příruček star-ších i novějších. Obecně se pod těmito pojmy rozumějí sbír-ky, shromažďující větší či menší počet malovaných znaků /erbů/ a dochované buď v podobě kodexu nebo pergamenové svítkové role. Všeobecně je pak rozšířen názor, že tyto sbírky byly sestavovány heroldy pro jejich soukromou po-třebu jako pomůcky evidenčního a registračního rázu, ne-zbytné pro vykonávání jejich služebních funkcí.²⁾ K. Mayer v předmluvě k soupisu německých středověkých erbovníků po roku 1500 "Die Wappenbücher der deutschen Mittelalters" přímo na vymezení pojmu Wappenbuch resignoval se zdůvod-něním, že tento pojem "... lässt sich verschieden begren-zen. Für die früheste Zeit, für das Ende des 13. bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts, wo gemalte Wappen noch sel-ten und jedes einzelne der Aufmerksamkeit wert ist, glau-ben wir nicht allzu wählerisch sein zu dürfen".³⁾ Tato poj-

mová nevyjasněnost zabránila autorovi soupisu eliminovat ty heraldické prameny, které zjevně za účelem znakové e-vidence nevznikly. Vznikl tak šife založený soupis, před-stavující spolehlivou komparabilní základnu pro posouzení okolností užití a výskytu znaků v znakových souborech nej-různějšího druhu. Rozboru podrobíme prvních 25 soupisových jednotek, vzniklých zhruba v mezidobí let 1180 - 1420, což představuje vzorek shrnující zhruba jednu třetinu celkové-mu množství osmdesáti registrovaných pramenů.⁴⁾

Do konce 13. století registruje soupis 7 heraldických pramenů. Prvním z nich je ilustrovaná Eneidť Heinricha z Veldeke, datovaná asi do 80. let 12. století.⁵⁾ Vergilio-va národní římská báseň Aeneis se v interpretaci autora zcela přizpůsobila aktuálním ideálům nastupující středově-ké dvorské rytířské kultury jazykové i obsahové a dala tak vzniknout rytířskému románu s použitím ryze středověkých reálií včetně erbů. Znaky doprovázejí hlavní hrdiny a čle-ny jejich družin, nelze je však identifikovat. Jejich po-doba se často mění bez náznaku plánu. Autor zpracování tē-to látky proto dospěl k názoru, že jde o znaky fiktivní, vytvářející jen představu o raně heraldických obyčejích své doby.⁶⁾

Jen o málo mladší je bohatě ilustrovaná Carmen de Bello Siculo autora duchovního Petra de Ebulo a snad přímého ú-častníka války císaře Jindřicha VI. proti hraběti Tankre-dovi z Lecce, dohotovená asi v roce 1196.⁷⁾ Na celé řadě vyobrazených bitevních scén jsou bojovníci opatřeni heral-dicky vyzdobenými štíty, z nichž některé jsou již fixovány na významnější osobnosti, aby tu plnily funkci identifikač-ní. Kontingenty bojovníků zde vystupují rovněž s vlastními štíty, ale jejich funkce je pouze rozlišovací a neosobní.⁸⁾ Nejčastěji se vyskytující heraldickou figurou, užívanou jednotlivými bojovníky velmi volně je lem štítu a kosmé břevno. Mají tedy i zde znaky vedlejší ilustrativní funkci.

Do soupisu bylo pojmato latinské veršované skládání s ná-zvem "Clipearius Teutonicorum" od curyšského kanovníka a kan-tora Konráda z Mure, dochované až v opise z 15. století, se-psané však v letech 1242 - 1249.⁹⁾ Skládání je didaktickou básní se 73 veršovanými pokusy znaků římského krále, 12 králů,¹⁰⁾ 13 vévodů a řady hrabat. Bendl soudí, že báseň by-la určena ke školnímu vyučování a bezpochyby sloužila ja-ko předloha ke znakové roli. Jde ovšem jen o nepodloženou hypotézu. Podnět ke složení básně prý mohl přijít buď od bratrů Manesse nebo z kapituly, kde se v autorově době he-raldika horlivě pěstovala.¹¹⁾

Přes značné nepřesnosti a výmysly, kterými obsahová strán-ka básně trpí, byla šife záběru představovaných hodnotá-řů značná a zdaleka se neomezovala jen na bezprostřední o-kolí Mureho v oblastech jihozápadního Německa a Švýcar. Hy-potetická znaková role by tak reprezentovala postupně pa-novníky celé křesťanské Evropy /vedle několika smyšlených/, nejvyšší říšská knížata a množství hrabat, ministeriálů a pánů z celé říše. Mimo takové hodnotní rozčlenění nezná

Clipearius žádné jiné dělicí kritérium.

Takřka mimo naší pozornost může zůstat kolem roku 1296 dokončený hebrejský rukopis italské proveniencce řečený Pentateuch, vyzdobený humornými obrazy, v nichž jako pouhá výzdoba přicházejí anonymní štíty s heraldickými figurami, avšak s jednotnou modro-červenou barevnou škálou.¹⁴⁾

V soupisu následují dvě proslulé sbírky dvorského minesangu, jejichž námětová a formální příbuznost je nade vše pochybnost. Je to tzv. Velký heidelberský písňový rukopis /zvaný i Kodex Manesse/,¹⁵⁾ datovaný do konce 13. století nebo do počátku 14. století a Weingartnerský písňový rukopis z počátku 14. století.¹⁶⁾ Heidelberský rukopis přináší vedle básní od 140 minesengrů 138 iluminací obsahujících 135 znaků a 10 samostatných klenotů.¹⁷⁾ Na četných vyobrazeních zachycujících lyrické výjevy z dvorského kurtoasního života i z rytířských turnajů s tímto prostředím úzce spojených vystupují erby ve dvojí podobě: buď volně umístěné v prostoru nad figurami, které takto určují, nebo jako součást zbroje turnajových bojovníků /na štítech, pláštích a pokrývkách koní/ jako nezbytné atributy rytířského života a prostředí. V turnajových výjevech pozorujeme zjevnou tendenci oslavit v soubojích jako vítěze zvláště říšská knížata a hrabata, a to kupodivu ne vždy nad anonymními soupeři. Rukopis nám představuje vyšší i nižší feudalitu z oblasti převážně středního a jižního Německa a Rakous, v tom i znaky minesengrů a pěvců.

Rozsahem menší Weingartnerský rukopis pouze s 20 znaky básníků byl heidelberským rukopisem formálně ovlivněn. Znaky doprovázejí volně figury a ve 4 případech jsou součástí zbroje jezdců, nezobrazených však v turnaji.¹⁸⁾

Do soupisu jsou pojaty i 4 iluminované právnické rukopisy Sachsenspiegeln ze 14. století, z nichž nejstarší s asi 40 znaky je heidelberský zlomek, datovaný do doby kolem roku 1300.¹⁹⁾ Znaky zde tvoří vůči právnickému textu jen jeho doprovodnou ilustrující složku a vycházejí z jeho obsahu /znaky kurfiřtů, 7 znaků korouhevních lén v oblasti saského práva aj./.

Od počátku 14. století do roku 1400 podchytil soupis 14 znakových souborů rukopisného rázu, tvořících svým obsahem a formou velmi nesourodý celek. Tato řada počíná tzv. turínským erbovníkem, vzniklým v roce 1312.²⁰⁾ Jde o neilustrovaný soupis 119 účastníků císařské korunovace Jindřicha VII. v Římě 29. června 1312, opatřený jen popisy jejich znaků ve starofrancouzštině. Rukopis byl vyhotoven ve zvláštní podobě 115 cm dlouhého a 34 cm širokého, pětkrát přeloženého pergamenu. Soupis byl nejspíše pořízen písařem kanceláře hraběte savojského, jak naznačují četná zkomolení německých jmen. Soupis zachycuje jména několika hrabat z Německa, Savojska, Nizozemí a jejich vazaly a nižší rytířskou šlechtu z Porýní, Alsaska, Lucemburska, hrabství burgundského, Švýcar a také z Ille de France a Artois.

Časově následná je proslulá curyšská znaková role z let

1335 - 1345.²¹⁾ Role se skládá ze čtyř pergamenových pruhů o celkové délce 4,5 m a šířce 12,5 cm. Na obou stranách tohoto svitku je namalováno ve dvou řadách 450 úplných znaků většinou s popisy a 28 praporců. Další část 109 znaků je dnes známa jen z kopie z roku 1797. První část obsahuje na přední straně pergamenu znaky mytických králů a knížat, na zadní straně praporce říšských biskupů a opatů. Vlastní jádro role tvoří druhá část. Znaky jsou uspořádány podle hodnosti, počínaje znakem říšským, následují znaky králů,²²⁾ vévodů a hrabat, svobodných pánů a služební šlecht /i na druhé straně/. Nejvíce jsou zastoupeny znaky z Bodensee, Švábska, Thurgau, Alsaska.²³⁾ Třetí část zachycuje opět některé vzdálenější vévody, hrabata a svobodné pány, následují pak znaky z širšího okolí, nejvíce ze Švábska, Breisgau a Alsaska. Na zadní straně jsou znaky většinou bez popisů, nejspíše městských rytířských rodin ze Švýcar. Ve čtvrté části pak popisy znaků chybí zcela - jde o znaky z okolí Basileje, Breisgau, Bernu, Thurgau, Aargau, Curychu, Alsaska a Švábska. Z uvedeného je zřejmé, že znaková role byla založena jako čistě regionální počín s určitou koncepcí feudálně-hierarchickou, která dává dílu jistý ideologický rámeček. Autor cítil potřebu zasadit feudální společnost svého okolí do širších souvislostí říšských, resp. evropských / je zde znak Francie, Uher, Aragonu a Anglie/. Po vyčerpání a naplnění tohoto záměru /druhá kmenová část znakové role/ a pokusu o doplnění /první část a počátek třetí části/ se autor již zcela soustředil na prohloubení evidence těch znaků, které byly v bezprostředním dosahu jeho působnosti a středem jeho zájmu - tj. na oblast jihoněmeckou. Činil tak poněkud chaoticky bez zvláštního zřetele geografického, nicméně jistá snaha po úplnosti dává tušit, že tak činil výlučně z praktických potřeb evidenčních již bez zřetele ideového. Obsahová neuzavřenost díla, zobrazování celých erbů s klenoty /které se zvláště uplatňovaly na turnajích/ a konečně i úsporná svitková forma vyhotovení, vhodná zvláště pro cesty, naznačují, že curyšská role byla snad dílem herolda a byla jím i užívána.

V letech 1340 - 1350 vznikl obrazový rukopis "Balduineum", vzniknuvší nepochybně jako aktualizovaná připomínka k oslavě činů císaře Jindřicha VII. na jeho korunovační římské jízdě.²⁴⁾ Na 73 obrazech s bitevními a turnajovými výjevy se objevují znaky na štítech a praporech 57 účastníků tažení. Vedle toho jsou zde i štíty a praporce leníků císaře a jeho bratra arcibiskupa trevírského Balduina, po nejvíce z Porýní, Švábska a Švýcar. Na versu těchto výjevů jsou pak v několika řadách znaky leníků arcibiskupa /258 dohotovených štítů/, seřazené podle hradů, jejichž ochranou byli právě tito držitelé štítů pověřeni. Některé štíty se opakují, protože několik příslušníků jedné rodiny sedělo na jednom hradě nebo naopak obývalo hradů více. Balduineum se tak jeví jako heraldický rukopis dvojí povahy - na jedné straně vystupují znaky jako doprovodná,

jednotlivé osoby záměrně určující složka, na straně druhé pak jako systematicky sestavený přehled trevírských burgmanů, nepodléhajících zdá se ideově reprezentativnímu výběru jejich znaků.

Časově následný je rukopisný sešit, vzniklý asi v polovině 14. století a svým obsahem se obracející k událostem roku 1332 v Mohuči, kdy v městě propukl spor mezi farním klérem a měšťany, v jehož důsledku bylo 129 členů starého radního patriciátu dáno císařem Ludvíkem Bávorem do achty a vypovězeno z města. Rukopis přináší seznam všech 129 jmen, pod nimiž je nakreslen patřičný erb. Rukopis je však výtahem z originálu, ve kterém znaky nepřicházejí. Znaky zde mají funkci pouze ilustrativní jako vizuální pomůcka pro snazší postižení zaznamenaných jmen.

Po polovině 14. století byla v murbašském klášteře založena lenní kniha jako soupis leníků kláštera a jejich povinností a doprovozena u jednotlivých zápisů celkem 53 znaky z Alsaska /část znaků je až z počátku 15. století/.²³⁾ I zde vystupují znaky jako pomocný evidenční prostředek.

Zcela neobvyklý a pozoruhodný způsob užití znaků vidíme na dvou listinách, vydaných v Mantově 12. listopadu a 29. prosince 1361.²⁴⁾ Listiny vznikly jako výsledek vzájemných bojů Hugolina a Feltrina Gonzagy o podíl na majetku, zděděném po zakladateli rodové moci Ludvíkovi, zemřelém roku 1360. Feltrino podlehl a část jeho německých námezdních rytířů, kterými disponoval /převážně z alamanské oblasti/, byla zajata. Podle zvyku doby byli rytíři /106/ na čestné slovo propuštěni proti závazku, že napříště nevstoupí do služeb proti mantovským Gonzagům a po dobu jednoho roku ani proti Viscontům. Na stvrzení toho nechal Hugolino vyhotovit notářský akt, který zúčastnění rytíři zpečetili a navíc opatřili svými malovanými znaky. To se obrazilo i v koroboraci, kde jsou znaky dokonce ohlášeny.²⁵⁾ Musíme si tedy klást otázku po smyslu tohoto neobvyklého počínu, který přece vedl k obrazové duplicitě erbů na pečeti s oněmi malovanými na listině /jen v jediném případě se obraz neshoduje/. V žádném případě, jak se pokusíme vyložit, nešlo o podpoření průkaznosti dokumentů nebo o vzájemné suplující zdvojení ověřovacího prostředku, kterým nadále - jako jediným regulérním - zůstává pečeť sama. Toto konstatování vychází z postižení funkce erbu jako jednoho z komponentů ikonografie pečeti. Erb vystupuje na pečeti jen jako obrazový suplet jejího opisu, a to ještě v neplnohodnotné podobě, protože jejím hlavním autentizujícím prostředkem je opisová legenda, zpravidla blíže určující osobu jménem /erb pak má význam širší - rodový/. Heraldická symbolika se proto uplatňuje na pečeti - při všeobecné negramotnosti středověku - jen ve funkci smluvního ideografického znaku /ve smyslu sémantickém/, tj. takového znaku, který je s to vyvolat u příjemce obraz o předmětu jiném než je on sám /erb tedy vyvolá u pozorovatele představu o držiteli tohoto erbu a tedy i majiteli pečeti/. Vztah mezi znakem

a předmětem, který je smyslově vyvolán, se nazývá vztahem reprezentace, a jeho porozumění bylo umožněno všeobecně respektovanou erbovníkou konvencí.²⁶⁾ Erb umístěný v pečeti poli podpořil autenticitu pečeti, nikterak však nezvyšil ani neurčoval její ověřovací schopnost, Nelze hovořit ani o tom, že by ověřoval pečeť samu, neboť jak známo nebyl jediným druhem obrazové náplně pečetního pole. Vystupoval zde jen v pomocné funkci vlastnického označení a v rámci celé obrazové koncepce pečeti naznačoval i sociální postavení majitele.²⁷⁾ Jestliže tedy chyběla erbu na pečeti ve výše naznačeném smyslu samostatná ověřovací schopnost, pak tím méně ji měl erb namalovaný na listině. Nezávisle na přivěšených znakových pečeti, jejichž jedinou funkcí bylo ověřit písemnost jako právní pořízení /bez ohledu na přítomnost či nepřítomnost erbu v pečetním poli/, erby vmalované do rámce textu listiny plnily samostatnou úlohu nikoliv právní, ale prestižní. Jako všeobecně uznávané atributy rytířské a rodové cti vystupují tu erby v roli garanta plnění čestného příslibu, daného vítěznému Hugolinu Gonzagovi.

Jedním z nejproslulejších erbovníků evropského středověku je pergamenový rukopis vytvářený v letech 1369 - 1396 z pera básníka a herolda vévodů z Geldern, Heyneho, zvaného úředním jménem Gelre.²⁸⁾ Erbovník zachycuje na 124 foliích /22 x 14 cm/ více než 1800 znaků z celé Evropy. Pro jeho důležitost je třeba se jím zabývat podrobněji, abychom alespoň částečně postihli jeho složitou strukturu a to i s ohledem na některá bohemika, která se v něm nalézají. Vlastnímu erbovníku předchází na f. 1r - 21r 16 básnických skladeb, psaných ve dvou sloupcích, po jejichž vnějších stranách jsou namalovány erby, mající zdá se určitý vztah k jejich obsahu.²⁹⁾

Z rukou Gelreho vznikla první tři skládání: pamflet proti Janu III. Brabantskému, řečenému Kanec /1334/, popisující jeho znak a na konci opatřený iluminací představující kance opášeného standartou v barvách Jana III.,³⁰⁾ dále rýmovaná zpráva o bitvě u Staveren v roce 1345 /f. 3r - 4r/, rovněž se znakovými ilustracemi /13/, a konečně krátká kronika brabantských vévodů /f. 4r - 6v/ s četnými vyobrazeními fiktivních předheraldických znaků Merovejců, Karlovců a francouzské křížácké šlechty /35/. Následující folia /6v - 18v/ jsou popsána rukou jiného herolda, patrně syna Gelreho, řečeného Beyerena, a obsahují vedle kroniky holandských hrabat 11 pagnyrik na nizozemská a říšská hrabata.³¹⁾ To vše je doprovázeno erby malovanými však Gelrem. Konečně pak závěrečnou báseň napsala třetí neurčitá ruka.

Na foliu 26r je celostránková barevná iluminace, zhotovená Gelrem, která ideově zahajuje vlastní erbovník.³²⁾ Představuje císaře Karla IV., jak sedí v plném majestátu na trůně, s císařskou korunou na hlavě, v pravici drží meč, v levici pak sféru. Plášť, do kterého je oděn, tvoří elegantní harmonickou draperii. Fyzionomicky je Karel IV. prezentován jako velký štíhlý muž s dlouhým šedým vousem. Po obou

stranách císařovy postavy je po třech osobách, které jsou obecně pokládány za kurfiřty, skládající Karlovi přísahu. Heraldicky to jsou zprava arcibiskupové mohučský, kolínský, trevírský a zleva falckrabě rýnský, vévoda saský a markrabě braniborský. Sedmým kurfiřtem je tu ovšem sám Karel IV. i jako král český. V popředí vpravo před nimi malá stojící zavalitá postava, oblečená do krátkého kabátce s opaskem a s heroldským kolnéřem /řetězem/ okolo krku je ztotožňována s heroldem Gelre, neboť je fyziognomicky nápadně podobná autoportrétnímu zobrazení Gelreho na konci jeho erbovníku /f. 122r/. Tam však má herold Gelre vlající modrý plášť /tabard/ s vyobrazeným zlatým dvouocasým lvem svého pána, vévody z Geldern, a heroldský kolnéř tu přelomil na znamení konce svého heroldského poslání.³⁴⁾ Postoj církevních hodnostářů je slavnostní, postoj osob vpravo od císaře je volný a přirozený. Celá skupina osob vyvolává dojem přirozeného klidu.

Vlastní erbovník začíná na f. 26v. Je rozdělen na samostatné oddíly o nesterijném rozsahu, z nichž každý představuje suveréna /resp. vrchního lenního pána/ a jemu podřazené vazaly. Každý takový oddíl začíná úplným velkým erbem suveréna, umístěným v horní polovině strany heraldicky vpravo. Erby vazalů jsou o dvě třetiny menší a vyplňují prostor ve třech řadách /3, 3, 5/, stranou a pod hlavním erbem. Zpravidla bývají také malovány i s klenotem. Štíty jsou označeny jmény či predikáty nositelů. Na následujícím foliu nebo straně začíná takto uspořádaný nový tematický oddíl nebo pokračuje původní tak, že malé erby vazalů již vyplňují celou stranu ve třech řadách po pěti znacích. Velký erb suveréna byl dohotoven vždy, zato malé konturou předznamenané štíty zůstaly mnohdy nevyplněny /dokonce celé strany zůstaly prázdné/. Kresebné i malířské provedení znaků ukazuje vyspělost výtvarného projevu, smysl pro hutnou kompozici a suverénní zvládnutí heraldické látky. Následující přehled obsahu má ukázat strukturu erbovníku a postihnout jeho kvantitativní stránku. Vždy bude uveden držitel erbu /suverén/, který předznamenává celý tematický oddíl, v závorce pak počet znaků, které za ním následují, stránkový rozsah a počet štítů, které zůstaly nevyplněny.³⁵⁾

Rímský císař	/11, f. 26v, 0/ ³⁵⁾
mohučský arcibiskup	/41, f. 27r - 28r, 0/
kolínský arcibiskup	/41, f. 28v - 29v, 0/
trévírský arcibiskup	/37, f. 32r - 33r, 4/ ³⁶⁾
český král	/11, f. 33v, 0/ ³⁷⁾
rýnský falckrabí	/15, f. 34v - 35v, 26/
saský vévoda	/34, f. 36r - 38r, 37/
braniborský markrabí	/1, f. 38v, 10/
bavorský vévoda	/33, f. 38r - 40v, 23/
švábský vévoda	/26, f. 41r - 43r, 45/
norimberský purkrabí	/29, f. 43v - 45r, 27/
hildesheimský biskup	/11, f. 45v, 0/
francouzský král	/211, f. 46r - 52r, 0/
uherský král	/47, f. 52v - 55r, 39/ ³⁸⁾
dánský král	/7, f. 55v - 56r, 19/
anglický král	/76, f. 56v - 60r, 40/
španělský král /kastilský/	/1, f. 60v - 62r, 55/

aragonský král	/41, f. 62v - 63v, 0/
skotský král	/40, f. 64r - 65r, 1/
švédský král	/11, f. 65v, 0/
navarský král	/0, f. 66r, 11/
norský král	/0, f. 66v, 11/
portugalský král	/0, f. 67r, 11/
sicilský král	/6, f. 67v - 68r, 20/
český král	/5, f. 68v - 69r, 21/ ³⁹⁾
kyperský král	/0, f. 69, 11/
arménský král	/0, f. 70r, 11/
rakouský vévoda	/27, f. 70v - 71r, 0/
bretaňský vévoda	/26, f. 71v - 72r, 0/ -
zde končí Boutonova edice	
brabantský vévoda	/101, f. 72v - 75v, 0/
limburský vévoda	/7, f. 76r - 76v, 19/
brabantský vévoda	/6, f. 77v/ - vyhotoveno jinou rukou
flanderský hrabě	/86, f. 80r - 82v, 0/
holandský vévoda	/116, f. 83r - 86v, 10/
julišský vévoda	/41, f. 87r - 88r, 0/
geldernský vévoda	/101, f. 88v - 91v, 0/
bergský vévoda	/26, f. 92r - 92v, 0/
kléviský hrabě	/11, f. 93r, 0/
kolínský arcibiskup	/31, f. 93v - 95r, 25/
lutyšský biskup Arnold	/12, f. 95v, 0/
savojský hrabě	/11, f. 96r, 0/
hessenský lantkrabí	/23, f. 96v - 97r, 3/
holštýnský hrabě	/19, f. 97v - 98v, 22/
nasavský hrabě Filip	/4, f. 99r, 7/
meklenburský vévoda	/57, f. 100v - 102r, 14/
znaky různé provenience:	
převážně z Nizozemí	/66, f. 104v - 107r, 20/ ³⁹⁾
utrechtský biskup	/26, 107v - 108r, 0/
markský hrabě	/25, 108v - 109r, 1/
münsterský biskup	/45, 109v - 111r, 11/ ⁴⁰⁾

Ze soupisu vyplývá, že erbovník nebyl sestavován nahodile, nýbrž mu byla dána poměrně pevná hierarchická struktura, formou předznamenávaných velkých erbů suverénů. Tato koncepce vznikala v letech 1370 - 1379 a teprve v jejím rámci se uplatnily erby nižších feudálů, doplňované v průběhu plných 30 let.

První část /f. 26v - 45v/ byla vyhrazena nejvýznamnějším činitelům říše a to v pořadí již naznačeném v původní miniatuře. Výklad obsahu miniatury jako vyjádření ústavní myšlenky kurfiřtského sboru, zakotvené v Karlově Zlaté bule pro říši z roku 1356, zde nachází plnou podporu. Řadu erbů zahajuje římský císař jako hlava říše a alespoň teoreticky veškerého křesťanstva.⁴¹⁾ Následují erby říšských velitelů - kurfiřtů v tradičním sledu duchovních a světských hodnostářů. Tento říšský oddíl pak uzavírají znaky velkých německých říšských knížat, kde snad chybí jen část věnovaná rakouskému vévodovi - ten je ale kupodivu umístěn později v jiných souvislostech.

Druhý uzavřený celek /f. 46r - 70r/ je vyplněn erby křesťanských panovníků Evropy /ovšem mimo dvou asijských/.

Třetí část /f. 70v - 111r/ není obsahově tak vyhraněná, ale i zde lze bez nesnází rozpoznat určitý systém. Převládá

dají tu především znaky vévodů nizozemských a v druhé řadě německých hrabat a biskupů severního a severozápadního Německa - tedy těch oblastí, které byly v bezprostředním sousedství Nizozemí. Výjimku tu tvoří jen skupina odlehleji ležících vévodství rakouského a bretanského a hraběte savojského. Jednoduchou sumarizací znaků podle tematických skupin lze si vytvořit velmi názornou představu o hloubce zájmů Gelreho ve vztahu k různým evropským oblastem.

Rozložení znaků v Gelreově erbovníku I.:⁴²⁾

tematický okruh	počet znaků	%
říšští vévodové a hrabata	391	25
leníci říšských biskupů	244	15
nizozemští vévodové	483	30
království	482	30
celkem	1 600	100 %

Z této prosté statistiky vyplývá, že hlavní fond sbírky tvořily znaky z oblasti říše římské v širším slova smyslu /plných 70%/. Šlechta evropských panovníků se na celkovém množství 1600 znaků podílela sice jen 30%, avšak toto číslo samo nevystihuje podstatu věci. Na uvedených 30% se totiž všech 15 království podílelo velmi nerovnoměrně a hlavní zájem Gelreho se soustředil výlučně jen na 5 z nich - především na Francii /44%/, Anglii /16%/, a rovnoměrně pak mezi Uhry, resp. Polsko /9%/, Aragon /9%/, a Skotsko /9%/. Velmi nevýrazné znalosti měl Gelre o šlechtě skandinávské, české a sicilské. Další panovníky sice vzal na zřetel /kastilského, navarského, portugalského, kyperského, arménského a norského/ - vyhradil jim zvláštní oddělení, ale nikdy je nevyplnil.

Oněch 70%, kterými se podílela říšská šlechta a duchovenstvo na celkovém úhrnu všech znaků rovněž vyžaduje hlubší rozbor.

Rozložení znaků v Gelreově erbovníku II. /římská říše/:

tematický okruh	počet znaků	%
říšští vévodové a hrabata	391	35
leníci říšských biskupů	244	22
nizozemští vévodové	483	45
celkem	1 118	100 %

Z přehledu vyplývá, že rozhodující podíl na celkovém úhrnu říšských znaků má šlechta nizozemská /43%/, což vzhledem k původu Gelreho nepřekvapuje. Je příznačné, že svůj zájem rozložil mezi ni rovnoměrně, snad jen s výjimkou šlecht Limburské, které vyhradil více místa než pak vyplnil. Tento podíl vzroste, připočteme-li k tomuto množství ještě znaky vévodství, hrabství a biskupství severozápadního a severního Německa. Gelre je zařadil spolu s nizozemskými do posledního třetího okruhu erbovníku. Tím, že je nezačlenil do části první /říšské/, kam logicky patřil, naznačil, že jsou z nizozemského hlediska přednostní v říši a tím i přirozeně bezprostřední oblastí jeho působení. V tomto světle pak dostane tabulka II. konkrétnější podobu a rozložení znaků v rámci říše se projeví zřetelněji. Vyloučíme-li z třetí části erbovníku znaky rakouské, bretanské a savojské

a přičteme naopak znaky biskupství hildesheimského a kolínského z první části /arcibiskup kolínský je podstatně zastoupen i v třetí části/, dostaneme množství 855 znaků, což v rámci celého erbovníku činí 53% a v říši 76%. Zbývajících 24% /254 znaků/ pak připadá na znaky ze středního a jižního Německa. To rozhodně není mnoho, a srovnáme-li toto množství se součtem znaků z Francie, pak v celkovém měřítku se znaky středo- a jihoněmecké podílejí 16% /254 znaků/ a francouzské jen o něco méně - 13% /211 znaků/. Připočteme-li k francouzským ještě anglické a skotské, pak se tento poměr obrátí v neprospěch říšských znaků, neboť podíl franko-britských se zvýší na 20% /327 znaků/.

Tyto propočty hovoří výmluvně o zájmové a profesionální orientaci Gelreho. Gelre koncipoval svůj erbovník jako široce založený podnik se záměrem zachytit erby feudálů z celé Evropy. Tomuto předsevzetí však zůstal dlužen, neboť plná čtvrtina všech narysovaných štítů zůstala nevyplněna. Je otázkou, zda se tak stalo z nedostatku přiležitosti či zda Gelre na svůj původní záměr vědomě či záměrně rezignoval. Skutečností zůstává, že svůj zájem soustředil převážně na oblasti Nizozemí s přílehlými zeměmi severního a severozápadního Německa a na oblast francouzskou a anglickou. Vzhledem k postavení Nizozemí jako přirozeného průsečíku zájmových sfér těchto zemí, to nijak nepřekvapuje a lze v to spatřovat i odraz reálné intenzity styků s těmito oblastmi. V mnohém to naznačuje i zájmovou a politickou orientaci holandského dvora - vždyť Gelre z titulu své funkce musel být alespoň pasivním účastníkem politického dění na dvoře. Tyto a další s tím spojené otázky budou vyžadovat hlubší rozbor zahraničně-politické orientace nizozemských dvorů jako fundament pro interpretaci tendencí Gelreova erbovníku, které zde mohly být jen naznačeny. Gelre koncipoval erbovník zřetelně říšsko-centricky s vědomím ideje o Římské říši a jejím císaři jako hlavě všeho křesťanstva - tak to alespoň naznačuje hierarchické členění hlavních znakových skupin, podpořené ještě úvodním obrazovým výjevem. Ve skutečnosti se však jeho zájem zúžil jen na oblasti severozápadní, zatímco oblasti středního a jižního Německa hýly svými znaky kupodivu zastoupeny v celkovém úhrnu nevýrazně.

Ve světle těchto poznatků se Gelreův erbovník prezentuje jako pozoruhodný pramen pro poznání kulturních a politických styků mezi různými evropskými zeměmi a jeho výpovědná schopnost se rozhodně neomezuje jen na úzkou oblast heraldického bádání.

V úzkém vztahu ke Gelreově erbovníku stojí dva jiné rukopisy: tzv. turnajová kniha "Bellenville", vzniklá okolo roku 1370 a připisovaná samému Gelremu, který roku 1372 byl ve službě jednoho francouzského prince,⁴³⁾ a jeví se jako první verze vlastního Gelreova armoriálu. A. Heymovský prokázal juxtapozicičním srovnáním polských erbů v obou erbovnících, že obě díla mají úzkou obsahovou spojitost.⁴⁴⁾

Druhým erbovníkem je tak řečený Codex Bergshammars, vzniklý sice okolo poloviny 15. století, čerpající však z Gelre-

ova sborníku, jehož četné partie přejal. Pro nás je významný zejména pro četná bohemika a moravika, neboť bohatstvím této látky převyšuje erbovník Gelreův.⁴⁹ Obě díla jsou pokusem o univerzální erbovník v podstatě v témže duchu jako vlastní rukopis Gelreův.

Asi v 80. letech 14. století vznikl erbovní skicář neznámého dolnorýnského herolda, který má název Wappenbuch "Von den Ersten".⁴⁶ Přináší 450 zběžně namalovaných znaků, z nichž je mnoho nedokončených. Obsahuje znaky císaře, evropských králů a šlechty, zvláště z Porýní, Alsaska, Švábska, Frank, Švýcar, a některé jednotliviny z Francie, Anglie, Skotska a Itálie, rovněž i znaky mytické.⁴⁷ Erbovník je pojat zcela regionalisticky, bez pevné hierarchické koncepce. Pozornost je nejprve věnována znakům místním, pak teprve přicházejí vyšší hodnostáři /království/. Erbovník je pouhou sbírkou či náčrtem, který si nekladl vyšší cíle.

Pozoruhodným kulturně-historickým a heraldickým pramenem jsou knihy bratrstva svatého Kryštofa na Arlberku.⁴⁸ Po založení špitálu pastýřem Heinrichem Findelkindem v arlberském průmysku okolo roku 1386 pod patronací rakouského vévody Leopolda III. následovalo založení dobročinného bratrstva /krátce před 1394/. Findelkind vymohl na různých duchovních knížatech odpustkové listy, které se staly mocným stimulem pro získávání členů. Prvními byli rakouští vévodové a postupně řada dobrodinců z celé střední Evropy a ze všech sociálních tříd /od říšských vévodů počínaje a městskými řemeslníky konče/. Současně se vznikem bratrstva byly založeny i evidenční knihy poslů /Botenbücher/, kam byla špitálníky cestujícími po Evropě zapisována jména nově získaných členů, jejich peněžité roční příspěvky, posmrtné donace a u každého jména i namalován erb dobrodince. Knihy nebyly vedeny podle žádného dělicího kritéria, nýbrž zápisy narůstaly tak, jak byli získáváni noví členové. Tak vznikl svérázný druh erbovních knih, kde erby měly sloužit vedle čistě evidenční funkce i jako doklad, prokazující důvěryhodnost poslů a současně i podněcovat další dobrodince k následování. Po prvním desetiletí 15. století ale arlberské hnutí začalo stagnovat a okolo roku 1420 příliv nových členů ustává úplně, třebaže bratrstvo existovalo až do roku 1786. Dnes se zachovaly jen tři originály, třebaže počet poselských knih byl větší, jak dokazují znaky převzaté do pozdějších kopií. První knihou je tzv. Hauptbuch s 920 znaky /v Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni/. Druhý rukopis je v majetku rytířského řádu sv. Jiří v Mnichově - 840 znaků. Třetí rukopis tzv. Tyrolský /dříve řečený Figdör/ obsahuje 507 znaků.⁴⁹ Všechny knihy byly založeny okolo roku 1395 a bylo do nich zapisováno po celé 15. století.

Dalším rozsáhlým erbovníkem /587 znaků/ je tak řečený "Uffenbach sches Wappenbuch", vzniknuvší v Alsasku na konci 14. století nebo v první čtvrtině 15. století.⁵⁰ Žel převazbou v 16. století byla setřena původní struktura erbovníku a dnes ji lze jen přibližně rekonstruovat. Znaky bez klenotů byly malovány vždy po čtyřech na jedné straně fo-

lia, druhá zůstala prázdná. Převazbou byl ale původní sled folií porušen a vždy dvě folia svými nepopsanými stranami slepena. Ize však mít za to, že sbírka byla seřazena podle geografického hlediska tak, že nejprve přicházely znaky z románských zemí /Itálie, Španělsko, Francie/, dále znaky z říše, Nizozemí, Anglie a severní Evropy, potom z východní Evropy /Uhry, Čechy, Morava,⁵¹ Polsko/, dále z Balkánu, fiktivní znaky biblické z Předního východu, z Indie a z východních pohanských zemí a z Říma. Každou politicko-geografickou jednotku uvádí znak suveréna, který se však formálně neodlišuje od jiných znaků, mimo nápisové legendy u panovníků, označené korunkou uprostřed písma nad znakem. Znaky suverénů jsou umístěny ve sledu znakové řady, aniž by jim bylo vyhrazeno čestné místo. Uffenbašský rukopis patří mezi tzv. generální erbovníky, ovšem mimo geografické uspořádání nelze v jeho skladbě jasně vysledovat vymezenou ideu jako v případě erbovníku Gelreova. Je všeobecně pojatou reprezentací nobility z celé křesťanské Evropy, i ze vzdálenějších oblastí, kam tvůrce v hojně míře imputoval evropský erbovnícký usus. Symbolika fiktivních znaků biblických a východních, objevujících se již dříve v erbovnících, jichž nedílnou součástí se stává v 15.-16. století, by si zasloužila vlastní rozbor a srovnání. Byl by to jistě cenný příspěvek k poznání názorů a představ středověkého člověka o vzdálenějších zemích.

Protože zastoupení znaků v jednotlivých partiích je v poměrně rovnováze, aniž bychom postřehli náznak regionální specializace, je jasné, že erbovník byl výběrově reprezentativním dílem, kde moment osobní přiležitosti poznání znaků ustupuje do pozadí. Tomu nasvědčuje i zjednodušená forma zobrazování znaků bez klenotů. Tyto okolnosti ovšem vylučují možnost, že jeho autorem byl profesionální herold.

Okolo roku 1400 byl založen erbovník Beyerena - herolda vévody Viléma VI. Bavorského, hraběte Holanda a Zélandu.⁵² Dílo obsahuje 1098 znaků, tvoří však obsahovou jednotu, nýbrž se rozpadá na několik tematických částí. První je věnována znakům účastníků turnaje v Compiègne roku 1238, druhá účastníkům obležení od Gornichemu roku 1402, třetí turnajníkům v Monsu v roce 1310, čtvrtá znakům rytířů zúčastněných na polním tažení do Friska roku 1396 a konečná skupina znaků leníků nizozemských hrabat Johanna, Viléma a Adolfa a vévody Albrechta I. Bavorského /+ 1404/. Znaky zde tedy mají úlohu přiblížit minulé i soudobé události pomocí heraldických prostředků tak, jak to odpovídá profesionálnímu myšlení a vyjadřovací schopnostem herolda, který vidí ve znaku přirozený vyjadřovací prostředek, jímž je možné adekvátně po-
stihnout jak událost samu, tak její účastníky, kteří vytvářejí její přirozený společensko prestižní splendor. Od téhož autora pochází i holandská kronika z roku 1409, kde znaky /39/ jsou ilustrativní složkou vyprávění o básnického textu.⁵³

Zvláštní skupinou znakových sbírek jsou ilustrované nekrologia, kde malované znaky provázejí úmrtní zápisy. Zde ovšem znaky nejsou samostatným subjektem, pro který soupis vzniká,

ale jsou zde jen složkou doprovodnou. Nejstarším takovým pramenem je nekrologium vídenských minoritů se 207 znaky, vzniknuvší koncem 14. století, a doplňované až do 16. století. Nevzniklo však samostatně, nýbrž předlohou mu bylo skutečné rozložení hrobů dobrodinců v prostorách kláštera, opatřených navíc ve dvou řadách jejich malovanými štíty.⁵⁶⁾

V témže duchu bylo založeno okolo roku 1400 i františkánské nekrologium v Landshutu, rovněž doprovázené znaky zemřelých dobrodinců;⁵⁷⁾ a konečně okolo roku 1424 vzniklo i nekrologium františkánů v Mnichově /125 znaků, většinou měšťanských/.⁵⁸⁾

Z městského prostředí se dochoval pozoruhodný erbovník 'pekařského cechu v Luzernu, zachycující 59 znaků cechovních členů.⁵⁹⁾ Byl založen u příležitosti koupě cechovního domu roku 1408 a namalován jedním z řemeslníků. Erbovník je složen jen z pěti úzkých a vysokých folií, na každé z nich je šest štítů nad sebou s příslušným jménem držitele erbu. Jen na prvním foliu je dvojice znaků spojených řetězem, která patřila dvěma příslušníkům luzernské šlechty, zaslouživších se nejspíš nějakým způsobem o cech.⁶⁰⁾ U některých jmen jsou připojeny údaje o darech náradí a cechovních nástrojů. Většina znaků byla vytvořena ad hoc při založení erbovníku, což vyplývá ze vztahu znakových figur k řemeslnickému náradí jejich nositelů.⁶¹⁾ Luzernský erbovník je příkladnou ukázkou toho, jak i v řadách městského řemeslnictva byla pocítována potřeba vnější reprezentace prostřednictvím heraldických symbolů, dosud vyhrazených jen příslušníkům vyšších sociálních tříd a v rámci města jen patriciátu. Protože pekařský cech byl založen krátce před koupí cechovního domu,⁶²⁾ je vznik erbovníku zřejmě manifestací autonomních snah této řemeslnické korporace. Tuto jeho funkci zvýrazňuje ještě ta okolnost, že erbovník byl pořízen čistě za účelem reprezentativním, kde erby nedoplňují jen zápisy, nýbrž právě naopak. Tím se stává výjimečným v soustavě běžných cechovních knih hospodářsko-finančního rázu.⁶³⁾

Asi okolo roku 1425 psal Ulrich z Richentálu svoji kroniku kostnického koncilu /1414 - 1418/, kterého byl sám účastníkem. Richentálův autograf se nezachoval, ale máme k dispozici 7 pozdějších opisů z druhé poloviny 15. století.⁶⁴⁾ Richentál své dílo doprovodil bohatými ilustracemi žánrových výjevů z prostředí kostnického koncilu i z denního života města. Zobrazil velké množství osobností ze všech sociálních tříd a u řady z nich připojil jejich znaky. Ty přicházejí jako součást ilustrací, kde určují příslušné osoby, nebo v samostatné řadě erbovníku v závěru rukopisu s připojenými jmenovkami. Je příznačné, že erby účastníků koncilu byly součástí jeho zájmu. Všiml si znaků přibitých na domovních dveřích, jak sám poznamenává, a vyptával se na ně jistě u samých heroldů.⁶⁵⁾ I v jeho díle se objevuje podobný motiv při uvádění znaků jako v díle herolda Beyerana - znak vystupuje jako nezbytný atribut důležitosti a společenské váhy osob při vyobrazení společenské události.

Ukončili jsme přehled německých a nizozemských znakových souborů rukopisného rázu, vzniknuvších do 20. let 15. století a proto přistoupíme k shrnutí výsledků. Můžeme konstatovat, že až do třicátých let 14. století nevznikl na říšské půdě heraldický rukopis, který by mohl být pokládán za erbovní knihu ve smyslu soupisové, evidenční či registrační pomůcky, či jinak řečeno takový rukopis, který by vznikl přímo za účelem vyobrazení znaků jako specifického a samostatného vyjadřovacího prostředku. Pokud k takovému pokusu došlo v díle Konráda de Mure, pak zůstalo jen u vyjádření básnického a předpoklad, že Cliepearius Teutonicorum byl předlohou pro malovaný erbovník či naopak, zůstává jen nepodloženou hypotézou. V rukopisech tohoto prvního období přicházejí sice vyobrazení znaků, nejsou však samostatnou a jedinou složkou výzdoby, nýbrž vystupují jen ve funkci dobové reálie, která zpravidla doprovází vlastní předmět vyobrazení - osobu, nebo tvoří symbolický ilustrativní pendant psaného textu /Sachsenspiegel/. Tzv. Turinský erbovník, který je soupisové povahy, však není říšské proveniencce. Je pouze psaným soupisem účastníků události, kde připojené popisy erbů mají pomáhat v orientaci při zařazování a určení osob. Jako takový ovšem mohl sloužit za koncept malovanému erbovníku.

Prvním rukopisem vzniklým speciálně z pohnutek heraldického podchycení říšské šlechty je curyšská znaková role z třicátých let 14. století. Rukopis naznačuje, že byl sestavován podle určitého záměru podat přehled říšské nobility v širším evropském rámci, třebaže nakonec zůstalo u regionálně pojatého přehledu šlechty. Je to však první dílo tohoto druhu, které lze s největší pravděpodobností připsat heroldovi.

Od poloviny 14. století se postupně objevují písemné heraldické prameny, kde znak se stává dominujícím výrazovým prostředkem a tvoří vlastní náplň díla. Již dříve byla znaku přisouzena funkce smluvního obrazového ideogramu. Tato vlastnost je nyní využita velmi svérázným způsobem tak, že znaky jsou kumulovány v soubor, který svým výběrem je specificky sdělný. Postižení motivace daného výběru je ovšem i východiskem v pochopení smyslu a účelu díla. Znakové soubory nevznikaly vždy jen proto, aby podaly více či méně systematicky inventární přehled šlechtických znaků, nýbrž mohly svou skladbou vyjadřovat představy svého původce rázu čistě ideového nebo i politického. Takový prvek se nesporně ukazuje v Balduineu, které je zjevnou manifestací lucemburského politicko-mocenského programu. V erbech tohoto díla, přicházejících jak v ilustracích dějových, tak v přehledu leníků, je třeba vidět personální náplň této myšlenky, tj. okruh osob, stojící ve službách tohoto programu a jehož přispěním ho bude dosaženo. Politickou motivaci nepostrádá ani soubor znaků mohučské městské šlechty, vypověděné z města - vzniknuvší ve své heraldické podobě až po samé události jako varovné memento, nebo pak politický akcent v erbovníku luzernských pekařů. Motiv politické supremacie vyjádřený pomocí heraldických prostředků je možno vidět v len-

ní knize murbašského kláštera a konečně i v znakových listinách Gonzagů. Ovšem i po polovině 14. století vznikala díla se znakovou tematikou, kde erb není profylujícím prvkem - plní zde ale funkci ideově reprezentativní, vyjadřující pozitivní vztah k původci díla a k držitelům vyobrazených znaků. Tak to můžeme vidět v heraldické symbolice nekrologií a arlsberských knih. V případě pramenů vzniklých jako odraz historické události nemusí mít přítomnost erbu vyhraněný politicko-ideový aspekt jako v Balduineu, neboť ten odvisí od motivace zájmu jejich tvůrce. Tak vyhraněnou funkci mají znaky v erbovníku herolda Beyerna, jehož pohnutky byly nejspíše ryze profesionální, když se obracel do minulosti, aby heraldicky vyjádřil šlechtickou společnost, zúčastněnou na slavných událostech dvorského i vojenského života. Richental se zabýval znaky intenzivně, vyhradil jim ve své kronice kostnického koncilu mnoho místa, nepovýšil je však na rozhodující vyjadřovací prostředek, neboť znaky jsou mu jen pomocným ilustračním prvkem v rámci popisného vypravování.

Zcela zvláštní skupinu tvoří heraldické soubory, které jsou v literatuře chápány jako vlastní erbovníky, vzešlé z péra heroldů. Z doby do první čtvrtiny 15. století však máme k dispozici jen tři, z toho prokazatelně heroldského původu je pouze Wapenboek Gelreův, svým významem a pojetím vysoce převyšující ostatní. Je prototypem tzv. generálního erbovníku, v němž se autor pokusil podat široce založený přehled evropské feudální společnosti podle předem ideově vyhraněného plánu. Z původní koncepce však zůstalo jen torzo a v relativní úplnosti zvládl autor látku jen v regionálním měřítku. Ve srovnání s Gelreovým pokusem se jeví erbovník Von den Ersten jako nesoustavná sbírka erbů regionálního významu bez náznamu vnitřního řádu a respektování hodnotní hierarchie - formou svého vyhotovení připomíná spíše poznámkový skicář herolda. Povahu všeobecného erbovníku má i Uffenbašský rukopis, koncipovaný geograficky; zřikající se nároku na úplnost, kterou nahrazuje záměrně reprezentativním výběrem erbů.

Z uvedeného je zřejmé, že znaky našly uplatnění v rozmanitých typech rukopisů a vystupovaly tu v různých funkcích. Tyto funkce se měnily v čase od povahy znaků jako ilustrativního prostředku koloritu doby a reálií rytířského života až po samostatný symbol a atribut feudální hierarchie, kde původní význam erbů jako vojenských zařízení je již zcela zastřen. Takové pojetí erbu se objevuje tehdy, když se znak osamostatňuje a přichází v rukopisu jako jeho vlastní účel a subjekt - všeobecně respektovaný symbol svého fyzického nositele.

Tímto vývojem však ve skutečnosti prošel erb již dříve než našel adekvátní výraz v rukopisných heraldických sbírkách. I tam však odráží vývoj funkce znaku, který dospěl k petrifikaci erbovníckých zvyklostí, jejímž výrazem byla v první fázi dědičnost znakových symbolů. Rovněž je zřejmé, že podíl heroldů na vytváření takových cílevědomě založených sbírek nebyl v říši nijak výrazný a jak se zdá nebylo zakládání erbovníků ani bezpodmínečně nutné pro výkon jejich

funkce. Poněkud jiná je situace ve Francii a v Anglii. Především je na první pohled nápadný kvantitativní rozdíl mezi heraldickými prameny obou zemí a říší. Ve Francii máme doloženu první znakovou roli již k roku 1254 a od té doby jsou běžným jevem.⁶⁶⁾ Jejich autory jsou většinou heroldi a pokud heroldské autorství není bezprostředně dokázáno, lze se tak domnívat proto, že řada znakových rolí se dochovala z opisů pozdějších heroldů, kteří originály nejspíše zdědili. Jejich náplní jsou většinou regionální soupisy znaků, ale i všeobecné erbovníky a soubory, vzniklé k určité příležitosti /např. vojenské tažení/.

Ještě větší soubor heraldických rukopisů se dochoval v Anglii. Zde rovněž začíná řada znakových rolí a erbovníků v polovině 13. století známým listem Matyáše Pařížského z roku 1250 a marginálně malovanými erby v jeho kronice.⁶⁷⁾ Z doby do konce 14. století známe 25 znakových rolí, z nichž velká většina se dochovala z pozdějších opisů - často velmi přesných kopií heroldů. Jejich obsahem jsou nám již známé soupisy místní šlechty /někdy i jen blasonované/, generální erbovníky, a často příležitostné znakové role vztahující se k událostem vojenského rázu, jako bylo polní tažení, obležení a bitva. Mimoto se však objevuje nový typ erbovníku, který vychází zcela zjevně z profesionálních potřeb heroldů. Jsou jím tzv. Ordinary čili obrazové registratury, evidující podle věcných skupin erbovní figury nejprve heroldské a obecné a uvnitř pak jejich varianty.⁶⁸⁾ Prvním takovým pokusem je Cooke's Ordinary asi ze čtyřicátých let 14. století a do roku 1410 jsou známy ještě další tři, z nichž poslední Thomas Jeny's Book je formálně dokonalejší systematickou registraturou erbovních figur s francouzskými popisy znaků.

Velká část anglických a francouzských heroldů při vyhotovování erbovníků svědčí o profesionálním zájmu, který věnovali pěstování erbovnictví na dvorech západoevropských feudálů. Jejich činnost je v tomto směru výraznější než u heroldů v říši, neboť má zde zázemí dlouholeté tradice. Je příznačné, že heraldické rukopisy říšské proveniencí mají své původíště v oblastech porýnských od švýcarského jihu až po Nizozemí, žádný však nevznikl ve středním, severním a jiho-východním Německu. Není proto náhodné, že i většina erbovníků z 15. století pochází z těchto oblastí, navazujíc tak na předchozí místní tradici.⁶⁹⁾

Ze švýcarského prostoru máme i doklady o erbovní výzdobě interiérů. Prvním znakovým souborem tohoto druhu byla výzdoba curyšského domu Zu Loch, datovaná do roku 1306.⁷⁰⁾ Dům patřil v této době rytíři Wisso Wiss, který roku 1315 padl na straně Habsburků u Morgartenu a jehož dva znaky jsou zde také vyobrazeny. Týž dal v roce 1306 asi i podnět k výzdobě sálu pod dojmem pobytu krále Albrechta Habsburského v Curychu. Znakový soubor tvořilo asi 180 znaků /bez nápisů/, umístěných na devíti stropních trámech tak, že na prostředních třech byly znaky malovány po obou svislých plochách, na obou vnějších trojicích trámů pak vždy jen na stranu směřující do středu sálu. Mimo znaků říšského, habsburského

a biskupství eichštatského /biskup Johann byl Albrechtovým kancléřem/, kterým však nebylo vyhrazeno zvlášť čestné místo, tvoří náplň lochšského domu převážně znaky hrabat a soubodných pánů z Aargau, Hegau, Thurgau a Curychu, z nichž velká většina patřila znakům habsburských vazalů a služebné šlechtě. Jde tedy o soubor ryze regionálního rázu.

Jen o něco mladší je znaková výzdoba patrně sálu, na věži rytířského sídla v Erstfeldenu v kantoni Uri.⁷⁴⁾ Původní výzdoba se sice nezachovala, ale máme o ní povědomost z několika pozdějších pečlivě provedených kopií ze 16. století.⁷⁵⁾ Soubor vytváří dosti nesourodou směs znaků z Brabantu, Francie, Burgundska a Švýcar. Dosud nebyl podán přesvědčivý výklad smyslu souboru. V starší literatuře byl vytvořen názor, že držitelé znaků byli ve vztahu k Jindřichovi VII. za jeho římské jízdy, jakož i majitel tvrze, který bojoval pod jeho prapory a na paměť nechal zhotovit výzdobu. Novější názor autorů soupisu erbovníků vidí ve výzdobě připomínku na návštěvu Jindřicha VII. na říšském sněmu, konaném ve Špýru roku 1309.

Asi z první poloviny 14. století pochází i 250 znaků na hradě Hilfikon v Aargau. Všechny znaky se vztahují na Aargau a přilehlé oblasti Curychu, Bernu, Lucernu, Solothurnu a Freiburgu. Jejich řada začíná znakem hilfikonských šlechticů.⁷⁶⁾

Ve všech případech byl tedy původcem výzdoby držitel místa, kde byla výzdoba provedena, a dvakrát prokazatelně umístil svůj znak mezi řadu erbů, aby tak demonstroval svoji souměřitelnost k širší obci šlechty ve svém okolí popř. účast na významné události. Je jasné, že znaková výzdoba interiérů architektury měla širší působnost než v případě znakových souborů rukopisů. Jejich dopad na pozorovatele byl účinnější tím, že byla fixována na určité místo a spojena s jejich vlastníkem bezprostředně. Ten dal svým tužbám prestižního rázu výraz ve znakové výzdobě prostor svého sídla a naznačil tak souvislost mezi vyobrazenými znaky a svým rodem popř. sebou.

Vladimír Růžek

P o z n á m k y:

1. Nelze však zaměňovat se shodným označením pro osoby neurozeného původu, jimž zvlášť od 16. století panovník uděloval erb, ovšem bez prerogativ stavovských a zpravidla bez nobilitace.
2. Nemělo by smyslu na tomto místě uvádět všechny stručné zmínky, charakterizující v heraldické literatuře více či méně výstižně povahu erbovníků. Odkazují proto na příslušné pasáže o pramenech heraldiky a heroldech v základních příručkách: G.Seyler: Geschichte der Heraldik. Nürnberg 1888-89 /reprint Neustadt a/Aisch 1970/; F.Hauptmann: Wappenkunde. In: Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Ed. G.v.Below-Fr.Meinecke, München - Berlin 1914. E.Gritzner: Heraldik, in: Grundriss der Geschichtswissenschaft. Ed. E.Meister. Bd. I/4, Leipzig - Berlin 1912; D.L.Galbreath: Handbuchlein der Heraldik. München 1930. Wappenfibel. Handbuch der Heraldik, begründet durch A.M.Hildebrandt 1887. 16. Aufl. Neustadt a/Aisch 1970 /s.30 - zde dle vydavatelů zvláštní cenu mají od heroldů zachované znakové role, turnajové knihy a jiné znakové rukopisy, založené prostě za účelem heraldického inventarizování/; O.Neubecker, Heraldik. Wappen. Ihr Ursprung, Sinn und Wert, Frankfurt a/M. 1977. E.Frhr.v.Berchem: Die Herolde und ihre Beziehungen zum Wappenwesen. In: Beiträge zur Geschichte der Heraldik von E.Frhr.v.Berchem, D.L.Galbreath, O.Hupp. Schriftenreihe der Reichsstelle für Sippenforschung. Bd.III. Berlin 1939, s. 162 - Přijímá takřka za nepochybné autorství heroldů i u těch erbovníků, jejichž původ je dosud nejasný a předpokládá, že heroldi si pro vlastní potřebu zakládali běžné erbovníky. "uto souvislost mezi heroldy a znakovými knihami nalezneme i v nových obecně-historických příručkách, viz např. K.Fuchs - H. Raab: Wörterbuch zur Geschichte. München 1972, s.849: "Wappenbücher auch Wappenrollen. Seit dem 13.Jh. bekannt, sind die Wappenbücher regional begrenzte, von Herolden gefertigte Zusammenstellungen, um Wappen prüfen und identifizieren zu können." "uto v podstatě převzato od R.Klausera - O.Meyera: Glavis mediaevalis. Kleines Wörterbuch der Mittelalterforschung. Wiesbaden 1966, s.268.
3. Soupis sestavila trojice autorů uvedených v předchozí poznámce v Beiträge zur Geschichte der Heraldik s. 1 - 102 se 80 katalogovými čísly /dále jen Wappenbücher/.
4. Horní časová hranice byla volena s ohledem na neúnosnost zvládnutí celého soupisového fondu a v neposlední řadě pak z toho důvodu, že zhruba od 20.let 15.století mizí formální a obsahová rozmanitost heraldických sbírek, aby se ustálila v té převládající podobě, jakou mají na mysli autoři, charakterizující erbovníky výlučně jako produkty vyvěrající z potřeb heroldské instituce; tj. jako sbírky znaků ryze soupisového rázu. Z přehledu jsem vyloučil rakouskou kroniku Gregora Hagena z let 1394 - 98, kde je pouze 14 znaků bájeslovných panovníků /Wappenbücher, s.80, 8.59/.

5. Wappenbücher, s. 2n, č. 2, M. Hudig-Frey: Die älteste Illustration der Eneide des Heinrich von Veldeke, Strassburg 1921.
6. M. Hudig-Frey, l. o., s. 27.
7. Wappenbücher, s. 1n, č. 1, G. B. Siragusa: Liber ad honorem augusti di Pietro da Eboli. Tavole, Roma 1905, s. 53 světlotiskovými reprodukcemi. Heraldickou stránku díla podrobil rozboru P. Ganz: Geschichte der heraldischen Kunst in der Schweiz im XII. und XIII. Jahrhundert. Frauenfeld 1899, s. 23-26 a částečně i W. Ewald, Rheinische Heraldik, Düsseldorf 1934, s. 12.
8. V rukopise je vyobrazeno i české rytířstvo /Boemii/ a to třikrát. Na prvním výjevu zachycujícím obležení Neapole Jindřichem VI. je v horním dějovém pásu družina českých lučištníků bez štítů, utobčích na hrady /G. B. Siragusa, l. o., tab. XV./ . Další vyobrazení, hned následující, představuje ve středním dějovém pásu českou jízdu utobčích na Ankreda. První jezdec nese štít - tmavý bez obrazu, jen s náznakem lemu a puklice /ibidem, tab. XVI/. Na posledním výjevu /ibidem, tab. XXVII/ s vyobrazeným lodstvem s vojskem císaře, shromážděným pro dobývání království sicilského, jsou ve středním pásu opět čeští lučištníci bez štítů. Tvzení P. Ganz /l. o., s. 24/ a po něm W. Ewald /l. o., s. 12/ jakoby Čechové na výjevu obléhání Neapole měli mít zelené štíty s bílým dřevem a podobně namalován na helmu, nedovedu vysvětlit a vzniklo snad z přehlédnutí.
9. Wappenbücher, s. 91, č. 71, básen vydal Th. v. Liebenau: Konrad von Mure Clipearius "eutonicoorum. In: Anzeiger für schweizerische Geschichte, N. F. 11. 1880, s. 229 - 243; P. Ganz: l. o., s. 172. S uvedenou datací však nesusoblasí Fr. J. Bendel: Konrad von Mure. MIOG XXX, 1909, s. 75n, který posunuje dobu vzniku do mezidobí 1260-64.
10. Popis znaku českého krále zní: "Dumque bohemie tibi rubeum clipeum fore ponam, hic albus leo vult ante preferre coronam" /viz cit. vydání, verš 5/. Poznatek, že český lev zde není dvojocasý /bicaudatus/, nepadá příliš na váhu, protože na jiných místech prokazuje Mure neznalost znaků, které ostatně zná podle vlastních slov jen z doslechu, a proto si často vypomáhá fantazií. Z tohoto důvodu nemůže tento verš přispět k osvětlení geneze českého znaku.
11. Fr. J. Bendel, l. o., s. 75, rovněž i Th. v. Liebenau, l. o., s. 240, ale s tím rozdílem, že pro Clipearius předpokládá předlohu v podobě erbovníku.
12. Wappenbücher, s. 7, č. 5.
13. Wappenbücher, s. 4n, č. 3.
14. Wappenbücher, s. 6n, č. 4.
15. Rukopis popsal A. v. Oechelhauser: Die Miniaturen der Universitätsbibliothek in Heidelberg. 2. ed. Heidelberg 1895 i s heraldickým rozбором. F. X. Kraus, Die Miniaturen der Manesse schon Liederhandschrift, Strassburg 1887, samotatně pojednal a reprodukoval znaky K. Zangemeister, Die Wappen, Helmzierden und Standarten der grossen Heidelberger Liederhandschrift /Manesse Codex/, Heidelberg -
- Görlitz 1892. V rukopisu je vyobrazen i český král Václav II., obklopen dvorními hudebníky a pěvci, po jehož pravé /heraldické/ straně je volně umístěn erb českého krále /dvojocasý lev s klenotem orlího křídla/, z levé strany pak celý erb markrabství moravského /šachovaná orlice s klenotem orlího křídla/. Reprodukci přináší i J. Petráň: Český znak. Praha 1970, s. 26.
16. Reprodukce veškerých iluminací v díle F. Pfeiffera a F. Fellnera: Die Weingartner Liederhandschrift. Stuttgart 1843, ke znakům viz K. Zangemeister, l. o.
17. Wappenbücher, s. 10, č. 8, vyobrazení z tohoto rukopisu /7 znaků saských korouhvičnických / viz O. Fosse: Die Siegel der Wettiner und Kurfürsten von Sachsen aus askanischen Geschlecht, nebst einer Abhandlung über Heraldik und Sphragistik der Wettiner, Leipzig 1893, s. 10.
18. Wappenbücher, s. 94, č. 73.
19. Wappenbücher, s. 10n, č. 9, role byla vydána H. Runge: Die Wappenrolle von Zürich. Ein heraldisches Denkmal des 14. Jahrhunderts, Zürich 1860, nové dokonalejší vydání W. Merze a F. Hegiho: Die Wappenrolle von Zürich, Zürich 1930 mi bohužel nebylo dostupné. Z toho důvodu se nemohu vyjádřit k několika erbům v roli, které svými figurami jasně připomínají erby české /ze Svamberka, z Hortenberka, z Dražic, z Rýzberka, z Rožberka/. Formální popis podal také H. Zeller - Werdmüller: Zur Erklärung der Zürcher Wappenrolle. In: Anzeiger für schweizerische Altertumskunde 11, 1978, s. 812 - 816, 832 - 835.
20. Je zde i znak českého království v tradiční podobě a barvách a znak šachované orlice moravského markrabství /ale na zeleném poli!/, viz H. Runge, l. o., tab. I.
21. H. Zeller - Werdmüller, l. o., s. 813, 815 se domnívá, že tato část mohla vzniknout již okolo roku 1320 snad v St. Gallen v Thurgau nebo v Kostnici.
22. Wappenbücher, s. 11n, č. 10.
23. Wappenbücher, s. 25, č. 17.
24. Wappenbücher, s. 17n, č. 12, listinu heraldicky zhodnotil a znaky barevně reprodukoval K. H. Schäfer: Eine Wappenurkunde deutscher Ritter in Italien vom Jahre 1361. In: Der Deutsche Herold 42, 1911, s. 27 - 31, tab. I - VIII.
25. V uvedených pracích nebyla písemnost diplomaticky postavena a z textu není zřejmé, zda jde o listinu, akt nebo notářský instrument - kde by ovšem zpečetění bylo nadbytečné. Koroborační formule spíše ukazuje na listinnou formu a zní: "In quorum omnium testimonium atque robur presentes fieri fecimus et insignia nostra, que in actibus militaribus nos ferimus, fecimus hic dipingi, ac sigillorum nostrorum in salimbachis pendentibus impressorum munimine roborari" /K. H. Schäfer, l. o., s. 30/.
26. K této problematice viz S. K. Kuzyński: Niektóre zagadnienia symboliki heraldycznej na tle funkcjonowania herbu jako znaku. In: Problemy nauk pomocniczych historii /Materialy na II. konferencje poświęcone naukom pomocniczym historii/ II, Katowice 1973, s. 29 - 37.
27. Pokud je mi známo, žádná ze sfragistických příruček ne-

- přikládá erbu na znakovém typu pečeti /o tom je zde především řeč/ jiný význam než typově-ikonografický. Že to pečeti opis určoval věcnou správnost pečeti vůči majiteli a její právně ověřovací schopnost, která odvisela od užití titulatury adekvátně k postavení vlastníka pečeti. V opačném případě právní listinné pořízení zpochybnovala. Srov. H. Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, II /2. vyd., Leipzig - Berlin 1931, s. 615.
28. Wappenbücher, s. 12n, č. 11, erbovník částečně vydal V. Bouton: Wapenboek ou Armorial de 1334 à 1372 ..., précédé de poésies heraldiques par Gerle, hérald d'armes, I - VII, Paris - Bruxelles 1881 - 1902. Edice je dnes již nevyhovující a navíc jako bibliofilská cimelie běžně nedostupná. Podrobný přehled po obsahu Boutonova vydání přináší E. Frhr. v. Berchem: Wapenboek ou Armorial de 1334 à 1372 ... par Gerle, publié par M. Victor Bouton. In: Schweizer Archiv für Heraldik 1930, Hft. 1, s. 8-15, Hft. 2, s. 106-112. Obsah vlastního rukopisu je podrobně popsán v Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique, tome XII: Héraldique - Armoriaux par Fred Lyna, Bruxelles - Renaix 1930, s. 132 - 150.
 29. Kozbor této první básnické části přináší Bouton v prvním svazku své edice, který mi ale nebyl dostupný. Míra závislosti erbů k textu z ostatní literatury nevyplývá.
 30. C. Gaspar - F. Lyna: Les principaux manuscrits et peintures de la Bibliothèque Royale de Belgique I, Paris 1937, s. 373, 375. Pamflet vyplňuje folia 1r - 2v a je po stranách opatřen 18 znaky, mezi jimiž prvními šesti na f. 1r je i znak krále českého a to v tomto sledu: arcibiskup kolínský, biskup lužický, král český, vévoda lužický, hrabě z Geldern, hrabě z Monts, na dalších foliích následují znaky hrabat z Kleve, Namuru, Loozu, Hoenburgu, Katzenellenbogu, Sponheimu, Hennegau, pánů z Falkenbergu, Heinsbergu, Voerne a Baru /F. Lyna: Héraldique - Armoriaux, s. 137/.
 31. Beyeranova účast na výzdobě Gelreho erbovníku byla minimální a omezila se jen na několik znaků na konci rukopisu /srov. F. Lyna: Héraldique - Armoriaux, s. 137, pozn. 1/.
 32. Její reprodukci se mi nepodařilo získat a jsem proto odkázán na podrobný popis C. Gaspara a F. Lyny, l. c., s. 375 - 376, F. Lyna: Héraldique - Armoriaux, s. 133.
 33. Celostátní vyobrazení Gelreho viz ve Wappenbücher, s. 128. Výše uvedená interpretace popsaného výjevu a konfigurace osob se v podstatě shoduje s výkladem Boutonovým a takto ji přejal v roce 1930 i F. Lyna /Héraldique - Armoriaux, s. 133/, aby ji pak o rok později /Les principaux manuscrits, s. 375n/ podrobil revizi. Nejprve však odmítl starší výklad B. van Blokada, který v malé postavě v popředí neviděl herolda Gelreho, ale sedmého kurfiřta, který nenalezl místo po boku
 - ostatních, aby tím neporušil symetrii obrazu. První postavou zleva od císaře měl být tedy jeho syn Václav, korunovaný již v roce 1303 na krále českého a vystupující od té doby jako samostatný kurfiřt. Malou postavou v popředí se stal v hierarchii kurfiřtů markrabě braniborský. F. Lyna se pak přidržel názoru Boutona při interpretaci malé postavy jako herolda, ale v šesti postavách vedle císaře neviděl kurfiřtské kolegium, nýbrž představitele různých sociálních tříd. Na podporu své these uvádí, že dva poslední ze světských kurfiřtů nemají knížecí vsazení a podle svého učesu a oděvu se spíše podobají měšťanovi a sedlákovi. Jde tedy o představitele vysokého kléru, krále /českého/ jako představitele aristokracie, měšťana a sedláka, kteří všichni skládají přísahu císaři. Třebaže pouze zprostředkovaný popis obrazu nemůže nahradit přímé nahlédnutí, lze zaujmout k oběma interpretacím stanovisko. Výklad van Blokadaův odmítám, protože takové seřazení osob, prakticky s vyčleněním jednoho kurfiřta, nebylo z kurtoasních důvodů možné. Vysvětlení Lynovo rovněž považuji za nepravděpodobné a spekulativní, protože odporuje smyslu, jaký měla mít ilustrace v rámci samostatného erbovníku, s nímž měla tvořit ideový celek a skutečně také, jak ještě uvidíme, předznamenala jeho obsahovou strukturu.
 34. Tento přehled je sestaven na základě excerpce z citovaných prací F. Lyny v konfrontaci s E. Frhr. v. Berchem: Wapenboek ou Armorial, s. 106 - 112.
 35. Ve zlatém poli černá orlice s červeným jazykem. Na stříbrném helmě s černými příkryvadly zlatá císařská koruna o čtyřech obloucích osázených perlami, ukončených zlatou sférou, na níž je černá orlice. Nápis "die keyser". Na téže foliu je erb markraběte moravského bez klenotu: v modrém poli stříbrno-červeně šachovaná orlice se zlatou zbrojí a korunou. Nápis: "m/ar/og/rave/ va/n/ mereren". Moravský znak je v tomto pořadí erbů: markrabě míšenský, vévoda lotrinský, barský, markrabě moravský, vévoda z Tecku, hrabě z Wertheimu, markýz z Montferatu, pan Hans z Landau, markrabě bádenský, hrabě z Neuenburgu, pan z Daunu. /srov. V. Bouton, l. c., t. II, 1890, s. 15-17, 29-31, tab. I./ Je třeba upozornit, že umístění moravského erbu mezi leníky císaře je zcela nevhodné, není to však případ jediný.
 36. Všichni tři arcibiskupové jsou chybně titulováni jako biskupové "bischoep".
 37. die conic van behom /král český/: v červeném poli stříbrný dvojocasý lev /hlava pootočena do polovičního en face/ se zlatou zbrojí a korunou. Stříbrný helm s černými pokryvadly posetými zlatými lipovými lístky. Na helmě zlatá koruna o čtyřech listech, na prvním je zlatý kříž. Z koruny vyrůstá černé orlí křídlo v dolní polovině pod peruti poseté zlatými lipovými lístky. Jde v podstatě o tradiční vyobrazení českého královského znaku, jen s malou odchylkou v postavení hlavy lva a s přidáním kříže na korunu.

38. Tato část je věnována uherskému a polskému králi Ludvíku Velikému a takřka veškeré znaky náležejí polské šlechtě. Tato část zpracoval S. Mikucki: Rycerstwo słowiańskie w Wapenboek Gelreho, cz.1, In: Studia zrodloznawcze. Commentationes III. Poznań 1978, s.103 a násled. Gelre zařadil zcela nepřípadně mezi vazaly Ludvíka /jako polského krále/ i slezská knížata /ve skutečnosti leníky české koruny/ vévody lehnického, svídnického /!?, břežského. Snad jediné opodstatněné bylo uvedení Vladislava Opolského /s titulem gubernátora ruských zemí/. Rovněž nevhodná je přítomnost znaku vévody opavského. Mikucki /l.o., s.108n/ popisuje opavský erb jako zlatě-červeně polcený, přikryvadla zlatě-červená, klenot bůvolí rohy - pravý zlatý, levý červený. Ve starší práci téhož autora: Heraldika Piastów polskich. In: Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. III. Kraków 1936, je tab. CLII barevně reprodukováným fol. 52v erbovníku, kde je zřetelně vidět černo-/červeně polcení štítu /stejně i klenot/. Černá zde vypadá spíše na zkorodované stříbro či zašlou bělou. Rozhodně však nelze zde poznat zlatou barvu.
39. Neuspořádaný oddíl se znaky vyšší šlechty v hrabstvích Looz, Lutich, Hainaut. Vedle toho jsou zde znaky i z východní Evropy a z přední Asie /císarové bulharský, konstantinopolský, trapezuntský/.
40. Vímto oddílem končí malířské dílo Gelreho /ještě mimo vlastního autoportrétu na fol.122r/ a je vyřídáno třetí rukou, která namalovala znak velmistra německých rytířů a jeho vasalů /f.111v/ znaky nizomenské šlechty /f.112v/, německé šlechty /113v/, flanderské prapore /f.111b - 118v/ a znak Antonína Brabantského a jeho pánu /f.121r - 121v/.
41. S. Mikucki, l.o., cz.1, s.105 s odkazem na Galbreathův rozbor švýcarských znaků /in: Archives Héraldiques Suisses XLVI, 1952, s.5/. Domnívá se, že tato koncepce byla určena již na počátku vzniku erbovníku a do roku 1379 byla spíše jen doplněna. Podstatná část tematických skupin musela být v rukopisu vyznačena již okolo roku 1370 a to buď jednorázově nebo s nepatrným časovým odstupem. Kdyby totiž některé oddíly vznikaly ad hoc, pak by jistě byly i přiměřeně vyplněny erby, to se však v mnoha případech nestalo.
42. Mezi říšské vévody a hrabata byl začleněn i hrabě savojský, nikoliv však vévoda burgundský a Dauphin, třebaže i oni by tam právně měli náležet. Nebylo jim ale v erbovníku vyhrazeno zvláštní oddělení, nýbrž byli zařazeni do oddílu francouzského království. Naopak pro větší jednoduchost začlenil do tohoto oddílu samostatně uváděného vévodu brežského. Znaky české nejsou začleněny mezi znaky říše, nýbrž království. Mezi nizomenské vévody jsou zařazeni vévodové brabantský, limburský, holandský, gelederský a hrabě flanderský.
43. G. Saffroy: Bibliographie généalogique héraldique et nobiliaire de la France I. Paris 1908, s.110, č.2889. Rukopis je v Paříži /Bibl. National, ms.fr.5230/.
44. A. Heymowski: Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammars. In: Studia zrodloznawcze. Commentationes XII. Poznań 1967, s.105.
45. Českých znaků je zde 4b.
46. Wappenbücher, s.18, č.13, erbovník vydal A. Hildebrandt: Wappenbuch von den Ersten gen. "Codex Seiffen". Berlin 1893 /s předmluvou G.A. Seylera/.
47. Z bohemikálních znaků lze jmenovat znak opavský /D. Hertog van Trips/ na f.28r: stříbrno-červeně polcený štít, helm s týmiž pokryvadly, za klenot dva bůvolí rohy, pravý stříbrný, levý červený. Na tmavé foliu je znak markrabství moravského /D. Hertog van Meren/: modré pole štítu zůstalo nevyplněno, klenot bílo-červeně šachované křídlo. Na fol.40v je český královský znak /Bech/: červené pole štítu zůstalo nevyplněno, helm s hermelínovými přikryvadly, klenot dvě složené černá křídla posetá zlatými lipovými listy /srov. cit. vydání A. Hildebrandta/.
48. Wappenbücher, s.21-25, č.1b, H. Zimerman: Auszüge aus dem Sancti Christophori am Arlberg Bruderschaftsbuch, In: Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhaus III, 1885, s. CLIII-CLXXI.
49. Z uze heraldického a rodopisného hlediska vydal rukopis O. Hupp: Die Wappenbücher vom Arberg. In: Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters. Bd. I. Berlin 1937 - 1939. Edice je výběrová a nevystihuje svezráž jednotlivých rukopisů. Rukopis tirolský /zv. Codex Figdor/ se znaky z let 1394 - 1407 byl pečlivě reprodukován a popsán B. Widmoserem a W. Köflerem: Botenbuch der Bruderschaft St. Christoph auf dem Arlberg. Tiroler Handschrift "Codex Figdor", Innsbruck - München 1977. Jinak dokonale vydání postrádá žel adekvátní komentář. Tyto rukopis popsal a s jinými rukopisy srovnal již S. Herzberg-Fränk: Die Bruderschafts- und Wappenbücher von St. Christoph auf dem Arlberg. In: MIOG VI /Ergänzungsband/, 1901, s.355-412. Českých erbů v rukopise Figdor je 27.
50. Wappenbücher, s.19, č.14 - datován do konce 14. století. Popis podal nejprve P.H. Trummer: Uffenbachsches Wappenbuch. In: Der Deutsche Herold XLV, 1914, s.115n, nověji pak podrobně byl rukopis popsán M. Brandisem in: Die Codices in scriptis der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg /1-100/. Hamburg 1972, s.148 - 151. Oba autoři datují rukopis do první čtvrtiny 15. století.
51. Českých znaků je v rukopise 17.
52. Wappenbücher, s.27, č.18.
53. Ibidem, s.27, č.19.
54. Ibidem, s.20, č.15.
55. Nekrologium vydal K. Lind: Ein mittelalterliches Gräberverzeichnis des Wiener Minoritenklosters. In: Berichte und Mitteilungen des Altertums-Verein zu Wien XII, 1872, s.52 - 114, s rozbozem rukopisu. Nověji pak A. Fr. Fuchs in: MGH Necr. V, Berlin 1913, s. 204 - 254.
56. Naoházejí se tu i dva znaky českého původu: v červeném poli stříbrný dvojocasý lev se zlatou korunou

- /nápis: Juxta altare beati Georgii sub fenestra sepul-
tum est cor Regis Otachri Bohemie Regis, obiit M^o CC^o-
LXXVIII°/. Druhý erb patří Čenkovi z Lipé: ve zlatém
poli dvě černé zkřížené ostrve o čtyřech sucích /nápis:
Ex alia parte altaris in medietate juxta cancellos ubi
littera A sepulchrum est dominus Scheneco de Lippe, qui
obiit M^o CCGXVIII^o VII kalendas septembris sub lapide
marmoreo, viz MGH Neer. V, s. 211, 214.
57. Wappenbücher, s.28, č.20.
 58. Ibidem, s.80, č.60.
 59. Ibidem, s.29, č.21, Fr.Fischer: Wappenbüchlein der
Pfisterzunft in Luzern vom Jahre 1408. In: Der Geschi-
chtafreund. Mitteilungen des historischen Vereins der
fünf Orte Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug. Bd.
XLIV, Einsiedeln-Waldshut 1889, s.277-310.
 60. Fr.Fischer, l.s., s.294.
 61. Ibidem
 62. Ibidem, s.277n.
 63. Tato interpretace nevychází z konkrétní vnitropolitické
situace švýcarských měst 14. a 15. století, nýbrž se o-
pírá o obecné vývojové tendence takřka ve všech velkých
evropských městech, autonomistické a mocensko-hospodář-
ské snahy cechů podílet se na vládě měst jsou ve 14. a
15. století permanentním jevem /B.Mendl: Sociální krize
a zápasy ve městech čtrnáctého věku. Praha 1926, zvl. o-
tisk z ČCH, roč. XXX a násled., zvl. s.14-16; k tomu srov.
i J.Mezník: Brněnský patrioiát a boje o vládu města ve
14. a 15. století. In: Brno v minulosti a dnes IV. Brno
1962, jako rozprava č.4 sborníku/. S tím stojí v rozpo-
ru tvrzení Fr.Fischera /l.o., s.278/, že pekařský cech
v Luzernu, jakož i jiné cechy, byl bez politického vý-
znamu, sledující jen účel průmyslový, vojenský a chari-
tativní. V souvislosti s celoevropskými cechovními ten-
dencemi se ale luzernský erbovník musí jevit v rámci
města jako cizí politikum a za takové ho pokládám.
 64. Wappenbücher, s.33, č.25. Ilustrace autendorfského ru-
kopisu z ca. 1450 vydal H.Sevin v Karlsruhe /bez titu-
lu, jen světlostiskové tabule/. Dokonalé vydání textu i
ilustrací kostnického rukopisu /1467/ opatřil O.Feger:
Das Konzil zu Konstanz, Sarnberg-Konstanz 1964, 2 sv.
 65. O.Feger, l.o., s.26.
 66. Soupis francouzských erbovníků přináší G.Saffroy, l.o.I,
s.114; jenom do roku 1300 se jich dochovalo 5 a do kon-
ce 14.století více než deset.
 67. A.Wagner: Historio Heraldry of Britain. London 1939, s.
24n; O.Göschel /Pusikan/: Altenglische Wappensammlun-
gen. In: Vierteljahrschrift für Heraldik, Sphragistik
und Genealogie X, 1882, s.167 - 186. V pergamenové roli
z roku 1400 /+zv.Ashmolean Roll A.15/ s blasony erbů ve
francouzštině je mezi prvními popisy panovníckých znaků
/Dánsko, Čechy, Švédsko, Polsko/ popis českého králov-
ského znaku: "Le Roy de Boheme port quartere des armes
de Lucenburgh et de beome les armes de lucenburght
sonnt bureles dargent et dazure a un lion rampant de
goule corone d or et les armes du Royaume de boeme
sonnt de goule a un lion rampant d argent ov/avec/ la
cove...ione" /viz O.Göschel, l.o., s.180/.
 68. O.Neubecker - W.Rentzmann: Wappenbilderlexikon. Mün-
chen 1974, s.7 - 10.
 69. Tak to vyplývá ze soupisu středověkých německých er-
bovníků. Pokud autoři soupisu nepoznamenali provenien-
ci, pak ta se dá přibližně určit podle regionální spe-
cializace tvůrců erbovníků.
 70. Wappenbücher, s.7, č.6; památku popsal a okolnosti
vzniku vyložil H.Zeller-Werdmüller: Die heraldische
Ausschmückung einer zürcherischen Ritterswohnung. In:
Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich
XVIII, Hft.4, 1874, s.107 - 122. Novější zpracování W.
Merze a F.Hegiho: Die Wappenrolle von Zürich. Zürich
1930 mi nebylo dostupné.
 71. Wappenbücher, s.9, č.7; H.Zeller-Werdmüller: Die Wappen
im Turm zu Erstfelden. In: Anzeiger für schweizerische
Geschichte 6, N.F., 1875, s. 97 - 101, +ýž: Denkmäler
aus den Feudalzeit im Lande Uri, In: Mitteilungen der
antiquarischen Gesellschaft in Zürich XXI, 1881, s.
138 - 142 - kde znaky popsány.
 72. P.Ganz: Das Wappenbuch des Stadtschreibers Rennward
Gysat von Luzern 1581. In: Schweizer Archiv für Herald-
ik 1900, zvl. s. 93 - 97.
 73. Ibidem, s.91.

Znaky nových papežů

V sobotu dne 26. srpna 1978 byl ve druhém kole konkláve zvolen 263. papežem benátský patriarcha Albino kardinál Luciani, který přijal jméno Jan Pavel I.

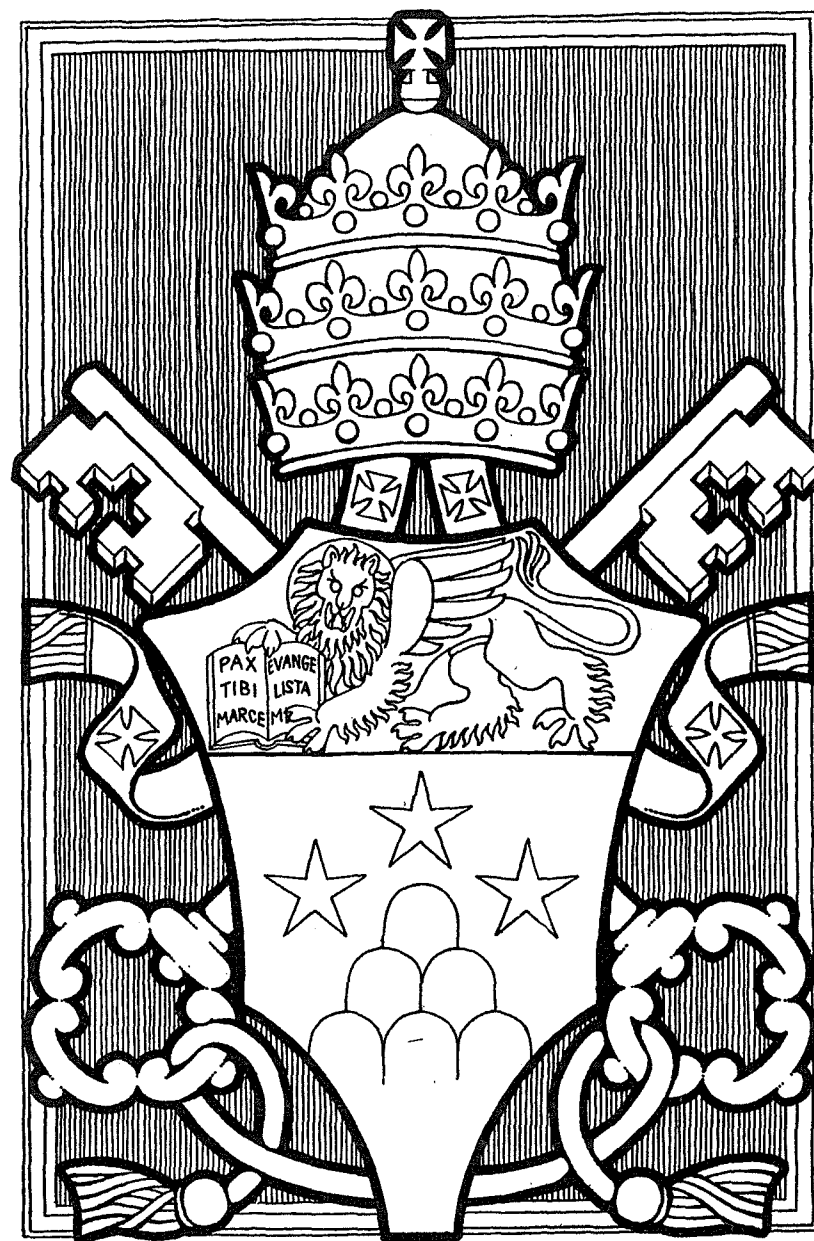
Narodil se 17. října 1912 ve Forno di Canale /diecese Belluno/. Na kněze byl vysvěcen 7. července 1935 v sídle svého rodného biskupství. Po dosažení doktorátu theologie na Gregoriánské universitě v Římě, působí jako kaplan a později jako pedagog v kraji odkud pochází. Jan XXIII. jej 15. prosince jmenoval a 27. prosince 1958 konsekroval na biskupa pro diecesi Vittorio Veneto. Po jedenácti letech byl 15. prosince 1969 jmenován benátským patriarchou a v konsistoři 5. března 1973 kreován kardinálem s titulem u sv. Marka. Na Petrův stolec byl uveden 3. září 1978. Poprvé v dějinách církve odmítl tiáru a jako symbol duchovní moci svého úřadu si ponechal pouze pallium. Zemřel nečekaně po 33 dnech pontifikátu dne 28. září 1978.

Z n a k: V hlavě štítu znak benátských patriarchů - ve stříbrě zlatý kráčejlí okřídlený lev s přivrácenou hlavou v aureole, držící v předních tlapách zlatou rozevřenou knihu s nápisem PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEVS. V modrém poli nad stříbrným šestivrším /1,2,3/ tři zlaté /1,2/ pětihruté hvězdy /Věra, Naděje, Láska/. Štít je pedležen zkříženými klíči - kesný zlatý, šikmý stříbrný, svázanými fialovým prevazcem - a převýšen tiárou.

Znak je popsán v Acta Apostolicae Sedis vol. LXX n. 10 pag. 752. V textu je štít označen jednoznačně jako modrý. U doprovodné kresby však došlo k omylu ve šrafování a štít je šrafován červeně. Modrý je štít i na soukromých dopisních papírech, obálce AAS a infulích papežské mitry.

V osmém kole konkláve byl v pondělí dne 16. října 1978 zvolen novým papežem dosavadní krakovský arcibiskup Karol kardinál Wojtyła, jenž přijal jméno Jan Pavel II.

Narodil se 18. května 1920 ve Wadowicích v krakovské arcidiecesi. Po středoškolských studiích vstoupil v roce 1938 na Jagellonskou universitu, kde studoval literaturu a filosofii. Za války pracoval jako dělník v lomu a v chemické továrně. Od roku 1942 studoval tajně theologii. Na kněze byl vysvěcen dne 1. listopadu 1946 a poté pokračoval ve studiu v Římě a krátce i ve Francii a v Belgii. Koncem roku 1948 se vrátil do Polska. Působí jako kaplan v rodné diecesi a dále prohlubuje své vzdělání. V roce 1953 se habilitoval na krakovské universitě a o rok poz-

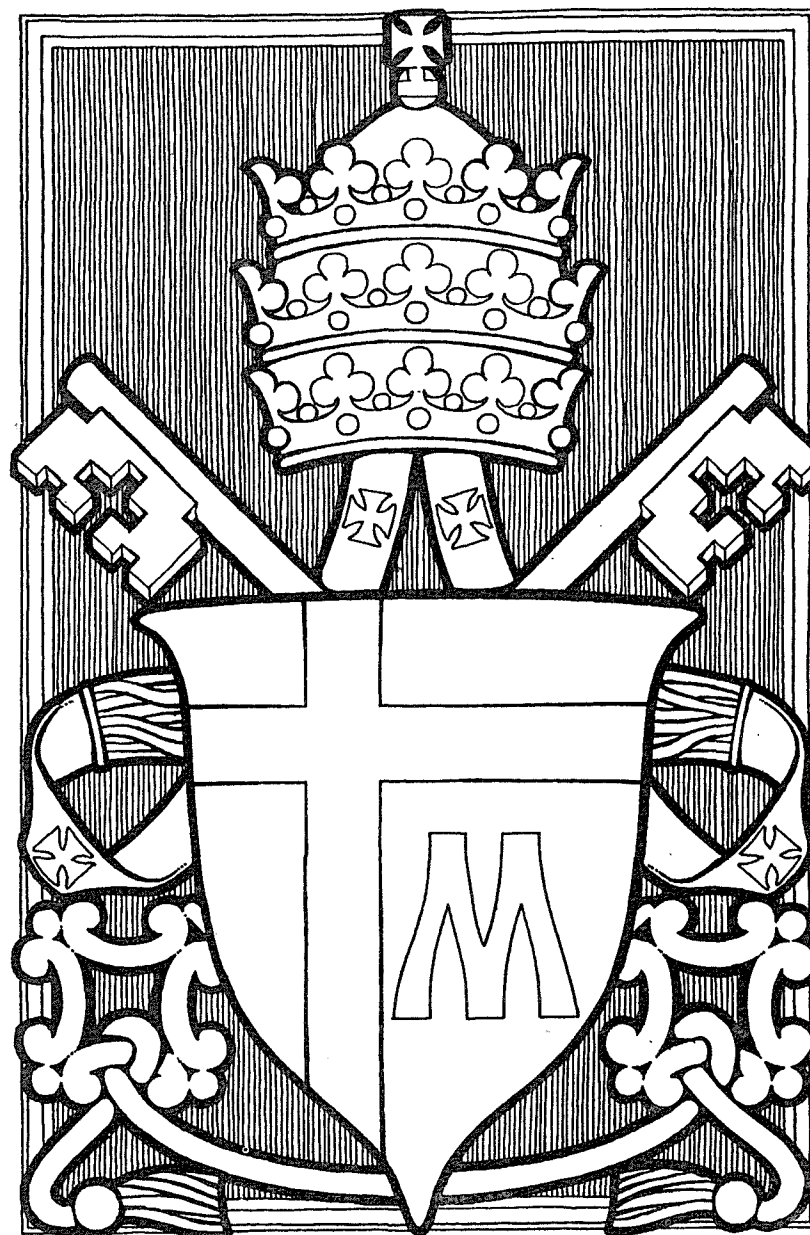
ději se stal profesorem na katolické universitě v Lubli-
ně. Papež Jan XXIII. jej 4. července jmenoval a 28. září
1958 je konsekrován na titulárního biskupa v Ombi s urče-
ním pro Krakow, kde se v roce 1962 stal kapitulním viká-
řem a dne 30. prosince 1963 je jmenován a 13.1.1964 intro-
nisován jako metropolit. V papežské konsistoři 26. června
1967 je jmenován kardinálem s titulem u San Cesareo in
Palatio. Je po 45 letech prvním papežem neitalského půvo-
du a prvním Slovanem na Svatopetrském stolci vůbec. Stejně
jako jeho předchůdce odmítl tiáru a do úřadu byl uveden
dne 22. října 1978.

Z n a k: V modrém štítě zlatý latinský kříž o nestej-
ných ramenech, pravém kratším, levém delším. V levém dol-
ním poli zlatá majuskulní iniciála M /Maria/. Štít je pod-
ložen papežskými klíči a převýšen tiárou.

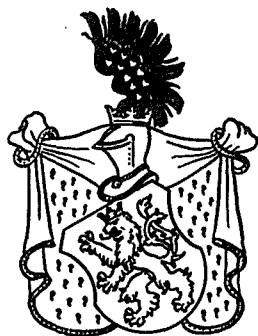
Znak byl uveřejněn v Osservatore Romano 9. listopadu
1978 a v Acta Apostolicae Sedis vol. LXX, n. 13, pag. 989.
Zcela stejný je použit i na obálce, na úřední suché peče-
ti a v barvách je proveden na soukromých dopisních papí-
rech.

Podobně jako znaky Jana XXIII. a Pavla VI. navrhl
znaky papežů Jana Pavla I. a Jana Pavla II. známý církev-
ní heraldik arcibiskup Bruno Bernhard Heim.

Pavel R. Pokorný

Výročí našich měst

N o v ý K n í n
okres Příbram

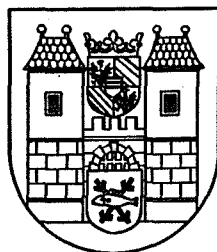
500 let udělení znaku

Král Vladislav II. listinou danou na hradě Pražském v den sv. Vincencia roku 1479 potvrdil privilegia krále Jiřího z roku 1461 a obnovil dosavadní erb a pečeť:

... štít červené barvy ku pravé straně nakloněný, v němž viděti bílého korunkovaného lva o dvou ocasích vzhůru napravo vzpjatého. Nad horním levým rohem štítu toho leží zavřený, ku prvé straně obrácený helm s korunou zlatou, z níž vyniká orličí černé křídlo plaménky po-

seté, s brky k levé straně roztaženými. Okolo štítu s helmu roztažen jest červený kožešinou hranostajovou podšitý, na rozích zlatými tkanicemi svázaný plášť knížecí...

Zároveň udělil právo pečeti červeným voskem.

P o l n á
okres Jihlava

500 let od polepšení městského znaku

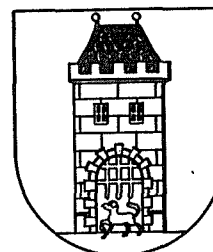
Původní městský znak z neznámé doby byl modrý štít, v něm dvě stříbrné věže s cihlovými střechami a zlatými makovicemi, mezi věžemi otevřená brána s mříží a před branou zlatý štítek s černými zkříženými ostrvemi, přes něž napříč leží stříbrný kapr /rodový erb pánů z Roanova/. Dne 25 listopadu 1479 minsterber-

ský vévoda Viktorin obnovuje městská práva, ztracená v předešlých válkách a obnovuje městský znak:

... "aby tíž měšťané a jich budoucí za erb měli na pečeti dvě věže zástěny a bránu a nad branou štít našeho knížectví, hrabství a panství kunštátského..."

Tak je znak vyobrazen i na pečeti z téže doby. K druhému rozmnožení došlo, když Seydlitzové ze Senfeldu přidali svůj rodový erb, stříbrný štít s třemi červenými rybami pod sebou, na obě věže pod okny. Tento znak je též na pečeti s letopočtem 1588.

Třetí změna se stala dne 24. prosince 1626, když František kardinál z Dietrichštejna vyměnil štítky s rodovými erby Seydlitzů za své rodové znaky /vinařské nože/. Teprve v minulém století došlo k definitivnímu ustálení podoby znaku se zřetelem na všechny jeho minulé změny: na pravou věž byl dán štítek dietrichštejnský a na levou erb seydlitzovský.

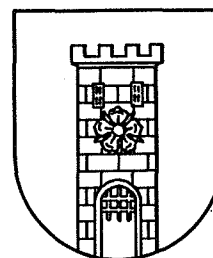
V i m p e r k
okres Prachatic

500 let povýšení na město

Majestátem daným na hradě Pražském dne 24. dubna 1479 král Vladislav II. na prosbu Patra Kaplíře ze Sulevic vysazuje městečko Vimperk za město s právem podle města Písku ...ex certa nostra scientia, auctoritate regia praedictum oppidum Winterberg in civitate locamus ... Z téže doby pravděpodobně pochází i měst-

ský znak:

červený štít, v němž je stříbrná věž s cimbuřím a černou valbovou střechou se zlatými makovicemi. V bráně věže je zlatá padací mříž a před ní na trávníku stříbrný pes vpravo krácející.

H o r n í D v o ř i š t ě
okres Český Krumlov

475 let od udělení znaku

Listinou danou v Českém Krumlově dne 17. prosince 1504 udělil Petr z Rožmberka obyvatelům městečka Myšlan /tj. Horního Dvořiště/ městské právo, odumřelý, týdenní trhy každou středu a též pečeť:

"dali jsme jim tu moc a povolení listem tímto, aby na své pečeti městské mohli míti růži a věž s nápisem téhož městečka a na té pečeti nyní i po všechny časy aby mohli v potřebách svých svobodně užívatí tak jako jiná městečka naše bez zmatku všelikterakého ...

Uvedený znak se shodně vyskytuje na třech dochovaných pečetích.

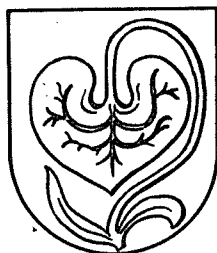
Libavá
okres Olomouc

475 let od povýšení na město a 350 let od udělení městského znaku

První městská práva udělil v roce 1504 biskup Thurzo podle práva hlubčického. Listem daným v Olomouci dne 8. ledna 1629 potvrdil František kardinál Dietrichštejn dosavadní práva a udělil městský znak. Doslovný překlad německé listiny:

...za prvé mají míti štít na děl ve dvě části rozdělený, pravá část žlutá a v ní poloviční černý orel s jednou hlavou, na níž je zlatá královská koruna, druhá levá část je červená a uprostřed krvavým štychem rozdělená, nahoře pak dva nože z našeho znaku a nad nimi zlatá královská koruna, to vše dvojnásobnou čtyřhrannou linkou obklopeno, dole však 5 kůželů ze znaku našeho kostela v Olomouci, z nich tři stříbrné stojící, dva však pod nimi napříč ležící, svrchní modrý, spodní stříbrný ...

Zároveň udělil právo pečeti zeleným voskem.

Heřmanův Městec
okres Chrudim

400 let od udělení městského znaku

Rudolf II. majestátem daným na hradě Pražském v pondělí u Vigílii sv. Matěje /23. února/ 1579 na prosbu purkmistra, konšelů a obce Městce Heřmanova uděluje znak a pečeť:

... totiž štít modré neb lazurové barvy barvy, v němž uprostřed lekní list zelený své přirozené barvy, jakž to všechno vtipem a uměním mistrovství malířského

uprostřed listu tohoto jest vymalováno a barvami vysvětleno...

Zároveň udělil právo pečeti zeleným voskem.

Jedovnice
okres Blansko

400 let od udělení městského znaku

V listině krále Jana z roku 1335 potvrzuje se městečku Jedovnici kromě práva na lesy a horu Homolou též znak a právo pečeti zeleným voskem. Původní listina však shořela a pozdější záznamy byly patrně učiněny z paměti. Teprve císař Rudolf II. na prosbu Bernarda Drnovského z Drnovic majestátem daným na Pražském hradě v sobotu po sv. Matěji roku 1579 vysazuje městečku dva výroční a týdenní trh a znovu potvrzuje erb a pečeť: "... nicméně také na erb neb pečeť jejich, kterouž jsou od starodávna užívali, totiž štít červené neb rubínové barvy, v němž půl jelena modré neb lazurové barvy..."

Zároveň udělil právo pečeti zeleným voskem.

Ostrov Vary
okres Karlovy Vary

375 let od udělení znaku

Majestátem daným na hradě Pražském dne 25. července 1604 udělil císař Rudolf II. na prosbu purkmistra a radních města Ostrova městský znak. Listina psaná německy obsahuje podrobný popis znaku, jehož český překlad zní:

... štít modré barvy, v něm pět bílých věží s červenými střechami, střílnami a zlatými vraty, z nich na prostřední nejvyšší má na čtyřhranné nahoře zašpičatělé střeše dvě zlaté makovice, ostatní však dvě sousední špičaté střechy a krajní rohové věže zaoblené a do špiče vybíhající mají též po zlaté makovici. Na prostřední věži je nahoře jedno velké čtyřhranné okno se čtyřmi výhledy a pod ním dvě malá okna, sousední věže mají též čtyřdílná nahoře zaoblená okna, na krajních věžích je po dvou čtyřhranných oknech a nad brankami po dvou malých oknech. Na vnější kraje těchto věží šplhají červené veverky s bílými bříšky. V žluté bráně střední věže je červený štítek se stříbrným vpravo obráceným lvem dvouocasým se zlatou korunou a červeným jazykem. Nad štítem kolčí přílba s červenými a stříbrnými příkrývadly a točenici stejných barev, a na točenici černé orlí křídlo ozdobené osmácti stříbrnými srdíčky ve třech řadách pod sebou.

Zároveň uděleno právo pečeti červeným voskem.

/ Německé znění privilegia: ...Nemblichen ein Schild von Plauen Farb, darinnen fünf weisse Thürmen mit rothen Dächern, Schiesslöchern und gelben Thüren, deren der höchste

in der mitten auf seinen Viereckhichten oben Zugespitzen dach zweu guldene Knöpf, die anderen aber, alls die zweu nachstamb stehende so etwas höher und ganz spitzig, und dan die ander zweue auf den Eckhen, so an niderigsten, und ein rundes dach oben zugespitztes dach haben, in der einen guldenen Knopff habet. In mittel Thuren soll ein oben auf ein grosses Vierecktes Fenster mit Vierausschuhung und unten auf der Seiten mit einem aussehen zwei kleine Fensterlein, zu den beiden nachtamb stehende Thürmen, in jeden ein Fenster, oben rundt und mit Vier ausschuhung. In den zweu Eckhthürmen aber, in jeden oben zwei grössere, und unten über den Thürren Zwei gar kleine Viereckichte Fensterlein, deren Jedes mehr nicht das nur ein aussehen soll. An diesen beiden Thürmen sollen aussen ins mitten Zweu auflauffende ganz rotte, und nur unten an den bruche weisse Aichorn erscheinen. Weiter soll ihm gelben Thor des haubt oder mittel Thurms ein anders Wappen zu sehen sein, des Inhalts: Ein ganz rother Schilt, darinnen ein aufrecht zur rechten Seitten stehender und gleichsamb zum streitt bereitter weisser oder Silberfarben Lew, mit ausgeschlagener rother Zunge und aufgeworffenen doppelten Schwanz, auch mit Königlichen goldtfarben Cron gekrönt, darüber ein Stechhelm geziert mit rotter und weisser oder Silberfarbeb Helmdeckh, darauf ein Punndt gleichfalls von weisser und rotter Farb, und endtlich ober demselben ein ganz zu recht stehende schwarze Adlersflug, darinnen 18 weisse oder silberfarbe kleine Herzchen, in drey und drey nebeneinander uber Zwerch stehende.../

D r a h o t u š e
okres Písek

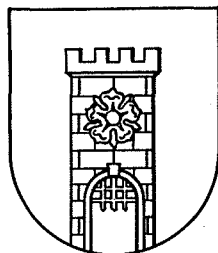
350 let obnovení a polepšení městského znaku

Původní městský znak z neznámé doby jeví se na pečeti otištěné na listině s datem 27. ledna 1612: polcený štít, v jehož prvé polovině je půl orlice vystupující z poltící linky štítu, v levé polovině čtyřhranná věž s cimbuřím a dvěma okny pod sebou.

Tento znak polepšil a rozmnožil dne 19. března 1629 František kardinál Dietrichštejn listinou vydanou v Brně: "Naposledy poněvadž od starodávna jistého erbu a pečeti pro důležité své obecní potřeby užívali, takový erb a pečeť jim netoliko schvalujeme, ale také níže psaným způsobem obnovujeme. Předně mají mít štít s třemi poli, z nichžto pravé celý štít právě v polovici od vrchu až do spodku dělí, jest bílé neboližto stříbrné barvy a v něm půl orla černého roztaženého s jednou hlavou a zlatou královskou korunou, druhé pole na levé straně vrchní jest žluté a třetí pod ním červené a na tom obojím poli dva nože z erbu našeho dědičného a nad ním klobouček knížecí červený, vprostřed pak štítu věž bílou bez špice, z jedné strany na bílém a z druhé na žlutém a červeném poli stojící..."

Zároveň dal právo pečeti červeným voskem.

Karel Liška

S t r u n k o v i c e nad Blanicí
okres Prachatice

375 od udělení znaku

Petr z Rožmberka listinou danou na Českém Krumlově dne 23. prosince 1604 udělil městečku Strunkovicím právo užívat pečeti:

... "e oznámili jsou nám některé své a téhož městečka našeho nedostatky a zvláště ten, že pečeti své vlastní nemají a když k potřebám svým v kterýchkolivěk příčinách listy pečeti mají, že musejí jiných lidí za pečeť prositi... Protež... svrchupsaným poddaným našim dali jsme tu moc a povolení a mocí listu tohoto dáváme, aby na své pečeti městské mohli míti růži a věž s nápisem téhož městečka." Barvy znaku se udávají takto:

v modrém štítu stříbrná věž s otevřenou branou a vytaženou mříží, nahoře s cimbuřím, nad branou červená růže pětilistá.

Obsah

Buben, Milan: Kalendarium	str. 2
Zprávy pobočky Heraldika ČNS	24
Buben, Milan: Ruská heraldika	26
Buben, Milan: Ruské řády	56
Růžek, Vladimír: Znakové soubory v Evropě	68
Pokorný, Pavel R.: Znaký nových papežů	94
Liška, Karel: Výročí našich měst	98

Kresby:

Buben, Milan: str. 28, 67
Bubnová, Julie: str. 2 - 13, 30, 32, 35, 37 - 39, 42 - 43,
45 - 49
Čech, Zdirad J.K.: obálka, 1, 57, 95, 97, 104
Liška, Karel: str. 98 - 103
Zenger, Zdeněk M.: str. 24

Heraldická ročenka 1979
Vydala pobočka Heraldika České numismatické společnosti
pro své členy /Praha 4 - Podolí, Levá ul.11/
Tisťeno jako rukopis, vydáno pro vlastní potřebu
Řídí PhDr. Milan Buben s redakční radou
Za věcnou správnost odpovídají autoři
Náklad 300 výtisků
Praha, prosinec 1979